1. KESİM

Adem ile Havva'nın Göbek Çukurları Var mıydı?

Adem ile Havva'nın kendilerinde hiçbir zaman olmayıp da

çocuklarının her birine verdikleri nedir?

Yanıt: Ana baba

–Eski çocuk bilmecesi

Kendinizi hep bir kökten dinciler topluluğunda bulduysanız, herhangi bir kimseye şu basit soruyu sormanız hoş bir tartışmaya neden olabilir: Adem ile Havva'nın göbek çukurları var mıydı?

Kutsal kitabın tarihsel doğru olduğuna inananlar için, bu anlamsız bir soru değildir. Adem ile Havva'nın göbek çukurları *yok*tuysa o zaman onlar eksiksiz insanoğlu değillerdi. Öte yandan, göbek çukurları *var*dıysa, o zaman göbekler, onların hiç yaşamadıkları bir doğuma işaret ediyor olmalıydı.

Bruce Felton ve Mark Fowler *The Best, Worst and Most Unusual*'ın (En İyi, En Kötü ve En Alışılmadık) (Galahad Books, 1994) yazarlarıdır. Bu eğlendirici başvuru kitabında onlar birkaç paragrafı (146–47. Sayfalar) "en kötü tanrıbilimsel tartışma" dedikleri bu konuya ayırıyorlar. Onlar, ilk insan çiftinin, Sir Thomas Browne'ın, 1646'da, "genellikle Göbek dediğimiz kıvrıntılı ya da karmaşık noktamsı" şey olarak andığı şeye sahip

olup olmadığı tartışmasını Yaratılış Kitabı yazıldığından bu yana süregelen yıpratıcı bir tartışma olarak alıyorlar.

Brown'ın düşüncesi, Âdem ile Havva'nın, ana babaları olmadığı için, tamamıyla pürüzsüz bir karınları olması gerektiğiydi. 1752'de Almanya'da, Felton ve Fowler'a göre, konu üzerine kesinlikle bilimsel bir yapıt yayımlandı. Adı *Untersuchung der Frage: Ob unsere ersten Uraltern, Adam and Eve, einen Nabel gehabt* (Soru üzerinde Sınav: İlk Atalarımız, Âdem ile Havva'nın Birer Göbek Çukuruna Sahip Olup Olmadıkları) idi. Yazar Dr. Christian Tobias Ephraim Reinhard bu zor sorunun her yanını tartıştıktan sonra ünlü çiftin göbek çukurları olduğu sonucuna varıyordu.

Felton ve Fowler'ın bize anlattığı kadarıyla, ortaçağ ve Rönenas başlangıcındaki kimi Âdem ve Havva tabloları göbek çukurlarını gösteriyor, kimilerindeyse yok. Michelangelo'nun Sistine Şapel'ine Tanrının parmağı ile Âdem'in yaratılışını resmettiği tablosunda Âdem göbek çukurlu gösteriliyor. Daha sonraki ressamların çoğu Michelangelo' nun gösterdiği yolu izledi.[1]

1944'te Birleşik Devletler Meclisinde eski bilmece şen şakrak yeniden ortaya çıktı. Kolombiya Üniversitesi insanbilimcileri, Ruth Benedict ve Gene Weltfish'in "İnsan Irkları" başlıklı bir Kamusal Konular kitapçığı, Ad Reinhardt tarafından eğlenceli biçimde resimlenmişti. Reinhardt sonradan, yoğun siyah, mavi ya da öteki tek renklerde tablolar yapan soyut bir dışavurumcu olarak ünlendi. Kamusal Konular Kitapçığı No. 85'teki karikatürlerinden birinde

---

Britanyalı ressamların göbek sorununu nasıl ele aldıkları, Horace Walpole'un dört ciltlik *Anecdotes of Paintings*'inde (Tabloların Kısa Öyküleri) 1. Cilt, 3. Kesimde, bir çok tablonun reprodüksiyonları eşliğinde tartışılmıştır. Bu anıtsal çalışma İngiltere'de 1762–1771 yılları arasında yayımlandı ve daha sonra başka yazarlar tarafından düzeltilip genişletildi. Yine de yeni bir baskısı yapılıyor olabilir.

Âdem ile Havva'nın karınları üzerinde küçük siyah birer nokta vardı.

Kuzey Carolina'lı Meclis Üyesi Carl T Durham ve onun Meclis Askeri İşler Komitesi memnun olmamıştı. Onlar, yönetim kitapçığının Amerikalı görevlilere dağıtılmasının köktendinci olanlar için gurur kırıcı olacağına inanıyorlardı. Felton ve Fowler'ın belirttikleri gibi, kimi alaycılar meclis üyelerinin aslında kitapçık içinde Ordu Hava Kuvvetleri zekâ testlerinde kuzeyli siyahların güneyli beyazlardan daha yüksek puan aldıklarını gösteren bir çizelgeyi reddettiklerinden kuşkulandılar. Bense, onların kitapçığa karşı çıkışları için başka bir dayanağın, Weltfish'in, Komünist Parti'ye üye olduğunu ya da olmadığını doğrulamayı reddetmesine dayanarak, Komünist olduğuna inanmaları olduğunu sanıyorum. Yıllar sonra, 1953'te, o, Birleşik Devletleri Kore'de savaş tohumu saçmakla suçladığı zaman haberlere daha çok konu oldu.

Âdem ile Havva'nın göbek çukurları hakkındaki kadim soru yazılmış en garip kitaplardan birinde belirgin biçimde şekillendi. Yaratılışın doğruluğunu savunmayı amaçlayan bir göçmen bilim adamı tarafından yazılan kitap *Omphalos: An Attempt to Untie the Geological Knot* (Dünyanın Merkezi: Yerbilimsel Düğümü Çözme Girişimi) adındaydı ve İngiltere'de Darwin'in *Origin of Species* (Türlerin Kökeni) kitabından iki yıl önce, 1857'de yayımlandı.

Omphalos, göbek anlamında Yunanca bir sözcük. Şaşılacak kadar eski bir söylence, Zeus'un dairesel bir yeryüzü katmanının merkezini tam olarak saptama çabası içinde nasıl, bir daire çapının iki ucundan aynı hızla uçan iki kartal edindiğini anlatır. Onlar Delphi'de rastlaştılar. Göbek Taşı denilen, bir beyaz mermer parçasının işaretlediği nokta Delphi'de Apollo tapınağına taşın iki yanına altın birer kartal ile yerleştirildi. Taş çoğu zaman Yunan paraları ve vazoları üzerinde genelde bir yumurtanın yarısı biçiminde resmedildi. (James Hastings'in *Encyclopedia of Religion and Ethics*'inde [Din ve Ahlâk Ansiklopedisi] William J.

Woodhouse'un "Omphalos" başlıklı ayrıntılı makalesine bakın.)

Omphalos'un yazarı, ünlü bir şair ve eleştirmen olan Sir William Edmund Gosse'un (1849–1928) babası, Britanyalı hayvanbilimci Philip Henry Gosse (1810–88) idi.[2] Plymouth Brethren tarikatından bir köktendinci olan yaşlı Gosse, hayvan ve bitki fosillerinin Âdem ile Havva öncesi tarihlerdeki yaşamı güçlü biçimde kanıtladığını ortaya çıkardı. O, aynı zamanda, bütün evrenin İsa'dan dört bin yıl kadar önce tam altı günde yaratıldığından da kuşku duymuyordu.

Fosil kayıtlarıyla Yaratılış (Tekvin) arasındaki bu katı zıtlığı uzlaştırmanın bir yolu var mıydı? Gosse, Jorge Luis Borges'in daha sonra "müthiş zerafet" fikri dediği şeye rastladı. Eğer Tanrı, Âdem ile Havva'yı, hiçbir zaman yaşamadıkları bir doğumu anıştıran göbek çukurlarıyla yaratmışsa, yerkürenin Tanrısal Zihin dışında asla var olmayan geçmiş tarihinin bir kaydını da aynı kolaylıkla yaratamaz mıydı?

Gosse'un ortaya koyduğu gibi bu tam olarak karın düğümleri sorunu değildir, Âdem ile Havva kemiklere, dişlere, saç, parmak tırnakları ve önceden gelişmenin bütün kanıtlarını içeren öteki özellik türlerinin hepsine sahiptiler. İzninizle 1952'deki kitabım, *Fads and Fallacies in the Name of Science* (Bilim Adına Uydurulan Şeyler ve Saçmalıklar)'dan uzun bir alıntı yapacağım:

---

[2] Philip Gosse'un bir çok kitabı arasında. *Canadian Naturalist* (Kanada' lı Doğabilimci); *Introduction to Zoology* (Hayvanbilime Giriş); *The Ocean* (Okyanus); *A Naturalist's Rambles on the Devonshire Coast* (Bir Doğabilimcinin Devonshire Kıyısı Gezintileri); *Acquarium* (Akvaryum); *Bird of Jamaica* (Jamaika Kuşu); *Naturalist's Sojourn in Jamaica* (Doğabilimcinin Geçici Jamaika Yaşamı); *A Manual of Marine Zoology* (Deniz Hayvanbilimi Elkitabı) (iki cilt); *Life* (Yaşam); *Actinologia Brittanica; The Romance of Natural History* (Doğal Tarihin Romanı) ve öteki tanınmış kitaplar vardır. *Encyclopedia Britannica*'nın on birinci basımı onun bir süre Alabama'da hayvanbilim okuttuğunu söylüyor.

Her bitki ve hayvan için gerçek aynıdır. Gosse'un gösterdiği gibi, bir filin dişleri geçmiş aşamaları gösterir, bir nautilus kabuğuna bölmeler eklemeyi sürdürür, kaplumbağa levhalarına tabakalar ekler, ağaçlar mevsim değişikliklerinin ürettiği yıllık halkalar taşır. O, "fizyoloğun onunla... şuradaki ineğin bir zamanlar bir fetus olduğunu.... kanıtlayabildiği... her usavurma" diye yazıyor, "tamı tamına aynı güçle yeni doğan bir ineğin yaratılmadan yıllar önce bir embriyo olduğunu göstermeye uygulanacak." Bunların hepsi, yüzlerce sayfada öğrenilen ayrıntılarıyla, ahşap oyma düzinelerce gravürle resimlenen açıklamalarla yazar tarafından geliştirilmiştir.

Kısaca –eğer Tanrı yerküreyi Kutsal Kitap'ta betimlendiği gibi yarattıysa "başarıyla süregeleni" yaratmış olmalıydı. Bunun kaçınılmazlığı bir kez görülünce, kavramı yerkürenin jeolojik tarihine uzatmakta büyük zorluk çekilmez. Toprağın ırmaklar tarafından yavaş aşınması, katmanların eğilip bükülmeleri, denizdeki yaşamın kalıntılarıyla oluşmuş kireçtaşı dağları, uzun zamandır sönmüş yanardağlardan akmış lavlar, kaya üzerinde buzul çizikleri, tarih öncesi hayvanların ayak izleri, gömülü kemikler üzerinde diş belirtileri ve yerküre boyunca serpilmiş milyonlarca fosil kanıt– tüm bunlar ve bir çok başka özellikler, geçmişin *gerçekte asla yer almayan* jeolojik olaylarını doğruluyor.

"Dünyanın kendi kabuğu içinde iskelet fosilleriyle – asla gerçekten yaşamamış hayvanların iskeletleriyle– yaratılmış olduğunu varsaymanın Yaratanı tek amacı bizi aldatmak olan nesneler biçimlendirmekle suçlamak olduğu biçiminde karşı çıkılabilir," diye yazıyor

Gosse,. Yanıt apaçıktır. Yaratılmış bir ağacın ortak merkezli halkaları sadece aldatmak için mi oluşturulmuştu? Yaratılmış bir insanın göbeği onu bir ana babaya sahip olduğuna inandırarak aldatmayı mı amaçlıyordu?"

Böylece Gosse bu sorunun, bulunmuş fosil gübreleri, pislik fosillerini bile tartışan her yönünü kapsamaktadır. Yukarıdan buraya kadar şunu söylüyor: "varoluş öncesinin gerçek kanıtı sıradan bir zafer kazanmış olmaktan daha çoğu sayılmalıdır." O, yine de, bunun Âdem'in bağırsaklarında yeni biçimlenmiş kesinlikle varolan gereksiz madde gerçeğinden daha çok güçlük çıkarmadığına işaret ediyor. Damarlarında kan dolaşıyor olmalı ve sırayla, bağırsaklarda sindirilmemiş bir tortu kabul edilen, şiloz ve şimoz özsuları olmalı. "İlk bakışta komik görünebilir," diyerek açıkça kabul ediyor, "...ama gerçek gerçektir," diyor.

Gosse'un kanıtı, aslında, tamamıyla kusursuz. Tek bir jeoloji gerçeğini bile terketmek gerekmiyor yine de Yaratılış'ın bütünüyle uyumlu. Gosse'un gösterdiği gibi, biz Tanrının dünyayı, bütün kentleri ve arşivleri, ve insanların akıllarındaki anıları ile birlikte birkaç dakika önce yarattığını bile varsayabiliriz ve bunu olanaklı bir kuram gibi reddetmenin mantıklı bir yolu yoktur.

Ama yine de, *Omphalos* iyi karşılanmamıştı. Gosse'ların genci, kendi kitabı *Father and Son* (Baba ile Oğul)'da "Asla, bu meraklı, bu sağaltımı zor, bu bağnaz kitabı olduğundan daha büyük bir başarı olasılığıyla sular üzerine eğilen bir kitap değildi," diye yazıyor. "...O, bunu Tanrıtanımazlara (ateistler) da Hıristiyanlara da aynı biçimde önerdi... Ama, yazık ki,

> Tanrıtanımazlar da Hıristiyanlar da ona aynı biçimde bakıp güldüler ve fırlatıp attılar... Babamın kendisinden en hızlı beğeniyi umduğu Charles Kingsley bile 'Tanrının kayalar üzerine olağanüstü büyük ve gereksiz bir yalan yazmış olacağına inana'madığını yazdı. Sabah çayı bardaklarımızın üzerine bir karanlık, soğuk ve kasvet çöktü."

Harold Morowitz'in, *Science 82* (Mart 1982)'deki makalesi "Cennetin Göbek Çukurları"nda işaret ettiği gibi, Philip Gosse, Thomas Huxley'le tanışmış ve rotiferler denilen hayvanlar üzerine çalışması yüzünden Kraliyet Derneği'ne seçilmişti. Charles Darwin ile tanışmış ve Darwin ile bitkiler ve hayvanlarla ilgili konularda uzun yıllar mektuplaşmıştı. Morowitz "Evrim ya da yaratılış, ya da iki büyük doğa bilimciyi ayıran olağanüstü büyük uçurum hakkında tek sözcük geçmiyor. Mektuplar, eski moda, nazik ve çok İngilizdir." diye yazıyor :

Edmund Gosse'un en tanınmış şiirlerinden biri, "Ölü Kentler Baladı," aşağıdaki dörtlükle sona eriyor

ELÇİ

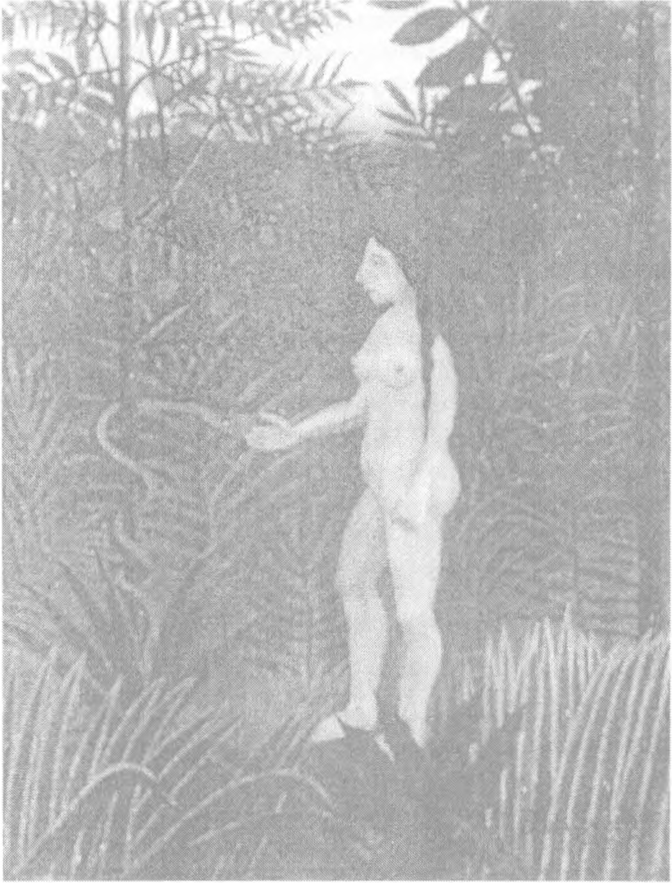
Prens, sürekli matem tutuyor, acı içinde

Daha çok boşa giden suç ve emeklerine

Unutma gözyaşları birikiyor içinde:

Nerede eski zaman kentleri nerede?

Gosse, unutulma gözyaşlarının, babasının fosil kaydı açıklama çabası gibi sabit fikirli çalışmalarını nasıl da daha hızlı erittiği üzerine de bir şiir yazabilirdi.

Henri Rousseau, Havva, 1905 (Art Resource, New York)

Bugün Omphalos'u ciddiye alabilecek yaratılışçı bulunmayacağını varsayabilirdim. Ama pek öyle değil! Des Moines Sunday Register (22 Mart 1987) okuyucu John Patterson'ın, bir milyon yaşında bir süpernovanın var olmasının Tanrı'nın tüm evreni

İsa'dan 4000 yıl kadar önce yarattığı fikrine ters düştüğünü öne süren bir mektubunu yayımladı. Nisan sayısında, gazete Donna Lowers diye birinden aldığı aşağıdaki yanıtı geçti:

> John Peterson'ın mektubuna. gelince... bilimin iyi belgelenmiş bir gerçeği olarak süpernova –kuşkusuz öyledir! Ne var ki, koşullara bağlı kanıt dışında evrimi kanıtlayamaz ve yaratılışçılar yaratılışı Tanrı kelamı dışında kanıtlayamazlar.
>
> Hıristiyan olmak inanç denen önemli bir öğe gerektirir....
>
> Evet, ben Tanrı tarafından altı gündeki yaratılışa inanıyorum. Ayrıca O' nun, herhangi bir bilim adamının geçen yılları gösterdiğini öne sürdüğü halkalar içeren tam olgunlaşmış ağaçları bir günde yarattığına da inanıyorum. O, toprağın derinliklerinde doğanın milyonlarca yılda üretebileceği petrol çukurları yarattı. Denizlere ilişkin fosilleri karalara O yerleştirdi ve yine O, 20. Yüzyıl' da hayretle karşılamamız için patlayan yıldızlar yarattı...

Omphalos savını günümüz yaratılışçılarından çok azı kabul ediyorsa da, Gosse tartışmasının bir biçimi, ışığının bize ulaşması milyonlarca yıl alan, Yerküreden çok uzak gökadaları bulunduğunu ışık hızının kanıtlar gibi göründüğünü açıklamak için genç–Dünyacılar tarafından sık sık savunuldu. Evreni Tanrı yarattı, diye diretirler onlar, bu uzak gökadalarından zaten gelmekte olan ışıkla birlikte! Gosse, gökadaları hakkındaki bu kanıtı bilseydi memnun olurdu. Aslında, ben de bunu, geçmişte ışık şimdi olduğundan milyonlarca kez daha hızlı yol alıyordu diyen iddiadan daha iyi buluyorum.

Göbek çukurları sorununa gelince, günümüzün, Tanrı' nın Âdem'i topraktan ve Havva'yı Âdem'in kaburga kemiğinden

yarattığına inanan genç–Dünya yaratılışçıları, çiftin göbek çukurları konusunda yadırganası biçimde sessizler. Eski zamanlar anlamına gelen yaşamın öteki yanları hakkında da sesleri çıkmıyor. Örneğin Cennet Bahçesi'ndeki ağaçların gövdeleri kesilmiş olsaydı halkalar görülür müydü? Jerry Falwell ve öteki televangelistler böyle soruları nasıl yanıtlarlardı?

Hem Katolik hem Protestan, özgür düşünceli bir çok Hıristiyan ilk insanların bedenlerinin evrimini artık kabul ediyor. Ama yine de, şimdiki papa yenilerde yaptığı bir bildiride evrimin yasal bir kuram olduğunu, kişinin Tanrının Âdem ile Havva'ya ölümsüz ruhlar –maymunsu atalar tarafından edinilmiş olmayan ruhlar– aşıladığında ayak diremesi gerektiğini vurguladı. Bu, artık, kalburüstü Katolik düşünürlerin hemen hepsinin kanısıdır. Bu, bir çift de olsa ikiden daha çok da olsa, ilk insanların ruhsuz yaratıklar olan anneler tarafından emzirilip büyütüldüğüne inanmaya zorlar. Bir zamanlar bunun hakkında "Korkunç Boynuzlar" –boynuzlar bir ikilemin boynuzlarıdır– adlı, *The No–Sided Professor* (Tarafsız Profesör) (Prometheus Books, 1987) derlememde bulacağınız bir öykü yazdım.

Göbek çukurları bir çok eski şakaya konu olmuştur, onun için izninizle bu sütunu daha neşeli bir notla bitireyim. Göbek çukurlarının en çok, yatakta sırtüstü uzanıp salatalık yerken tuz koyacak bir nokta olarak yararlı oldukları öne sürülmüştür. Ve bir subay bir sivile denizci cerrah olduğunu söyler. "Üstüme iyilik sağlık" der adam, "siz cerrahlar amma da uzmanlaşıyorsunuz!" [Navel (göbek) ile Naval (denizci) arasında çevrilemeyen bir sözcük oyunu Ç.]

2. KESİM

Akıllı Tasarımda Phillip Johnson

Kasım 1996'da 160'dan çok bilim adamı ve bilgin *intelligent design* (akıllı tasarım) denen bir akımın ilk yıllık toplantısı için Kaliforniya, La Mirada'da Biola Üniversitesinde bir araya geldiler. Buna ön ayak olanlar, tutucu Hıristiyanlık'tan herhangi bir dinle ilişkili olmayan felsefi tanrıcılığa uzanan görüşlere sahip tanrıcılardı.

Akıllı tasarımcılar, Dünyanın ve üzerindeki tüm yaşamın on bin yıl kadar önce harfi harfine altı günde yaratıldığına ve fosillerin bütün dünyayı içine alan bir sel baskınıyla yok olan yaşamın kalıntıları olduğuna inatla inanan eğitimsiz Hıristiyan köktendincilerle karıştırılmamalı. Akıllı tasarımı (intelligent design'dan ID) öne sürenlerin birçoğu antik Dünya ile kavgalı değil. Onlar, Dünyanın en eski çağlara ait denizlerinde oluşan tek hücreli örneklerden milyonlarca yılda evrilmiş yaşam gerçeğini kabul ediyorlar. Onlar sadece bu evrimin Tanrının yol göstericiliği olmaksızın oluştuğu fikriyle kavgalılar.

Öte yandan, ID akımıyla birleşenlerin çoğu utanç duymayan "genç–Dünyacılar"dır. Biola toplantısında bir numara olan konuşmacı Nancey Pearcey kadar, ID haber bülteni *Origins and Designs*'ın yayımcısı Paul Nelson da ateşli bir genç–Dünyacıdır. "Eski Dünyacılar" aralarındaki bu köktendincilerden dolayı utanç duyarlar ama etkilerini yok etmek için ellerinden geleni yaparlar.

Akımın yükselmesinde çağdaş kozmolojideki iki gelişme güçlü roller oynadı. Big bang (büyük patlama), az sayıda temel

parçacıkla onların alanlarının, sonunda sizin ve benim ortaya çıkışımızı da içine alan, bütün evren tarihini gizilgüç olarak barındırdığı bir yaratılış anını akla getiriyor. Öteki harekete getirici kuvvet güçlü insan ilkesidir. O, evrenin, olağanüstü iyi ayarlanmış bir düzine temel doğa sabiti olmasaydı yaşama hattâ gezegenlerin ve güneşlerin oluşmasına bile izin vermeyebileceğini öne sürer. Kısaca ID' ciler çağdaş kozmolojinin dolaylı olarak aşkın bir Tasarımcıyı akla getirdiğini iddia ediyorlar. Bir fizikçi ve kamutanrıcı (panteist) olarak Freeman Dyson bunu, anılmaya değer biçimde "Evren bir anlamda gelmekte olduğumuz olarak bilinmeli," diye ortaya koyuyor.

ID' ciler daha da ileri gidiyorlar. Romalı Katolik biyokimyacı Michael Behe'nin (adı tee–hee(kıkır kıkır gülme) ile uyaklı) yeni *Darwin's Black Box* (Darwin'in Kara Kutusu) da içinde, etkileyici kitaplar yığını ile Darwinizmi öldürmeye uğraşıyorlar. Onlar "Darwinizm" ile evrimin sadece rasgele değişinimler ve doğal ayıklanma ile işlediği kanısını anlatmak istiyorlar. Elbette, dar bir anlamda. Darwinizm değişinimlerin bulunmasıyla uzun zaman önce düzeltildi. Çağdaş evrim kuramı genetik ve yirminci yüzyıl biliminin konuyla ilgili bütün öteki bulgularıyla işbirliği yapıyor. Darwin, şimdi terkedilmiş olan, sonradan kazanılmış ayırt edici niteliklerin kalıtsal olduğu fikrini kabullenen bir Lamarck yanlısıydı.

Son birkaç yılda, önde gelen bir çok siyasal tutucu ID savunucusu oldu. İsrail Tanrısı'nda kararlı bir inanır, Irving Kristol on yıllardır Darwinizm'e saldırıyor. Onun görüşleri 1959'da bir Darwin yaşamöyküsü bile yazan eşi Gertrude Himmelfarb tarafından da paylaşıldı. *Slouching Towards Gomorrah*'da (Hımbıl Hımbıl Gomore'ye Doğru) (1996) Robert Bork, Behe' den, doğruluğu saptanmış gibi, "Darwinizm, bildiğimiz kadarıyla, yaşamı açıklayamıyor...Din, desteklenmemiş inançla bilimsel tanrı tanımazlık kavgasını pek uzun sürdüremeyecek. Ön yargı yan

değiştirdi, doğabilimci tanrıtanımazlık ve laik hümanizm savunmadalar," satırlarını alıntılıyor.

Tutucu dergi Commentary, Haziran 1996 sayısında, çok yakınlarda halk için bir integral hesap tanıtımı yayımlamış olan matematikçi David Berlinski'nin ateşli ID savunması "Yadsınabilir Darwin,"e yer verdi. O, "bir yüksük yapmak bile bir zekâ eylemi gerektirir," diye yazıyor: "yaşamın yapay olarak yapılması neden farklı olsun?"

Bir sağ kanat Katoliği, Pat Buchanan evrimi bütünüyle yadsıyor. Gazetesinin sütunlarında ona saldırdı ve William Jennings Bryan'ın sözlerini anımsatarak "Siz maymundan gelme olduğunuzu düşünebilirsiniz, ama ben değilim," dedi. Kuşkusuz, insanlar maymundan gelme değiller, genel bir yanlış anlama.

ID'yi savunan en etkili kitap Phillip E. Johnson'un *Darwin on Trial*' dır (Darwin Yargılamada) (InterVarsity Press, 1991, 1993'te yeniden gözden geçirildi). William Buckley 1989'da Johnson'ı televizyon programına çıkardı ve kitabı Buckley'nin *National Review*'ında (19 Nisan 1991) büyük ödülle ödüllendirildi. Aynı dergi (22 Nisan 1996) Johnson'a Carl Sagan'ın *The Demon–Haunted World*'u (Şeytanlı Dünya) hakkında yıkıcı eleştiri yapma izni verdi. Aynı derecede tutucu *New Criterion* (Ekim 1995) Johnson'ın Darwinci Daniel Dennett'in *Darwin's Dangerous Idea*'sını (Darwin'in Tehlikeli Düşüncesi) şiddetle eleştirmesine izin verdi.

Şurası açık ki, ben burada ID' cilerin yeni kitaplarının tümünü yorumlayamam, onun için izninizle *Darwin on Trial* üzerine yoğunlaşayım, Johnson, Berkeley'de, Kaliforniya Üniversitesi'nde yumuşak tavırlı nazik bir hukuk profesörüdür. Kaliforniya Garden Grove'da televangelist Robert Schuller'in Kristal Katedral'ini ve Manhattan AT&T yapısını tasarlayan ünlü mimar Philip (tek l) Johnson ile karıştırılmamalı.

Günümüz evrimcileri evrim gerçeği üzerinde tamamıyla

anlaşıyorlarsa da işleyiş mekanizmaları üzerinde dalaşıyorlar. Çok önemli bir gedik, yavaş değişimi vurgulayan Darwin izleyicisi aşamacılarla (gradualist), "sıçrama" kuramcıları, özellikle de, hızlı değişim dönemleriyle kesilen, bir çok yaşam biçimi için uzun duraklama dönemlerini vurgulayan Stephen Jay Gould arasındadır. "Hızlı" sözcüğüyle onlar, on binlerce yıl içinde –jeolojik zamana kıyasla sadece bir an– yer alan değişimleri kast ederler.

Johnson bu anlaşmazlıkları ayrıntılı olarak anlatmakta iyidir. O, bunları, yaşamın nasıl evrildiği konusunda koyu gizler –ancak Tanrının yaratıcı eylemleriyle doldurulabilen geniş boşluklar– bulunduğu şeklindeki görüşüne destek yapar. Bir türde rastlantısal evrimin önemsiz şeyler –örneğin köpeklerin çeşitliliği– oluşturduğunu bütünüyle kabul eder, ama doğrudan doğruya Yukarıdan bir şeyler olmaksızın yeni bir türün ortaya çıkabileceğini kabul etmez. Onun temel iddiası, Darwinli günlerden günümüze bütün evrim karşıtlarınca vurgulanan, gözler ve kanatlar kadar karmaşık yapıların bir anda ve tamamıyla biçimlenmiş olarak ortaya çıkmadıkları sürece kalıcı değere sahip olmadıklarıdır. Yanlışta direterek, aradaki evreler fosillerde yoktur ve basitçe var olmamıştır der. [3]

Johnson'un kitabının hiçbir yerinde Britanyalı biyolog St. George Mivart'tan söz edilmemesi şaşırtıcıdır. Mivart evrime karşıtlığın Galileo'ya karşıtlık kadar olağanüstü bir gaf olduğu konusunda kilisesini –o özgür düşünceli bir Katolikti– ikna etmeye bir ömür adadı. Mivart, Darwin'in ciddiye alınan kitabı *The*

---

[3] Fosillerin binlerce "kayıp halka"sı vardır ve her yıl daha çoğu bulunuyor. Örneğin, sürüngenlerle memeliler, sürüngenlerle kuşlar, kara memelileriyle balinalar, atlarla ataları ve insanlarla soyu tükenmiş maymun benzeri ataları arasındaki evreler. Sözde fosil "boşluklar"ı kısmen, fosilleşme koşullarının az bulunurluğuna ve Gould ve arkadaşları tarafından vurgulanan görece olarak hızlı *değişinim* dizilerine dayalıdır

Genesis of Species'de (Türlerin Doğuşu) (1871) yeni türlerin değişimini açıklamak ve özellikle ilk insan bedenine ölümsüz bir ruh aşılamak için Tanrı yardımı gerektiği konusunu tartıştı. Johnson'ın Darwinizm'e temel karşıtlıklarının hepsi Mirvat'ın eski kitabında vardır. Mirvat aforoz edilmiş ve Hıristiyan usulü cenaze törenini reddetmişti. İşin gülünesi yanı, onun evrime yaklaşımı şimdi Papa II. John Paul tarafından resmen kabul ediliyor ve hemen bütün Katolik tanrıbilimciler tarafından destekleniyor.

Mivart gözler ve kanatların önemsiz düzelmelerle evrilmek için aşırı karmaşık olduklarını ve böyle yapıların gizli başlangıç aşamaları yaşamsal değerde olamayacağı için ansızın ortaya çıkmak zorunda olduklarını vurgulayan ilk önemli bilim adamıdır.

Mivart zamanından günümüze kadar her kademeden yaratılışçılar hiç değiştirmeden "Yarım bir kanat ne işe yarar?"diye sordular. Richard Dawkins tanınmış kitabı *The Blind Watchmaker*'da (Kör Saatçi) bunu aşağıdaki gibi yanıtladı:

> Süreklilik içindeki her aşamayı güzelce sergileyen ve bugün yaşamakta olan hayvanlar vardır. Ayak parmakları arasında büyük perdeleri yavaş yavaş gelişen kurbağalar, havayı yakalayan yassılmış bedenleriyle ağaç yılanları, bedenlerinin yanında kanatçıklar bulunan kertenkeleler; ve kol ve bacakları arasına gerili zarlarıyla bize yarasaların nasıl ortaya çıkmış olabileceğini gösteren bir çok memeli türü vardır. Yaratılışçı literatürün tersine sadece "yarım kanatlı" hayvanlar değil, bir kanadın dörtte birine dörtte üçüne ve benzerine sahip hayvanlar bile vardır. Bir uçma sürekliliği fikri, havada, biçimleri ne olursa olsun, çok küçük hayvanların zarifçe süzülme eğilimini anımsadığımız zaman, daha bile inandırıcı olmaya başlıyor. Bu inandırıcılığın nedeni, küçükten büyüğe sonsuz küçük aşamalı bir süreklilik bulunmasıdır.

Darwin'in kendisinin ayrıntılarına girdiği benzer tartışmalar, gözlerin, farklı bir çok türde, deri üzerinde ışığa duyarlı noktalardan, bağımsız olarak nasıl yavaşça evrilebildiği hakkında aynı oranda akla yakın varsayımlar verir. Johnson, Dawkins'in gözler ve kanatların aşamalı gelişmesi senaryolarını aktarıyorsa da onlara, destekleyici kanıta sahip olmayan kuramsal "düzmeceler" diyor: "Daha hiç kimse gözler ve kanatların aşamalı evriminin olanaklı olduğunu denemeyle doğrulamış değil." Dawkins bununla hiç uyuşmuyordu. *A River Out of Eden*'da (1995) (Cennet Dışında Bir Irmak) gözün çeşitli evrimleri üzerine anlamlı bir kesim var.

Johnson'ın Hollandalı bitkibilimci, *değişinim* (mutasyon) sözcüğünü bulan adam, Hugo de Vries'ye hiç başvurmamış olmasına da şaşıyorum. De Vries, her yeni türün, bir kuşakta oluşan tek bir büyük değişinim sonucu "ansızın" ortaya çıktığını tartıştı ve kısa bir süre için bir çok izleyici kazandı.

Johnson'un kitabını bitirdiğim zaman, Darwinizm'e modası geçmiş karşı çıkışlarından onun yerine koyduklarından daha az etkilenmiştim. Bu çok önemli sorunda o öfkelendirecek derecede suskundur. Dört olasılık vardır:

1. Johnson, evrimin doğal ayıklanmayla izlenen önemsiz değişinimlerle işlediğini kabul ediyor, ama elverişli bütün değişinimleri Tanrının ürettiğini düşünüyor. Johnson sürekli, değişime uğramış daha eski biçimleri bulunmayan yeni türlerin "ansızın" ortaya çıktıklarını vurguladığı için bunu bir yana bırakıyorum.

2. Johnson, yeni, milyonlarca türün, Tanrının yarattığı kocaman değişinimlerin sonucu olarak ansızın ortaya çıktıklarını düşünüyor.

3. Johnson, Tanrının yalnız yaşamın yaratılmasında ve yaşamın bitkiler, sürüngenler, memeliler, balıklar, kuşlar ve elbette insanlar olarak basit sınıflandırılması için kocaman değişinimler üretmekte işe karıştığını düşünüyor.

4. Johnson; yaşam tarihinin kimi noktalarında Tanrının buyrukla ataları olmayan yeni yaşam biçimleri yarattığını düşünüyor. Antik bir Dünya bulunduğunu kabul eden ama Yaratılış'ı (her "gün"ü uzun bir zaman dilimi varsayarak) yol boyunca Tanrının gösterdiği binlerce mucize varlığında izlemek isteyen bir çok yaratılışçının savunduğu görüş budur.

Kitapları ve yazılarında, Johnson fosil kayalarındaki bütün o gizemli boşlukları karşılayan evrimi nasıl düşündüğünü açıklamayı inatla reddetti. İnsanla maymunsu yaratıklar arasındaki boşluğa köprü kurulduğu zaman olanlar üzerine düşündüklerini aydınlatmadı. Yaratılış'ın anlattığı gibi yerin tozlarından yaratılmış bir Âdem ve Havva mı yoksa birkaç Âdem ve Havva mı vardı? (Kutsal Kitap'ın iki yaratılış yorumundan birinde, Havva, Jerry Falwell ve öteki köktendincilerce tam anlamıyla gerçek kabul edilen bir mucizeyle Âdem'in kaburga kemiğinden biçimlendirildi.) Yoksa Tanrı sadece ruhsuz hayvan bedenlerine ruhlar mı aşıladı?

Lütfen, Mr. Johnson, şu basit soruları açıkça yanıtlayın. İlk farenin bir annesi var mıydı? Tanrı erkeklere neden meme uçları koymuş olsun?

Bana öyle geliyor ki, yer değiştirmesi gerektiğini düşündüklerini ya da en azından kuşkulandıklarını bizimle paylaşmada evrimi bu denli azgınca hırpalamak Johnson için dürüstçe değil. Dünyanın yuvarlak olduğunu yalanlayan ama hangi biçimde olduğunu düşündüğünüzü asla göstermeyen bir kitap yazmak gibi bir şey bu. Bu sorulara kimi yanıtlar almayı umarak Johnson ile düzinelerce mektup alışverişinde bulundum. Ne tür bir yaratılışçılığı benimsediğini söylemeyi kesinlikle reddetti. Onun düşünüş biçimi ne? *Darwin in Trial,* sadece tanrısız Darwinizme saldırma niyetinde. O, onun yerine geçmesi gerekeni ortaya koymaya gerek görmüyor.

1992'de videoya alınmış bir konferansta, bir soruyu yanıtlayan Johnson, ID'lerin Tanrının işe nasıl karıştığı hakkında tutarsız

fikirleri olduğunu kabul ediyor. Öyle olacağından kesinlikle emin olduğu gibi, Darwinizm tamamıyla gözden düştükten sonra bir "paradigma değişikliği" olacağı ve bilim adamlarının Tanrının evrimi tam olarak ne zaman ve nasıl ileri sürdüğünün deneysel kanıtını araştırmaktan kurtulacakları umudunu ifade ediyor olabilir, ben Johnson'ın bu soru hakkında hiçbir sağlam fikri bulunmadığına inanıyorum.

Johnson'ın İncil'e özgü Presbiteryen olduğunu fark ettim. Ama Yeni Ahit mucizelerini kabul etmekte ne kadar uzağa gidiyordu? İsa'nın bir bakireden doğduğuna, Lazarus'u çürümekte olan bir ceset halindeyken diriltti̇ğine, su üstünde yürüdüğüne ya da suyu şaraba dönüştürdüğüne inanıp inanmadığını sormak için yazdım. İsa'nın Dirilişine inandığını ve Kutsal Kitaba ilişkin öteki mucizelerin kabulünün sorun olmadığını söylediyse de, yine, yanıtlamayı reddetti.

Johnson'ın ikinci kitabı, *Reason in the Balance* (Dengeli Uslamlama), (InterVarsity Press, 1995) her ne kadar bir kesimi yine Dawkins'e saldırılar içeriyorsa da başlıca tanrıtanımazlığa saldırıdır. Önceki kitabında olduğu gibi, yeni türlerin Tanrı tarafından yönlendirilmiş çok büyük değişinimlerin sonucu olarak ortaya çıktığını, ya da Tanrı'nın ataları olmayan yaşam biçimleri yarattığını düşünüp düşünmediğini bilmemize asla izin vermiyor.

Johnson'ın, içinde (257.sayfa), dinsel romanım, *The Flight of Peter Fromm*'a (Peter Fromm'un Kaçışı), her ne kadar Hıristiyanlığa bir saldırı olsa da, büyük hayranlık duyduğunu söylediği bir dipnotu ile irkilmiştim. Bununla birlikte, benim nasıl olup da "doğalcı bir dünya görüşü"nü korurken aynı zamanda bir Tanrı inancına sahip olduğumu anlamayabilir.

Kolay. Johnson'ın tersine, ben temel inançlarımı açığa vurmak konusunda çekingen değilim. Ben, bizim sonlu küçük akıllarımız için tamamıyla anlaşılmaz, "büsbütün farklı" bir tanrısal konumda,

coşkulu bir inanç sıçrayışına inanıyorum. Kavrayışımızdan bir kedinin integral hesabı kavrayışı kadar uzak olan gerçekler bulunduğuna inanıyorum. Tanrıya doğanın aslında var olan olarak da baktığım için Tanrının evreni hem yarattığını hem de ayakta tuttuğunu sırası geldiğinde söyleyebilirim. "Parmak dokundurma boş inancı" –Tanrının zaman zaman evreni onarmak üzere içine bir parmak dokundurarak doğa yasalarını yok etmeyi gerekli gördüğü fikri– dediğim şeye inanmıyorum. Newton sadece evreni Tanrının yarattığından kuşku duymuyor değildi, o, güneş sisteminin pürüzsüz işleyişini sürdürmesi için gezegenlerin yörüngelerini düzenli aralıklarla ayarlamanın Tanrı için gerekli olduğuna da inanıyordu.

Johnson bu Newton'cu inancı paylaşmıyorsa, neden Tanrının yaratma yönteminin birleşik doğa yasalarıyla birlikte rastlantı olduğunu benimseyemiyor? Buna, gizli gündeminin, gerici Presbiteryenliği savunma olmasının neden olduğundan kuşkulanıyorum. Einstein'ın eleştirileri ne olursa olsun rastlantı rezil bir sözcük değildir. Kuvantum mekaniğinde mutlak biçimde ve güzelce gereklidir.

Ara sıra, kuvantum yasalarının sadece yolu, ya da belki en iyi yolu, sağladığını; Tanrınınsa, milyarlarca yıl sonra zeki yaşamı yaratmaya yetenekli koskocaman bir evreni yaratabildiğini düşlüyorum. Şaşılacak şey, bilinçsiz bir saatçinin, Yukarıdaki herhangi bir plandan habersiz, gerçekten onca iyi çalışabilmesidir. Aksi halde burada bu sözcükleri okuyor olmayabilirdiniz.

Darwin'in acı gerçeklerinden biri, karısının Anglikan Ortodoksluğunu asla aşamamasıdır. Onun gözü yaşlı yakarışlarına karşın, Darwin Hıristiyan inanışlarını erkenden bir yana bıraktı ve sonunda kızı Anne'ın ölümünden sonra Tanrı inancını tümüyle yitirdi. Bununla birlikte, *Origin of Species*'in (Türlerin Kökeni) yayımlanmasından bir yıl önce, 1860'da, Darwin, Asa Gray'e bir mektubunda akıllı tasarımı savundu:

> Gözün özel olarak tasarlanmış olduğu inancında zorunluluk bulmuyorum. Öte yandan, ne olursa olsun bu olağanüstü evrene ve özellikle insanın doğasına bakıp her şeyin bilinçsiz bir kuvvetin sonucu olduğu kararına varmaya katlanamıyorum. Herşeye tasarlanmış yasaların sonucu olarak bakma eğilimindeyim; ayrıntılarsa ister iyi olsun ister kötü şans dediğimiz şeyin işleyişine bırakılmış. Bu fikir, *en azından* beni tatmin etmiyor. Bütün konunun insan zekâsı için aşırı derin olduğunu fazlasıyla duyumsuyorum. Newton'ın zekâsı üzerine tahmin yürütmeye çalışan bir köpek gibi.

Daha iyisini söyleyemezdim.

Darwin on Trial'ın en kulak tırmalayıcı eleştirisi *Scientific American*'ın Temmuz 1992 sayısında Stephen Jay Gould'un eleştirisiydi. Kusursuz başka bir eleştiri, insanbilimci Eugenie C. Scott'ınkiydi, *Creation / Evolution*, cilt 13 (1993) sayfl.36–47'de ortaya çıktı. Şöyle bitiriyor: "*Darwin on Trial* bilim adamları tarafından okunmayı hak ediyor, bilimsel değeri bakımından değil, o zaten göz ardı edilebilir, ama siyasal ve toplumsal etki potansiyeli için."

Johnson'ın son kitabı *Defeating Darwinism by Opening Minds*'dır (Açık Zihinlerin Darwinizm'i Yenişi) (InterVarsity Press,1997). Yayımcının kataloğunda bir reklam, Michael Behe'den alınmış: "Phillip Johnson, evrim ve toplumdaki etkisi konusunda çağımızın en saydam düşünürüdür."

David Berlinski'nin evrim üzerine ateşli saldırısı (*Commentary*, Haziran 1996), Phillip Johnson'ın bir önceki kitabı *Darwin on*

Trial gibi, hemen göze batan olağanüstü büyük bir eksik içeriyor. Yaratışçılığın hangi türünü desteklediğini hiçbir yerde bize anlatmıyor.

Johnson gibi, Berlinski de, bütün yaşamın yavaş yavaş gelişen küçük değişmelerle evrildiği Darwinci görüşü her nasılsa hırpalayan Stephen Gould ve arkadaşlarının daha belirginleştirdiği evrimi düşünüyor gibi görünüyor. Gould'un kuramında sıçramalar, kuşkusuz, sadece, belli türlerin o süre içinde değişmeden kaldığı olağanüstü uzun dönemlere göreli sıçramalardır. Örneğin, Trilobitler. Gould'un sıçramaları on binlerce yıldır, kimi zaman alışılmış olandan daha hızlı oluşmasının nedenleri hâlâ tam olarak açık olmayan küçücük değişinimlerden ileri gelir. Darwin'in güçlü adamı, Thomas Huxley, bu sıçramaların iyice farkındaydı ve onlar Darwin zamanından günümüze kadar yaratılışçılar için yakacak sağladılar. Gerçekte, Johnson ve Berlinski tarafından evrime karşı öne sürülen her kanıt bir yüzyıldan çok geriye gidiyor. Onlar bugün, Tanrının bütün evreni yaklaşık on bin yıl önce, tam olarak Yaratılış'ta söylendiği gibi altı günde yarattığına inanan Protestan köktendinciler tarafından tekrar tekrar yinelenmektedir.

Commentary (Eylül 1996), benim bir mektubum da içinde, Berlinski'ye saldıran ve onu savunan mektuplara yirmi sayfa ayırdı. Ben mektubuma, Berlinski'ye "İlk insanların hayvan ana babalara sahip olduğunu mu yoksa hiç ana babaları olmadığını mı düşünüyorsunuz?" diye sorarak son verdim. Mektuplara verdiği on beş sayfalık yanıtında, Berlinski mektubumu şöyle yorumluyordu: "Mr. Gardner'ın son sorusuna gelince: ilk insanların ana babaları olup olmadığı bilmecesiyle bir çok yıl uğraştım; bunu söylemekten üzgünüm, hâlâ yanıt bulamadım." Bu kısa yorumu şaşırtıcı buluyorum. İlk insanlar ana baba sahibi değil idiyseler, o zaman onlar Yehova tarafından hemen oracıkta yaratılmış olmalılar. İnsan Berlinski'nin, Havva'nın Âdem'in kaburgasından yaratılmış olabileceği olasılığına açık olup olmadığını merak ediyor.

Bir haftalık bir bebeği düşünün. Bir haftalık gorilden daha az "insan"dır. Bir bebeğin gelişme süreci boyunca ansızın yetişkin bir kişi oluverdiği bir an yoktur. *Homo sapiens*'in evrimi benzer bir gelişme dizisindedir. Evrimi yöneten yasaları Tanrı yapıp onaylıyorsa Tanrı için süreç içine parmak sokmanın ne gereği var? Vatikan'ın gökbilim gözlem evinin başkanı, Galileo'ya ilişkin bir televizyon gösterisinde şöyle dedi: "Büyülü bir an yoktu. Olay tümüyle büyüdür."

Berlinski'nin görüşleri, *Commentary*'nin Şubat 1998 sayısındaki "Bir Big Bang Var mıydı?" başlıklı makalesinde kozmolojik evrime saldırdığı zaman çok daha şaşırtıcı oluyordu. (*Commentary* Ocak 1996'daki "İnsan Ruhu Fizik Komutasında," başlıklı önceki makalesini görmemiştim.)

Gökadaların çekilme hızının bir ölçüsü olarak, kızıla kayma hakkında ciddi kuşkuları olduğu için, Berlinski evrenin genişlemekte olduğu konusunda da aynı oranda kuşku bulunduğunu, bu nedenle de evrenin bir big bang'den kaynaklandığını kabullenmek için güvenilir nedenler olmadığını tartışıyor. Belki de Berlinski durağan bir evreni yeğler, ya her zaman olduğu gibiydi ya da geçmişte bir anda yaratıldı.

Behe'in kitabının adındaki "kara kutu" canlı hücredir. Kutsal yardım olmaksızın evrilmiş olmak için çok fazla karmaşık olduğuna inanır. Behe'nin belli başlı gösterisi, belli bakterilerin dönen kamçılarıdır. O, yavaş doğal ayıklanmayla kamçının nasıl evrilebildiğini açıklayabilecek ilkel biçimleri kavramanın hiçbir yolu olmadığı konusunda ayak direr. Johnson ve Berlinski gibi biz de onun Tanrının evrim boyunca yardımcı olduğu konusunda tam olarak ne düşündüğünü asla öğrenemeyiz. Johnson, Behe'ye "Üzülme Mike," diye yazdı. "*Times* [*New York*] eleştirilerinde seni vurup ezse de, 4 Ağustos'ta onu yayımladıkları zaman Birleşik Devletlerde kültürel bir deprem olacak."

Kuşkusuz böyle bir deprem olmadı.

Son günlerde akıllı tasarıma, özellikle Johnson ve Behe'ye odaklanan, yaman bir saldırı için Robert T. Pennock'ın *Tower of Babel. The Evidence Against the New Creationism*'i (Babil Kulesi: Yeni Yaratılışçılığa Karşı Kanıt) salık veririm. Bu kitabın alışılmadık yanı, Pennock'ın, Darwinci evrimin çoğu kör saatçi gibi savunucularına benzemeyen, Quaker geleneğinde Tanrının varlığına inanan biri olmasıdır. O, Tanrının evrimi yol boyunca küçük mucizeler gerçekleştirerek desteklediği varsayımına, yaşamın evrimini yöneten bütün yasaların tümüyle farklı bir kutsallık tarafından yaratılmış ve sürdürülmekte oldukları nedeniyle gerek görmüyor.

Tuhaftır, Pennock, Kutsal Kitabı o denli ciddiye alan yaratılışçıların Tanrıyı, araba, tekne ve uçaklarını geliştirmeyi sürdüren insanlara benzer biçimde evreni sürekli onarıyor saymakla insanlara benzeşir görmek zorunda olduklarını yazıyor. Onlara İsaiah (55:8)'ı anımsatıyor: "Çünkü benim düşüncelerim sizin düşünceleriniz değildir, ne de sizin yollarınız benim yollarım, diyor Tanrı."

Wall Street Journal'daki (16 Ağustos 1999) bir sütunda Johnson, "ülkesinde yenilerde bulunan fosillerin Darwinci evrim kuramı ile bağdaşmadıklarını söyleyerek dünyanın çeşitli yerlerinde konferans veren" bir "Çinli taşılbilimci" ye başvuruyor. *Skeptical Inquirer*'da (Kasım / Aralık 1999) bildirildiği gibi, fizikçi David Thomas, Johnson'a şunu sormak için yazdı: Bu gizemli bilim adamı kim ve fosil bulguları hakkında bilimsel bir bildirisi var mı? Johnson adamın adını vermeyi reddetti, henüz İngilizce hiçbir şey yayımlamadığını ekledi. "Ağzım açık kaldı" diyor Thomas. "Siyasada bir Boş Boğaz beklenebilir –ama bilimde hayır."

DOKUZUNCU BÖLÜM

Üçüncü Seçenek: Akıllı Tasarım

(Bilim Tanrısal Yardıma Gerek Duyduğunda)

2005, Akıllı Tasarım kuramı ya da yaygın olarak bilindiği şekliyle AT için fırtınalı bir yıldı. ABD başkanı da, okullarda evrim konusu tartışıldığında bu görüşe de yer verilmesi gerektiğini düşündüğünü söyleyerek kısmi destek verdi. Başkan görüşünü açıkladığı sırada Pennsylvania'nın Dover kentinde bir okulun yönetim kurulu benzer bir uygulama yüzünden dava edilmişti ve bu dava çok ses getirecekti. Medya konuya tepki gösterdi. *Time* ve *Newsweek* dergileri konuyu kapaklarına taşıdılar. Radyolarda, hatta *New York Times*'ın ön sayfasında ele alındı. AT ile ilgili anlaşmazlık, haftadan haftaya giderek tırmandı. Kendimi bu konuda bilim adamları, editörler, hatta kongre memurlarıyla konuşur buldum. Sonbaharda, Dover davası davacıların lehine sonuçlandı ve Dover halkı oylarıyla okul yönetiminin AT'yi destekleyen tüm üyelerini görevden uzaklaştırdı.

1925 yılındaki Scopes davasından beri ABD'de dikkatler hiç bu kadar yoğun şekilde evrim ve onun dini

inançlarla ilgili taşıdığı anlamlara çevrilmemişti. Belki de bu iyi bir şey olarak görülmeli – şu ya da bu görüşe üstü kapalı bir şekilde saldırmaktansa açık bir tartışmaya girmek daha iyidir. Ancak, aynı zamanda kendini Tanrı'ya adamış imanlılar olan ağırbaşlı bilim adamlarının çoğu ve hatta sıkı AT savunucularından bazıları için de işler ciddi şekilde kontrolden çıkmaya başladı.

Her Şeyden Önce Şu Akıllı Tasarım Nedir?

On beş yıllık kısa tarihinde AT hareketi yaygın söylemleriyle yangına hep körükle gitti. Buna rağmen, sahneye çıkan bu yeni oyuncunun yetenekleri konusunda hâlâ kafalar çok karışık.

Öncelikle, aynen "yaratılışçılık" teriminde olduğu gibi önemli bir anlamsal güçlük var. "Akıllı tasarım" sözcükleri, bu gezegende yaşamın nasıl ortaya çıktığı ve Tanrı'nın bu süreçte oynamış olabileceği rol hakkında geniş bir yorum yelpazesini kapsar görünür. Ancak, "Akıllı Tasarım", ve özellikle de "indirgenemez karmaşıklık" kavramı, doğa hakkında çok özel bazı anlamlar taşıyan bir terim haline gelmiştir. Bu tarihçeden habersiz bir gözlemci, insanlarla ilgilenen bir Tanrı'ya inanan (yani bir teist) herkesin, aynı zamanda Akıllı Tasarım'a da inanması gerektiği beklentisi içinde olabilir. Ama var olan terimler listesine göre çoğu durumda bu beklenti yanlış olacaktır.

Akıllı Tasarım kuramı 1991 yılında patlak verdi. Köklerinden bazılarının, yaşamın kökeninin istatistiksel olanaksızlığı hakkındaki eski bilimsel savlardan geldiği anlaşılıyor. Ancak AT, kendi kendinin benzerini yapan ilk organizmaların nasıl ortaya çıktığına değil, evrim kuramının canlılarda daha sonra ortaya çıkan şaşırtıcı karmaşıklığı açıklama konusunda başarısız görünmesine odaklandı.

AT'nin kurucusu, Berkeley'deki California Üniversitesi'nde Hıristiyan bir avukat olan Philip Johnson'dur. *Darwin Yargılanıyor (Darwin on Trial)* adlı kitabı, AT görüşünü ilk ortaya koyan kitaptır. Bu kitaptaki savlar başkaları tarafından, özellikle de Darwin'in Kara Kutusu (Darwin's Black Box) adlı kitabında indirgenemez karmaşıklık kavramını detaylandıran Michael Behe adlı bir biyoloji profesörü tarafından daha da geliştirilmiştir. Daha yakın zamandaysa, bilgi kuramı hakkında eğitim görmüş bir matematikçi olan William Dembski AT hareketinin sözcüsü olarak öne çıkmıştır.

AT'nin ortaya çıkışı, ABD'deki okullarda yaratılışçılık dersi verilmesiyle ilgili bir dizi hukuk yenilgisiyle aynı zamana denk gelmiştir. Bu durum, AT'yi eleştirenlerin ona acımasız bir şekilde "gizli yaratılışçılık" ya da "yaratılışçılık 2.0" adını takmalarına yol açmıştır. Ancak bu adları takmak AT savunucularının içtenliğine karşı yapılmış bir haksızlıktır. Bir genetikçi, biyolog ve Tanrı'ya iman etmiş biri olarak benim açımdan bu hareket ciddi şekilde ele alınmayı hak etmektedir.

AT hareketi temel olarak üç önermeye dayanmaktadır.

Önerme 1: Evrim ateist bir dünya görüşünü özendirmektedir ve bu yüzden Tanrı'ya inananlar tarafından reddedilmelidir.

AT'nin kurucusu olan Phillip Johnson, pek yaşamı anlama arzusuyla hareket etmiyordu (bilim adamı olduğunu hiç iddia etmedi). Aksine, tamamen maddeci olduğunu sandığı ve halk tarafından giderek kabul gören dünya görüşüne karşı Tanrı'yı korumak gibi kişisel bir görev edinmişti. Bu kaygı imanlılar topluluğunda çok taraftar bulmuştu ve o zamanın sesi duyulan evrimcilerinden bazılarının zafer duyuruları da, her ne pahasına olursa olsun bilimsel saygınlığa sahip bir alternatifin bulunması gerektiği düşüncesini doğurmuştu. (Bu açı-

dan AT, alaycı bir şekilde Richard Dawkins ve Daniel Dennett'in başkaldıran gayrimeşru çocuğu olarak düşünülebilir.)

Gerçeğin Kaması: Doğalcılığın Temellerini Bölmek (The Wedge of Truth: Splitting the Foundations of Naturalism) adlı kitabında ortaya koyduğu gibi Johnson, amaçları konusunda oldukça açık sözlüydü. AT hareketinin önemli destekçisi olan ve Johnson'un da program danışmanı olarak hizmet ettiği Discovery Institute, bunu iç yazışma olarak düşünmüş, ama bir yolla internette yayınlanan "Kama Belgesi'nde (Wedge Document)" bir adım daha ileriye götürmüştür. Bu belge, halkın görüşlerini etkilemek ve ateist maddeciliğin tamamen ortadan kalkmasını sağlayıp onun yerine "doğa hakkında kapsamlı bir teist anlayış" getirmek için beş, on ve yirmi yıllık hedefleri maddeler halinde sıralamaktadır.

Bu nedenle, AT bilimsel bir kuram olarak sunulduğu halde, bilimsel gelenekten doğmamış olduğunu söylemek haksızlık sayılmaz.

Önerme 2: Evrim temelde kusurludur. Çünkü doğadaki çapraşık karmaşıklığı açıklayamaz.

Tarih öğrencileri, karmaşıklığın bir tasarımcı gerektirdiği savının, on dokuzuncu yüzyılın başlarında William Paley tarafından sunulan ve Darwin'in de kendine özgü doğal seçilim yoluyla evrim açıklamasını bulmadan önce mantığını oldukça inandırıcı bulduğu görüşle aynı olduğunu anımsayacaklardır. Ancak, AT hareketi için bu bakış açısına yeni biyokimya ve hücre biyolojisi giysileri giydirilmiştir.

Darwin'in Kara Kutusu'nda *(Darwin's Black Box)* Michael Behe bu savları oldukça ikna edici şekilde sıralamaktadır. Biyokimyacı Behe, hücrenin iç işleyişini inceler ve son birkaç on yılda bilimin ortaya çıkardığı moleküler makinelerin çapraşık yapısı onda şaşırma ve

huşu duygusu uyandırır (bana olduğu gibi). RNA'yı proteine çeviren, hücrenin hareket etmesine yardımcı olan, hücrenin yüzeyinden çekirdeğine birçok bileşenden geçerek giden sinyaller ileten zarif makineler vardır.

Hayranlık uyandıran yalnızca hücre değil, milyarlarca, trilyonlarca hücreden oluşan organlar huşu duygusuna esin kaynağı olacak şekilde yapılmışlardır. Örneğin, insan gözünü düşünün; anatomisi ve fizyolojisiyle en ileri optik öğrencisini bile hayran bırakabilecek, fotoğraf makinesine benzer karmaşık bir organ.

Behe, bu gibi makinelerin asla doğal seçilime dayalı olarak ortaya çıkamayacaklarını savunuyor. Savları öncelikli olarak birden fazla proteinin etkileşimiyle çalışan ve bu proteinlerin herhangi biri devre dışı kaldığında işlevleri kaybolan karmaşık yapılara odaklanıyor.

Behe'nin çoğunlukla değindiği özel örneklerden biri bakteri flagellasıdır. Birçok bakteri, minik "dıştan takma motorlar"ı olan ve bakterileri çeşitli yönlerde hareket ettiren bu flagellumlara sahiptir. Yaklaşık otuz farklı proteinden oluşan flagellumun yapısı oldukça zariftir. Bir baz çapasının, kumanda milinin ve bir de evrensel bağlantı noktasının minyatür şekillerini içerir. Bunların tümü bir iplik pervanesini sürer. Tüm bu düzen tam bir nanoteknoloji mühendisliği harikasıdır.

Bu otuz proteinden herhangi biri genetik bir değişinim yüzünden devre dışı kalırsa, aygıtın tümü işlevini yitirecektir. Behe'nin savı, böyle karmaşık bir aygıtın Darwinci bir süreçle tek başına asla ortaya çıkamayacağı yolundadır.

Behe'nin varsayımına göre bu karmaşık dıştan takma motorun parçalarından biri uzun bir zaman sürecinde rastlantısal olarak oluşabilir, ancak diğer 29 parça da aynı zamanda gelişmediği sürece, onu bu halde tutan bir seçilim baskısı da olmaz. Aslında bu

parçaların hiçbiri yapının tamamı bir araya gelmediği sürece bir seçilim avantajına sahip olamaz. Behe'nin savunduğu ve daha sonra Dembski'nin de daha matematiksel bir sava dönüştürdüğü görüşe göre, bağımsız olarak işe yaramaz olan böyle birden fazla parçanın aynı anda rastlantısal olarak evrimleşme olasılığı son derece düşüktür.

Böylece, AT hareketinin ana savı, şimdi de biyokimya, genetik ve matematik dilinde ifade edilmeye başlanan Paley'in "kişisel inanmazlık savının (argument from personal incredulity)" yeni bir sürümünü oluşturmaktadır.

Önerme 3: Eğer evrim indirgenemez karmaşıklığı açıklayamıyorsa, bir şekilde işe karışıp evrim sürecinde gerekli parçaları tamamlamış akıllı bir tasarımcı var olmalıdır.

AT hareketi bu tasarımcının kim olabileceğini apaçık şekilde söylememeye özen gösterir. Ancak bu hareketin önderlerinden çoğunun sahip olduğu Hıristiyan bakış açısı, bu eksik kuvvetin Tanrı'dan başkası olmadığı izlenimini vermektedir.

AT'ye Karşı Bilimsel İtirazlar

AT hareketinin Darwinciliğe yönelik eleştirileri ilk bakışta ikna edici görünür. Bilim adamı olmayanların, özellikle de evrim sürecinde Tanrı'ya bir rol arayanların bu savları kucaklamaları şaşırtıcı değildir. Ama bu mantığın bilimsel bazda gerçekten bir değeri olsaydı, etkin biyologlar topluluğundaki üyelerin de bu fikirleri inceleme konusuna ilgi duymaları beklenirdi. Çünkü biyologların önemli bir kısmı aynı zamanda imanlıdır da. Ancak, bu gerçekleşmedi ve Akıllı Tasarım bilim dünyasında geçerli olan görüşler arasında çok az bir inandırıcılığa sahip uç bir etkinlik olarak kaldı.

AT neden kabul görmedi? AT savunucularının öne sürdüğü gibi, biyologların Darwin sunağına tapmaya çok fazla alıştıkları için alternatif bir görüşü değerlendiremiyor olmaları yüzünden mi? Aslında bilim adamları devrimci fikirleri çekici bulurlar ve daima o günün geçerli, kabul görmüş kuramlarını yıkmak için fırsat ararlar. Bu yüzden sırf Darwin kuramına ters düşüyor diye AT savlarını reddetmeleri olanak dışı görünüyor. Aslında reddetmelerinin temelinde çok daha anlamlı bir şey yatıyor.

Her şeyden önce, Akıllı Tasarım'ın bilimsel kuram olarak nitelendirilmesini engelleyen temel bir kusuru var. Tüm bilimsel kuramlar deneysel gözlemlere anlam vermek için bir çerçeve sunarlar. Ama bir kuramın birincil yararı sadece geriye bakmak değil, ileri bakmaktır da. Geçerli bir bilimsel kuram başka buluşları da öngörür ve daha ileri düzeyde deneysel doğrulama için çeşitli yaklaşımlar önerir. Bu açıdan AT son derece zayıftır.
Birçok inanlıya cazip gelen bir hareket olsa da, AT'nin karmaşık çok bileşenli biyolojik varlıkları açıklamak için doğaüstü müdahaleyi önermesi bilimsel bir çıkmaz yoldur. Bir zaman makinesi geliştirilmediği sürece, AT kuramının doğrulanma olasılığı son derece zayıf görünmektedir.

Johnson tarafından oluşturulan asıl AT kuramı, aynı zamanda öne sürülen doğaüstü müdahalelerin hangi mekanizmalar aracılığıyla karmaşık yapıları oluşturacağı konusunda bir öneride bulunmamaktadır. Bu sorunun üstesinden gelmeye çalışırken Behe, ilkel organizmaların, indirgenemez karmaşıklıkta olduğunu düşündüğü çok bileşenli moleküler makinelerin gelişimi için gerekli olacak tüm genlerle "önceden yüklenmiş" olabileceklerini ileri sürmüştür. Behe bu uyuyan genlerin yüzlerce milyon yıl sonra kendilerine gerek duyulan uygun bir zamanda uyandıklarını önermiştir. Gelecekte

kullanılmak üzere saklanmış genetik bilgi deposuna sahip ilkel organizmaların bugün var olmadığı gerçeğini bir kenara bırakırsak, kullanılmayan genlerin değişinime uğrama hızlarıyla ilgili bilgilerimiz ışığında böyle bir bilgi deposunun işe yarayacak kadar uzun bir süre varlığını sürdürmesi olanaksızdır.

AT'nin geleceğiyle ilgili daha da büyük anlam taşıyan bir şey de, indirgenemez karmaşıklık için verilen örneklerden birçoğunun artık hiç de indirgenemez gibi gözükmedikleridir. Bu yüzden de AT'nin ana bilimsel savı bir çöküş sürecindedir. AT'nin sahneye ilk çıktığı zamandan beri geçen on beş kısa yılda bilim önemli ilerlemeler kaydetti. Bu ilerlemeler özellikle evrim ağacının farklı kısımlarındaki birçok organizmanın genomlarının ayrıntılı şekilde incelenmesi konusunda gerçekleşti. AT savunucularının bilinmeyeni bilinemez olanla, çözülmemiş olanı çözülemez olanla karıştırmak gibi bir hataya düştüklerini gösteren büyük çatlaklar oluşmaya başladı. Bu konuda birçok kitap ve makale yayınlandı[1] ve bu konuya ilgi duyan okur, bu kaynakları okuyarak tartışmanın daha net (ve daha teknik) yönleri hakkında bilgi sahibi olabilir. Aşağıda Behe'nin indirgenemez karmaşıklık tanımına uyar gibi görünen ancak evrimle yavaş yavaş, aşama aşama nasıl oluşmuş olabileceklerinin açık işaretlerini taşıyan üç yapı örneğini göreceğiz.

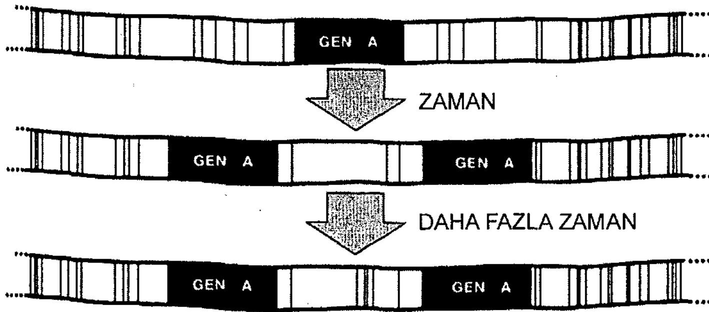
İnsan kanı pıhtılaşma sistemi, ondan fazla proteiniyle, tam da Behe'nin Rube Goldberg'e[*] layık sayacağı karmaşık bir sistem gibi göründüğü halde, aslında sisteme giderek daha fazla unsurun kademeli olarak

---

[*] Reuben Garret L. Goldberg (1883-1970) çok ünlü Amerikalı bir karikatüristtir. Adı, Rube Goldberg Makineleri adı verilen (çok basit ve önemsiz işleri çok dolaylı ve aşırı karmaşık şekilde gerçekleştiren) aygıtlarla ölümsüzleşmiştir.

eklenmesi şeklinde anlaşılabilir. Sistem düşük basınçlı, düşük hızlı bir kan akışı sistemi için yeterli iş gören çok basit bir mekanizma olarak başlamış, sonra da çok uzun bir zaman diliminde insan ve diğer memeliler için gerekli yüksek basınçlı kardiyovasküler sisteme uygun olacak şekilde evrim geçirmiş gibi görünmektedir (bu sistemde sızıntıların çok kısa zamanda durdurulması gerekir).

Bu evrimsel kuramın önemli özelliği, kesinleşmiş olan gen kopyalama olgusudur (Şekil 9.1).

Şekil 9.1 Çok proteinli bir kompleksin gen kopyalaması aracılığıyla evrimi. En basit durumda, gen A organizmaya gerekli bir işlevi sağlar. Bu genin yeni bir kopyası oluşur (genomlar evrim geçirdiği sırada sıkça gerçekleşen bir olgu). Bu kopya, işlev için gerekli değildir (A hâlâ bu işlevi sağlamaktadır). Bu durumda kopya kısıtlamasız olarak evrime uğrayabilir. Ender durumlarda, rastlantısal olarak oluşan küçük bir değişim onun organizma açısından avantajlı yeni bir işlev (A') kazanmasını sağlar ve böylece olumlu bir seçilim durumu oluşmuş olur. DNA dizimlerinin ayrıntılı incelenmesinde, insan kanı pıhtılaşma sistemi gibi karmaşık ve çok bileşenli birçok sistemin bu mekanizma sonucunda oluştuğu anlaşılmaktadır.

Pıhtılaşma sistemindeki proteinler yakından incelendiğinde, bileşenlerin çoğunun amino asit dizimi dü-

zeyinde birbirleriyle ilişkili oldukları görülür. Bunun sebebi, rasgele genetik bilgilerden tamamen yeni proteinlerin oluşturulması ve bunların nihai olarak aynı temada birleşmesi değildir. Daha ziyade proteinlerin benzerliğinin eski gen kopyalanmalarını yansıttığını gösteren bir durumdur. Bu kopyalanma işlemi, yeni kopyanın, eski işlevini koruma ihtiyacıyla kısıtlanmaksızın (çünkü eski kopya bu işlevi zaten yerine getirmektedir) doğal seçilim yoluyla yavaş yavaş yeni bir işlev kazanacak şekilde evrime uğramasını sağlar.

Açıkçası insan kanı pıhtılaşma sisteminin gelişim sürecindeki aşamaların sırasını tam olarak bilemiyoruz. Bu aşamaları tam olarak belirlemeyi belki de asla başaramayabiliriz. Çünkü sistemin önceki hallerine sahip organizmalar tarih sahnesinden yok oldular. Yine de Darwincilik kabul edilebilir ara aşamaların var olmaları gerektiğini öngörür ve bunların bazılarının bulunmuş

olduğu da bir gerçektir. AT bu tür öngörüler konusunda sessizdir ve AT'nin ana dayanağı olan, kan pıhtılaşma sisteminin tamamının, tam işlevli olarak, öncesindeki DNA yığınından kaynaklanmasının gerekliliği, ciddi hiçbir biyoloji öğrencisinin kabul etmeyeceği derme çatma bir kurgudur.[2]

Göz de Akıllı Tasarım savunucuları tarafından sıkça değinilen başka bir örnektir. Gözün adım adım gerçekleşen doğal seçilim aracılığıyla meydana gelemeyecek kadar yüksek bir karmaşıklık düzeyinde olduğu söylenmektedir. Darwin de kendi okurlarının bunu kabul etmekte zorlanacaklarını anlamış ve, "Farklı uzaklıklara odaklanmaya, farklı miktarlarda ışık almaya, küresel ve renksel sapmaları düzeltmeye yarayan tüm o taklit edilemez düzenekleriyle gözün doğal seçilim aracılığıyla oluştuğunu düşünmek, içtenlikle itiraf etmeliyim ki, gerçekten de son derece saçma görünmektedir."[3] demiştir. Buna karşın, tüm zamanların en etkile-

yici karşılaştırmalı biyologu olan Darwin, 150 yıl önce bu karmaşık organın evrimi için bir dizi adım önermiştir ve modern biyoloji bunları hızla onaylama yolundadır.

En basit organizmaların bile ışığa karşı duyarlılıkları vardır. Bu onların avcılardan kaçınmalarına ve yiyecek aramalarına yardımcı olur. Yassı solucanların ışığa duyarlı hücreler içeren basit bir pigmentli girintileri vardır ve bu onların gelen fotonları algılama yeteneklerine bir miktar yönlendirme katar. Zarif odacıklı notilus ise gösterişsiz bir gelişme gösterir; notilustaki girinti, ışığı içeri alan bir iğne deliğine dönüşmüştür. Bu, düzeneğin çözünürlüğünü büyük oranda geliştirir ve çevreleyen dokuda belli belirsiz bir değişimden başka bir şey gerektirmez. Benzer şekilde, başka organizmalarda ilkel ışığa duyarlı hücreleri kaplayan jelatine benzer maddenin eklenmesi de ışığın bir miktar odaklanabilmesini sağlar. Yüzlerce milyon yıl verildiğinde, bu sistemin evrimle ışığa duyarlı retinası ve ışığı odaklayan merceğiyle tam bir çağdaş memeli gözüne nasıl dönüştüğünü düşünmek zor değildir.

Ayrıca yakından incelendiğinde gözün tasarımının tamamen ideal görünmediğine de dikkat çekmek önemlidir. Işığa duyarlı rod ve koni hücreleri retinanın dipteki tabakasındadır. Işık onlara ulaşmak için sinirlerden ve kan damarlarından geçmek zorundadır. İnsan omurgası (dikey destek için en uygun şekilde tasarlanmamıştır), yirmi yaş dişleri ve insan apandisinin merak uyandırıcı kalıcılığı gibi olgular, birçok anatomi uzmanının insan bedeninin gerçek anlamda akıllı tasarıma sahip olduğunu reddetmelerine yol açmaktadır.

Akıllı Tasarım'ın temelinde özellikle yıkıcı olan bir çatlak da AT'nin gözbebeği olan *bakteri flagellası* hakkındaki yeni bulgulardan kaynaklanmaktadır. Bakteri flagellasının indirgenemez karmaşıklıkta olduğu savı, flagellumun alt ünitelerinin tek tek ele alındıklarında

geçmişte yararlı herhangi bir işleve sahip olamayacakları ve bu yüzden de motorun böyle bileşenleri doğal seçilim zoruyla adım adım bir araya getirmiş olamayacağı varsayımına dayanmaktadır.

Yakın zamanda yapılan araştırmalar bu yaklaşımı temelden sarstı.[4] Birden fazla bakterinin protein dizimlerinin karşılaştırılması, flagellumun birkaç bileşeninin, bazı bakterilerde bulunan ve bu bakterilerin saldırdıkları başka bakterilere toksin enjekte etmelerine yarayan tamamen farklı bir düzenekle ilişkili olduğunu ortaya çıkardı.

Mikrobiyologlar tarafından "tip III salgılama düzeneği" olarak adlandırılan bu bakteriyel saldırı silahı, bu silaha sahip organizmalar için açıkça "en güçlünün hayatta kalması" ilkesi bağlamında bir avantaj sağlamaktadır. Öngörüldüğü üzere, bu yapının öğeleri yüz milyonlarca yıl önce kopyalanmış ve yeni bir kullanım için görevlendirilmişlerdir. Bunu, önceleri daha basit işlevler üstlenen başka proteinlerle de birleştirdiğimizde, motorun tamamı sonuçta oluşur. Tabii ki tip III salgılama düzeneği flagellum yapbozunun parçalarından yalnızca biri ve biz resmin tamamını oluşturmaktan çok uzağız (eğer bu mümkünse). Ama buna benzer her yeni yapboz parçası, AT'nin doğaüstü güçlere havale ettiği aşamalardan biri için daha doğal bir açıklama getirmekte ve savunucularının tutunabilecekleri dalları birer birer kesmektedir. Behe indirgenemez karmaşıklık savlarını desteklemek için Darwin'in ünlü sözüne değinir: "Eğer var olan karmaşık organlardan herhangi birinin çok sayıda birbirini izleyen küçük değişimlerle oluşmuş olamayacağı kanıtlanabilseydi, kuramım kesinlikle çökerdi."[5] Flagellum örneğinde ve indirgenemez karmaşıklık için önerilen hemen hemen tüm örneklerde, Darwin'in ölçütleri karşılanmamıştır ve güncel bilgimizin dürüst bir değerlendirmesi bizi Darwin'in bir sonraki

cümlesindeki sonucun aynısına götürür: "Ancak ben böyle bir örnek bulamıyorum."

AT'ye Tanrıbilimsel İtirazlar

Bu nedenlerle, AT bilimsel olarak ayakta duramaz. Çünkü ne deneysel doğrulama fırsatı sağlar, ne de temeli olan indirgenemez karmaşıklık iddiası için güçlü bir dayanak teşkil eder. Ancak, AT bundan başka, çıkarcı bilim adamından çok inanlıyı kaygılandıracak bir açıdan da başarısız oluyor. AT bir "Boşlukların Tanrısı" kuramıdır ve savunucularının bilimin açıklayamayacağını iddia ettiği yerlerde doğaüstü müdahale varsayımını devreye sokar. Çeşitli kültürler, geleneksel olarak, o günün biliminin açıklama getiremediği çeşitli doğa olaylarını Tanrı'ya atfetmeyi denediler. Bu bir güneş tutulması da olabilir, bir çiçeğin güzelliği de. Ancak bu kuramların çok talihsiz bir tarihçesi vardır. Bilimdeki ilerlemeler nihai olarak bu boşlukları doldurur ve bu boşlukları imanlarına dayanak yapanlar için yıkıcı olur. Sonuçta, bir "Boşlukların Tanrısı" dini, kendi inancının saygınlığını büyük bir riske atar. Bu hatayı bu çağda tekrarlamamalıyız. Akıllı Tasarım bu caydırıcı geleneğe uygundur ve aynı sonla yüz yüzedir.

Dahası, AT her şeye gücü yeten Tanrı'yı, karmaşık yaşamı oluşturmak için başlangıçta yaptığı planın yetersizliklerini düzeltmek için düzenli olarak müdahalede bulunmak zorunda kalan beceriksiz bir Yaratıcı gibi gösterir. Tanrı'nın erişilmez zekâsı ve yaratıcı dehası karşısında huşu içinde duran bir inanlı için bu, tatmin edicilikten çok uzak bir tablodur.

AT Hareketinin Geleceği

AT *hareketinin matematiksel modellemesine önderlik* eden William Dembski, gerçeklerin aranmasının öne-

mini vurgulama konusunda takdiri hak etmektedir: "Akıllı Tasarım kabul edilemez bulduğumuz görüşlerin üstesinden gelmek için kullanılan soylu bir yalan haline gelmemelidir (tarih küçük düşmüş soylu yalanlarla doludur). Akıllı Tasarım bizi bilimselliği konusunda ikna etmelidir."[6] Dembski'nin yaptığı bu değerlendirme kesinlikle doğrudur ve kendi sözleri AT'nin nihai çöküşüne işaret etmektedir. Başka bir yerde Dembski şöyle yazar: "Eğer muhteşem karmaşıklığa, zarafete ve bütünleşikliğe sahip biyolojik sistemlerin –bakteri flagellumu gibi– aşamalı bir Darwinci süreçle oluşabileceği kanıtlanabilirse (yani belirlenmiş karmaşıklıkları bir yanılsamaysa) Akıllı Tasarım çürütülmüş olur. Çünkü yönlendirilmemiş doğal nedenlerin açıklayabildiği olgular için akıllı nedenler devreye sokulmaz. Bu durumda Okham'ın Usturası, Akıllı Tasarım'ı güzelce bitirir."[7]

Var olan bilimsel bilgiler ciddi şekilde değerlendirildiğinde, bu sonuca zaten varılmış olduğu görülebilir. AT'nin Tanrı ile doldurma niyetinde olduğu evrimde var olduğu sanılan boşluklar, ilerleyen bilim tarafından doldurulmaktadır. Akıllı Tasarım, bu kısıtlı ve dar Tanrı görüşünde direnerek inanca ciddi zararlar vermektedir.

Akıllı Tasarım savunucularının dürüstlüklerinden pek kuşkulanılamaz. Darwin'in kuramının bazı sesi çok duyulan evrimciler tarafından ateizm gerektirirmiş gibi gösterilmesi göz önüne alınınca AT'nin inanlılar, özellikle de müjdeci Hıristiyanlar tarafından sıcak bir şekilde kucaklanması tamamen anlaşılır bir durumdur. Ancak bu gemi vaat edilen topraklara gitmemektedir; gittiği yer okyanusun dibidir. Eğer inanlılar son umutlarını, Tanrı'nın AT kuramı aracılığıyla insanlık tarihinde bir yer bulmasına bağlarlarsa, bu kuram yıkıldığında imanlarına ne olacak?

O zaman bilim ve inanç arasında uyum arayışı umutsuz bir çaba mıdır? Dawkins'in bakış açısını mı

kabul etmeliyiz?: "Gözlemlediğimiz evren, hiçbir tasarım, amaç, kötülük ve iyiliğin olmadığı, kör ve acımasız aldırmazlıktan başka hiçbir şeyin bulunmadığı bir evrendir."[8] Umarım böyle değildir! Hem inanlılara hem de bilim adamlarına, gerçeği aramanın net, inandırıcı ve entelektüel açıdan tatmin edici bir çözümü vardır diyorum.

IV

TABİATÇILIK TARAFTARI DOKTRİNLERİN ELEŞTİRİSİ

27. BİR EVRİM KANUNU VAR MIDIR? KANUNLAR VE TRENDLER

benim "tabiatçilik-taraftarı" dediğim tarihselcilik doktrinlerinin, tabiatçılık aleyhtarı tarihselcilik doktrinleriyle birçok ortak yanları vardır. Meselâ, onlar da bütüncü düşünceden etkilenmişlerdir. Ayrıca onlar da doğal bilimler metodolojisinin bir yanlış anlayışından kaynaklanırlar. Bu metodları kopye etmeye yönelik saptırılmış bir çabayı temsil ettikleri için de (Profesör Hayek'in kullandığı anlamda) "bilimci" (scientistic) diye nitelenebilirler.[1] Tabiatçılık-aleyhtarı doktrinler kadar onlar da tarihselciliğin ayırıcı özellikleri arasında yer alırlar, hatta daha da önemlidirler. Özellikle, sosyal bilimlerin görevinin, geleceğini önceden haber vermek amacıyla toplumun evrim kanununu açığa çıkarmak olduğu şeklindeki inanç (yukarıda 14.-17. kesimlerde ayrıntılı biçimde açıklanan bir görüş, bu) belki de tarihselciliğin merkezî doktrini diye tanımlanabilir. Zira bu bir seri dönemden geçen toplum anlayışıdır ki, bir taraftan değişen bir sosyal dünya ile değişmeyen bir fiziksel dünya arasındaki karşıtlığa ve buradan tabiatçılık aleyhtarlığına yol açar. Diğer taraftan, sözde "tabiî ardışıklık kanunları" (natural laws of succession: tabiî zincirleniş kanunları) na olan tabiatçılık taraftarı —ve bilimci– inanışa yol açan da yine aynı görüştür: Bir inanış ki bu, Comte ve Mill'in zamanlarında astronominin uzun dö-

nemli öndeyileri tarafından ve daha yakın zamanlarda ise Darwinizm tarafından desteklendiğini iddia edebiliyordu. Gerçekten son zamanlardaki tarihselcilik modası, yalnızca evrimcilik modasının bir parçası olarak kabul edilebilir. Evrimcilik ise, öyle bir felsefedir ki, etkisini büyük ölçüde, yeryüzündeki çeşitli bitki ve hayvan türlerinin tarihine ilişkin parlak bir bilimsel hipotez ile tesadüfen yerleşmiş bir dinî inancın da bir parçasını oluşturan daha eski bir metafizik teori arasındaki bir dereceye kadar sansasyonel çarpışmaya borçludur.[2]

Evrensel hipotez dediğimiz şey, —meselâ, çeşitli cinsler ve türler arasındaki bazı benzerliklere ilişkin— bir biyolojik ve paleontolojik gözlemler kalabalığının, ilgili formların ortak bir soydan geldikleri varsayımıyla açıklanmasıdır.[3] Her ne kadar kalıtım, farklılaşma (segregation) ve mutasyon kanunları gibi bazı tümel doğa kanunları onunla açıklanma imkânı buluyor ise de bu hipotez bir tümel (universal) kanun değildir. O daha çok tikel (tekil veya spesifik) bir tarihî önerme karakterine sahiptir. ("Charles Darwin ile Francis Galton'un dedeleri aynıydı" şeklindeki tarihsel önermeyle aynı konumdadır, o.) Evrimsel hipotezin tümel bir tabiat kanunu değil,[4] yeryüzündeki birtakım bitki ve hayvanların soy ağacına ilişkin tikel (ya da daha açık bir ifadeyle, tekil) bir tarihî önerme olması gerçeği, "hipotez" teriminin çok kere tümel tabiat kanunlarının statüsünü karakterize etmek için kullanılıyor olması olgusu tarafından bir ölçüde örtülmüştür. Fakat bu terimi oldukça sık olarak başka bir anlamda kullandığımızı da unutmamalıyız. Meselâ, bir tümel (universal) kanundan çok, tekil ve tarihî karakterde bir hipotez karakterinde olsa da, geçici bir tıbbî teşhise hipotez demek hiç şüphesiz doğrudur. Başka bir ifadeyle, bütün tabiat kanunlarının birer hipotez olması gerçeği, bütün hipotezlerin birer kanun olmadığı ve özellikle tarihî hipotezlerin, kural olarak, tümel değil, bir tek olay veya bu nitelikteki birkaç olay hakkındaki tekil önermeler olduğu gerçeğini gözden kaçırmamıza yol açmamalıdır.

Fakat, acaba bir evrim *kanunu* olabilir mi? T.H. Huxley'in "... bilimin, organik formların evrimi kanununu, eski ve yeni bütün organik formların birer halkasını oluşturduğu büyük şebep ve sonuç zincirinin değişmeyen düzenini er veya geç (...) benimseyeceğinden şüphe eden (...) olsa olsa gönülsüz bir filozof olabilir..."[5] diye yazarken kastettiği anlamda bir bilimsel kanun olabilir mi?

Bu sorunun cevabının "Hayır" olması gerektiğine ve evrimde "değişmeyen düzen" kanununu aramanın ne biyoloji, ne de sosyoloji bakı-

ca ferdî hayvan ve bitkiler için değil, aynı şekilde toplumlar, ırklar ve hatta belki de "bütün dünya" için geçerli olduğu düşüncesine. Bu eski doktrin Eflâtun tarafından Yunan şehir devletlerinin ve Pers İmparatorluğunun gerileme ve yıkılmalarının yorumunda kullanılmıştı.[7] O, benzer şekilde Makyavel (Machiavelli), Vico, Spengler ve heybetli eseri *Study of History*'de Profesör Toynbee tarafından da kullanılmıştır. Bu doktrine göre, tarih tekerrür edicidir ve herhangi bir hayvan türünün hayat devrelerini incelediğimiz yolun aynısından gidilerek meselâ medeniyetlerin hayat devrelerinin kanunları incelenebilir.[8] Her ne kadar onu ilk olarak ortaya koyanların pek öyle bir niyetleri yok idiyse de, bu doktrinin sonuçlarından bir tanesi, bizim evrimsel veya tarihî sürecin biricikliğine dayalı olan itirazımızın gücünü kaybetmesine yol açmasıdır. Şimdi, hem ne tarihin bazı bakımlardan kendini tekrarlayabileceğini, ne de istibdat idarelerinin eski Yunan'da ve çağımızda ortaya çıkışları örneğinde olduğu gibi tarihî olayların belirli tipleri arasındaki paralelliklerin siyasî güç sosyolojisi araştırmacıları için önemli olabileceğini inkâr etmek niyetinde değilim. (Eminim ki, iktibas edilen pasajda Profesör Fisher'in de böyle bir niyeti yoktur.[9] Fakat bütün bu tekerrür örneklerinin birbirinden çok farklı durumlar ihtiva ettikleri ve bunların ilave gelişmeler üzerinde önemli etkileri olabileceği de açıktır. Bundan dolayı bir tarihî gelişmenin görünüşteki tekrarlanışından, onun kendi prototipine paralel olarak yürümeye *devam edeceğini* beklememiz için hiçbir geçerli sebebe sahip değiliz. Herkesçe kabul edildiği gibi, bir kere —analojik spekülasyonlar yoluyla ulaşılan, veya belki de Eflâtun'dan miras kalan bir inanç olan— bir hayat devreleri kanununa inanınca, onu teyid edecek tarihî olayları hemen hemen her yerde bulabiliriz. Fakat bu olgularla desteklenmiş gibi görünen metafizik teorilerin çok sayıdaki örneklerinden sadece bir tanesi olmaktan öte birşey değildir: Öyle olgular ki, çok daha yakından incelendiğinde, bizzat test ettikleri sanılan teorilerin ışığı altında seçilmiş oldukları ortaya çıkar.[10]

(b) tavrına, yani bir evrimsel hareketin trendini veya yönünü keşfedebileceğimiz ve bilinenlere dayanarak tahmin edebileceğimiz (extrapolate) tavrına dönersek, ilk olarak bu inancın, (a) tavrını temsil eden bazı devrî (cyclical) hipotezleri etkilediği ve onları desteklemek için kullanıldığı zikredilebilir. Meselâ Profesör Toynbee, (a) tavrını desteklemek için (b)'nin ayırıcı özellikleri niteliğindeki şu görüşleri ileri sürer: "Uygarlıklar toplumun statik şartları değil, evrimsel türdeki dinamik hareketleridir. Onlar sadece hareketsiz duramamakla kalmayıp, ay-

mından bilimsel metodun alanı içinde yer alınası imkânının bulunmadığına inanıyorum. Bu hususta dayandığım sebepler ise gayet basittir. Yeryüzündeki hayatın veya insan toplumunun evrimi, nev'î şahsına münhasır (unique: biricik) bir tarihî süreçtir. Böyle bir sürecin, meselâ, mekanik, kimya, kalıtım (heredity: soyaçekim) ve farklılaşma (segregation), doğal ayıklanma vs. gibi her çeşit nedensel kanunla uygunluk içinde ilerlediğini kabul edebiliriz. Bununla beraber onun ifade ediliş tarzı bir kanun değil, sadece tekil bir tarihî önermedir. Tümel kanunlar, Huxley'in de dediği gibi, değişmeyen bir düzene, yani belli türdeki tüm süreçlere ilişkin iddialarda bulunurlar: ve tek bir olayın gözlemlenmesinin dahi bizi bir tümel kanun formüle etmeye itmemesi ve eğer şanslıysak, hakikati bulmamamız için herhangi bir sebep yok ise de, şu ya da bu şekilde formüle edilmiş herhangi bir kanunun, bilim tarafından ciddiye alınmazdan önce yeni olaylarla test edilmesi gerektiği de açıktır. Fakat eğer biz sonsuza dek nev'î şahsına münhasır bir tek sürecin gözlemlenişiyle sınırlı kalacaksak, ne bir tümel hipotezi test etmeyi, ne de bilim tarafından kabul edilebilir bir tabiî kanun bulmayı ümit edebiliriz. Bir tek nev'î şahsına münhasır sürecin gözlemlenmesi onun gelecekteki gelişmesini önceden görmede de bize yardımcı olamaz. Gelişmekte olan tek bir tırtıl üzerindeki en dikkatli bir gözlem bile onun bir kelebeğe dönüşmesini öndemede bize yardımcı olmayacaktır. İnsan toplumuna uygulanışı bakımından —burada esas ilgilendiğimiz de budur— argümanımız H.A. L. Fisher tarafından şu sözlerle formüle edilmiştir: "İnsanlar (...) tarihte bir gizli plan, bir ritm, bir önceden belirlenmiş örnek (pattern) görmeye çalışmışlardır... Ben ise yalnızca bir acil ve beklenmedik durumun diğerini izlediğini (...) *nev'î şahsına münhasır olduğu için kendisi hakkında hiçbir genelleme yapılamayacak olan yalnızca bir tek büyük olguyu görebiliyorum.*[6]

Bu itiraza karşı nasıl bir cevap verilebilir? Bir evrim kanunu olduğuna inananlar tarafından alınabilecek, esas itibariyle, iki tavır vardır. Onlar (a) bizim evrimsel sürecin nev'î şahsına münhasır olduğu şeklindeki iddiamızı reddedebilirler, ya da (b) nev'î şahsına münhasır da olsa bir evrim surecinde bir trend veya bir eğilim veyahut bir yön bulabileceğimizi ve bu trendi dile getiren bir hipotez formüle edip, bu hipotezi gelecekteki deneyimlerle test edebileceğimizi iddia edebilirler. (a) ve (b) hipotezlerinin ikisi de birbirlerini dışlamazlar.

(a) tavrı çok eski bir düşünceye gidip dayanır: Doğum, çocukluk, gençlik, olgunluk, yaşlılık ve ölüm şeklindeki hayat devrelerinin yalnız-

nı zamanda kendi öz hareket kanunlarını bozmaksızın kendi yönlerini de tersine çeviremezler..."[11] Burada (b) tarzındaki önermelerde genellikle bulunan hemen hemen bütün unsurlara sahibiz. (Sosyal statiğin zıddına olarak) sosyal dinamik fikri; toplumların (sosyal güçlerin etkisi altındaki) evrimsel hareketleri fikri; ve hareket kanunlarını bozmadan tersine çevrilemeyecekleri söylenen bu hareketlerin yönleri (akışları ve hızları) fikri. İtalikle gösterilen terimlerin tamamı fizikten sosyolojiye aktarılmışlardır ve onların benimsenmesi hayret verecek derecede kaba, ama fizik ve astronomi örneklerinin bilimci anlayıştaki kötüye kullanılmalarını çok iyi karakterize eden bir seri yanlış anlamalara yol açmıştır. Herkesçe kabul edildiği üzere, bu yanlış anlamalar tarihselci atölyenin dışına pek az zarar vermiştir. Meselâ iktisat biliminde, bu terimi sevmeyenlerin bile kabul edeceği gibi, "dinamik" (krş. şimdi moda olan "makro-dinamik" terimi) teriminin kullanılmasına itiraz edilemez. Fakat bu kullanım bile, Comte'un, fizikçinin statik ve dinamik arasında yaptığı ayırımı sosyolojiye uygulama girişiminden türemektedir. Bu girişimin altında yatan kaba anlayış yanlışlığı hususunda ise hiçbir şüphe yoktur. Zira sosyoloğun "statik" dediği toplum çeşidi, tastamam fizikçinin (her ne kadar durağan iseler de) "dinamik" diyeceği fiziksel sistemlerin benzeridir. Tipik bir örnek Güneş sistemidir: O, fizikçinin anladığı anlamdaki bir dinamik sistemin prototipidir; fakat kendi kendini tekrarladığı (veya durağan olduğu) için, büyümediği veya gelişmediği için, (gök dinamiğinin alanı içine girmeyen ve bu sebeple burada ihmal edilebilecek nitelikte olanların dışında) herhangi bir yapısal değişme göstermediği için, hiç şüphesiz o sosyoloğun "statik" diyeceği sosyal sistemlere tekabül eder. Tarihselciliğin iddialarıyla bağlantısı bakımından bu nokta hayli önemlidir; o kadar ki astronominin uzun-dönem öndeyilerinin başarısı tamamen Güneş sisteminin bu kendi kendini tekrarlayan ve sosyoloğun anladığı anlamda statik karakterine dayanır; yani burada, tarihî bir gelişmenin her türlü belirtilerini (symptoms: arazlar) ihmal edebileceğimiz gerçeğine... Bu sebeple durağan (stationary) bir sistemin bu dinamik uzun dönemli öndeyilerinin, durağan olmayan sosyal sistemlere ilişkin uzun dönemli tarihî kehânetlerin imkânına dayanak olacağını sanmak hiç şüphesiz yanlıştır.

Yukarıda listesi verilen fizikten alınma diğer terimlerin topluma uygulanışında da buna çok benzer yanlış anlamalar vardır. Çoğunlukla bu uygulama gayet zararsızdır. Meselâ sosyal organizasyonda, üretim metodlarında, vs.deki değişiklikleri *hareketler* diye tanımlamamızın hiçbir

zararı yoktur. Fakat, sadece bir mecaz, hatta oldukça aldatıcı bir mecaz kullandığımızın çok iyi farkında olmalıyız. Çünkü fizikte bir cismin, ya da bir cisimler sisteminin hareketinden söz ettiğimizde, sözkonusu cisim veya sistemin herhangi bir içsel veya yapısal değişikliğe uğradığını değil, sadece onun (keyfî olarak seçilmiş) bir koordinatlar sistemine göre yerini değiştirdiğini anlatmak isteriz. Bunun aksine sosyolog, "toplumun hareketi"yle bir içsel veya yapısal değişikliği kasteder. Buna uygun olarak, o bir toplum hareketinin *güçlerle* açıklanacağını düşünürken fizikçi hareketin kendisinin değil, sadece *hareket değişmesi*nin bu şekilde açıklanması gerektiğini düşünür.[12] Bir sosyal hareketin hızı, veya *yolu* veya *akışı*, veyahut *yönü* fikirleri de sadece bir sezgisel izlenimi bildirmek için kullanıldıkları sürece, aynı şekilde zararsızdırlar; fakat bilimsel iddia gibi herhangi birşey için kullanıldıklarında onlar düpedüz bilimci (scientistic) bir argo, ya da daha iyi bir anlatımla bütüncü (holistic) bir argo haline gelirler. Kabul edileceği gibi, ölçülebilir bir sosyal faktördeki her çeşit değişme —meselâ nüfus büyümesi— tıpkı hareket eden bir cismin yörüngesi gibi, grafiksel olarak bir yol şeklinde temsil edilebilir. Fakat açıktır ki, böyle bir diyagram, durağan bir nüfusun da radikal bir sosyal patlamaya maruz kalabileceği düşünülürse, insanların toplumun hareketi derken anlatmak istedikleri şeyi tasvir etmez. Tabiî bu tür diyagramların birden fazlasını, çok boyutlu bir tek şekil içinde biraraya getirebiliriz. Fakat böylesi bir birleşik diyagramın toplumun hareket çizgisini temsil ettiği söylenemez. Bu diyagram, bize tek tek diyagramların birarada söylediklerinden fazla birşey de söyleyemez. O, "bütün toplum"un herhangi bir hareketini değil, sadece seçilmiş bazı veçhelerin değişmelerini temsil eder. Toplumun kendisinin hareketi fikri —toplumun da, bir fiziksel cisim gibi, *bir bütün olarak* belirli bir yol boyunca ve belirli bir yönde hareket edebileceği fikri— yalnızca bütüncü (holistic) bir karıştırmadır.[13]

Özellikle, tıpkı Newton'un fiziksel cisimlerin hareket kanunlarını bulması gibi, bir gün "toplumun hareket kanunları"nı bulabileceğimiz ümidi bu yanlış anlamaların sonucundan başka birşey değildir. Herhangi bir anlamda fiziksel cisimlerin hareketine eş veya benzer hiçbir toplum hareketi bulunmadığına göre, böyle kanunlar da asla olamaz.

Fakat denecektir ki, sosyal değişmede trendlerin veya eğilimlerin bulunduğunu tartışma konusu yapmak zordur; her istatistikçi böyle trendler hesaplayabilir. Bu trendler, Newton'un atalet kanunuyla (law of inertia) mukayese edilebilir nitelikte değil midirler? Cevap şudur:

Trendler vardır, ya da daha iyi bir ifadeyle, trendlerin varsayılması ekseriya faydalı bir istatistiksel cihazdır. *Fakat trendler kanun değildirler.* Bir trendin var olduğunu ileri süren bir önerme tümel (universal) değil, varlıksaldır (existantial). (Diğer taraftan tümel bir kanun, varlık iddia etmek; aksine, 20. kesimin sonunda gösterildiği gibi, şu ya da bu şeyin imkânsızlığını ileri sürer).[14] Belli bir yerde ve zamanda bir trendin varolduğunu ileri süren bir önerme ise, tümel bir kanun değil, tekil bir tarihî önerme olacaktır. Bu mantıkî durumun pratik önemi büyüktür. Bilimsel öndeyileri kanunlara dayandırabildiğimiz halde, (her ihtiyatlı istatistikçinin de bildiği gibi) onları yalnızca trendlerin varolmasına dayandıramayız. Yüzlerce, hatta binlerce yıl sürmüş olan bir trend (örnek olarak yine nüfus büyümesini alabiliriz), on yıllık bir süre içinde, hatta daha da hızlı bir biçimde değişebilir.

Kanunlar ile trendlerin, kökten farklı şeyler olduklarını açıkça belirtmek önemlidir.[15] Trendleri kanunlarla karıştırma alışkanlığının, (teknolojik ilerleme gibi) trendlerin sezgisel (intuitive) gözlemlenişiyle birlikte, evrimcilik ve tarihselciliğin merkezî doktrinlerini, yani biyolojik evrimin amansız kanunları ile toplumun hareketinin tersine çevrilemez kanunları doktrinlerini ilham ettiğinde pek şüphe yoktur. Ve aynı karıştırmalar ve sezgiler, hâlâ çok etkili bir doktrin olan Comte'un ardışıklık kanunları (laws of succession) doktrinini de ilham etmişlerdir.

Statiğe tekabül ettikleri ileri sürülen *birliktelik kanunları* (laws of coexistence: birlikte varolmanın kanunları) ile dinamiğe tekabül ettikleri ileri sürülen *ardışıklık kanunları* (laws of successtion: tevâli kanunları, peşpeşe geliş kanunları ya da zincirleniş kanunları) arasında yapılan —Comte ve Mill'den beri— ünlü ayırım, kabul edileceği gibi, makul bir şekilde yorumlanabilir: Yani, *zaman* kavramını içermeyen kanunlar ile formülasyonunun içine *zaman*ın girdiği kanunlar arasındaki bir ayırım şeklinde (hızlardan söz eden kanunlar gibi).[16] Fakat bu tam olarak Comte ve izleyicilerinin düşündükleri şey değildir. Ardışıklık kanunlarından söz ederken, Comte "dinamik" bir fenomenler serisinin, gözlemlediğimiz sıraları içinde peş peşe gelişlerini belirleyen kanunları düşünüyordu. Şimdi, Comte'un tasavvur ettiği şekilde "dinamik" ardışıklık kanunları olmadığını anlamak önemlidir. Dinamikte de öyle kanunlar bulunmadığına şüphe yoktur. (Evet, aynen dinamik bilimini *kastediyorum*). Tabiî bilimler alanında onlara en yakın —ve muhtemelen onun da aklında yatan— yaklaşım, mevsimler, Ayın evreleri, Güneş ve Ay tutulmaları, ya da belki de bir sarkacın salınımları gibi pe-

riyodik tabiî olaylardır. Fakat, (durağan olmalarına rağmen) fizikte dinamik olarak nitelenecek olan bu periyodik olaylar, Comte'un bu terimlerden anladığı anlamda "dinamik" değil, "statik" olacaklardır, ve ne olursa olsun onlara kanun denmesi hayli zordur. (Çünkü onlar Güneş sisteminde geçerli özel şartlara dayanırlar; gelecek kesime bakınız). Ben onlara "ardışıklığın kanun-benzerleri" (quasi-laws of succession) diyeceğim.

Esas önemli nokta şudur: Her ne kadar fenomenlerin herhangi bir fiilî dizisinin tabiat kanunlarına göre ilerlediğini varsayabilirsek de, pratikte *birbirine nedensel olarak bağlanmış, diyelim ki üç veya daha fazla somut olaydan oluşan hiçbir dizi, herhangi bir tek tabiat kanununa göre yürümez*. Eğer rüzgar bir ağacı sallar ve Newton'un elması yere düşerse, hiç kimse bu olayların nedensel kanunların terimleriyle tasvir edilebileceğini inkâr etmeyecektir. Fakat nedensel olarak birbirine bağlanmış olayların fiilî veya somut dizilişini anlatacak ne çekim kanunu gibi tek bir kanun, ne de hatta belirli bir tek kanunlar takımı vardır; çekim kanunundan başka, rüzgar basıncını, dalın ani hareketlerini, elma sapındaki gerilimi, darbe sebebiyle elmanın maruz kaldığı hasarı, hasardan kaynaklanan kimyevî sürecin yol açtığı herşeyi, vs. açıklayan kanunları da göz önüne almamız icab edecektir. Olayların herhangi bir somut dizilişi ya da ardışıklığının (bir sarkacın ya da bir Güneş sisteminin hareketi gibi örnekler hariç) tek bir kanun, ya da belirli bir tek kanunlar takımı tarafından tasvir edilebileceği ya da açıklanabileceği fikri düpedüz yanlıştır. Ne ardışıklık kanunları, ne de evrim kanunları vardır.

Fakat, Comte ve Mill kendi tarihî ardışıklık kanunlarını, bir tarihî olaylar dizisini gerçek vuku buluş sıraları içinde belirleyen kanunlar şeklinde tasavvur etmişlerdir. Bu Mill'in, "tarihin genel olgularının incelenmesi ve analiz edilmesi yoluyla (...), bir kere anlaşılınca, *tıpkı cebirde bir sonsuz serinin birkaç teriminden sonra onların oluşumundaki düzenlilik ilkesini ortaya çıkarabilmemiz ve serinin geri kalan kısmını istediğimiz sayıdaki terime kadar öndeyebilmemiz gibi*, bizi gelecek olayları öndemeye muktedir kılınası gereken (...) ilerleme kanununu (the law of progress) keşfetmek için girişimde bulunmaktan ibaret" bir metoddan bahsediş tarzında da görülebilir.[17] Mill'in kendisi bu metodu eleştirir, fakat onun eleştirisi (28. kesimin başlangıcına bakınız), her ne kadar "tarihin bize sunduğu (...) ardışıklığın düzenliliği"nin bir matematik dizisiyle mukayese edilebilecek bir "katılıkta tek-biçimli" olup olamayacağı konusunda şüpheler ifade etmişse de, bir matematik dizinin-

kine benzeyen ardışıklık kanunlarını bulma imkânını tamamıyla kabul eder.[18]

Artık böyle "dinamik" bir olaylar serisinin peş peşe gelişini belirleyen hiçbir kanun bulunmadığını görmüş bulunuyoruz.[19] Diğer taraftan bu dinamik karakterde olan *trendler* bulunabilir: Nüfus artışı gibi. Bu sebeple Mill'in "ardışıklık kanunları"ndan söz ederken bu tür trendleri düşünmüş olması ihtimali akla gelebilir. Ve bu ihtimal, kendi tarihî ilerleme kanununu bir *eğilim* (tendency) olarak tasvir ederken bizzat Mill tarafından da teyid edilmiştir. Bu "kanun"u tartışırken, "genel *eğilimin* bir iyileşme eğilimi, *daha mutlu ve daha iyi bir duruma doğru bir eğilim* olduğu ve tesadüfî ve geçici istisnaların dışında böyle olmaya devam edeceği şeklindeki inancını" dile getirir. Ona göre "Bu (...) bilimin bir teoremi (...)dir." (Sosyal bilimin demek istiyor). Mill'in insan toplumu fenomenlerinin "bir yörüngede" mi döndükleri, yoksa bir "mermi yolu" boyunca ilerleyerek mi hareket ettikleri sorusunu ciddiyetle tartışması[20], toplumun —mesela bir gezegen gibi— bir bütün olarak "hareket" edebileceği şeklindeki bütüncü fikirlerle olduğu kadar, kanunlar ve trendler arasındaki bu esaslı karışıklıkla da uygunluk halindedir.

Yanlış anlamalardan sakınmak için, hem Comte'un, hem de Mill'in bilim felsefesi ve metodolojisine büyük katkılarda bulunduklarına inandığımı belirtmek isterim: Özellikle Comte'un kanunlar ve bilimsel öndeyi üzerindeki vurgulamasını, onun özcü (essentialist) nedensellik teorisine ilişkin eleştirilerini; ve onunla Mill'in bilimsel metodun birliği hakkındaki doktrinlerini kastediyorum. Bununla beraber, onların ardışıklığın tarihî kanunları hakkındaki doktrinleri, inanıyorum ki, yanlış uygulanmış bir mecazlar kolleksiyonundan çok öte birşey değildir.[21]

28. İRCA (REDUCTION:İNDİRGEME) METODU -NEDENSEL AÇIKLAMA- ÖNDEYİ VE KEHÂNET

Benim tarihî ardışıklık kanunları (historical laws of succession) doktrinine yönelttiğim eleştiri, önemli bir hususta, yine de bitirici bir özellik taşımıyor. Tarihselcilerin, tarih diye adlandırılan olayların art arda gelişinde görmeye çalıştıkları "yönelişler" ve "eğilimler"in kanun değil, fakat, eğer mutlaka birşey denecekse, trend olduklarını göstermeye çalışmıştım. Ve bir konunun aksine, bir trendin neden genel olarak bilimsel öndeyilere dayanak olarak kullanılmaması gerektiğini ortaya koymuştum.

14. MARKSİZM ve DARWİNCİLİK

Darwin'in Tedriciliği

"Bazen denir ki, diyalektiğin hareket noktası, evriminkiyle aynıdır. Bu iki yöntemin temas noktaları bulunduğundan kuşku duyulamaz. Buna rağmen, bunlar arasında esaslı ve önemli bir fark da vardır ki bu farkın evrim öğretisinin lehine olmaktan hayli uzak olduğu da itiraf edilmelidir. Modern evrimciler kendi öğretilerine hatırı sayılır bir muhafazakârlık katıp karıştırıyorlar. Ne doğada ne de tarihte herhangi bir sıçrama olmadığını kanıtlamak istiyorlar. Diğer taraftan diyalektik çok iyi bilir ki, hem doğada hem de insan düşüncesinde ve tarihte sıçramalar kaçınılmazdır. Ancak diyalektik, aynı kesintisiz sürecin, değişimin tüm evrelerinde işlemekte olduğu reddedilmez gerçeğinin de üstünden atlamaz. O yalnızca, tedrici değişimin kaçınılmaz olarak bir sıçramaya yol açmak durumunda olduğu koşullar dizisini açığa kavuşturmaya çalışır."[1]

(Plehanov)

Darwin evrimin ilerleyişini, düzenli adımlarla yürüyen tedrici bir süreç olarak ele aldı. Evrim sabit bir oranda ilerlemişti. Darwin, Linnaeus'un özdeyişine bağlıydı: "*Doğa sıçramalar yapmaz.*" Bu kavrayış bilim dünyasının her alanına yansıdı, en başta da tedriciliğin havarisi olan Darwin'in çömezi Charles Lyell tarafından jeoloji alanına. Darwin tedriciliğe o denli bağlıydı ki, tüm teorisini onun üzerine inşa etmişti. "*Jeolojik kayıtlar son derece eksik*" diyordu Darwin "*ve bu olgu, tüm nesli tükenmiş yaşam formları ile yaşayan yaşam formlarını en ince tedrici adımlarla birbirine bağlayan sonsuz çeşitlilikte türler bulamayışı-*

1 Plehanov, *Selected Works*, cilt 1, s. 480.

mızın nedenini büyük ölçüde açıklayacaktır. Jeolojik kayıtların tabiatına ilişkin bu görüşleri reddeden kimse benim tüm teorimi haklı olarak reddedecektir." Bu Darwinci tedricilik, köklerini Viktorya dönemi toplumunun felsefi görüşlerinde bulur. Bu "evrim"den, tüm sıçramalar, ani değişimler ve devrimci dönüşümler elenmiştir. Bu anti-diyalektik bakış açısı, günümüze dek bilimin tepesinde sallanıp durdu. "*Batı düşüncesinin derinlere kök salmış bir eğilimi, hepimizi, süreklilik ve tedrici değişim arayışına şartlandırır*" diyor Gould.

Ne var ki bu görüşler ateşli bir tartışmaya yol açmıştır. Mevcut fosil kayıtları boşluklarla doludur. Bu kayıtlar uzun vadeli eğilimleri açığa vurur, fakat aynı zamanda oldukça kesik kesiktirler. Darwin, bu kesikliklerin kayıtlardaki boşluklardan kaynaklandığına inanmıştı. Kayıp parçalar bir kez keşfedildiğinde, doğal dünyanın tedrici düzgün bir evrimi açığa çıkmış olacaktı. Acaba öyle mi? Tedricilik yaklaşımına karşı palaeontolog Niles Eldredge ve Stephen Jay Gould, fosil kayıtlarının düşünüldüğü kadar tamamlanmamış olmadığını öneren ve kesintili denge olarak adlandırılan bir evrim teorisi ortaya attılar. Boşluklar gerçekte olan biteni, yani evrimin, uzun sakin ve tedrici gelişme dönemleriyle kesilen, sıçramalar ve atlamalarla işlediğini yansıtıyor olabilirdi.

"*Yaşamın tarihi bir gelişim sürekliliği değildir, tersine kısa ve kimi zaman jeolojik açıdan ani, kitlesel tükeniş ve bunu takip eden çeşitlenme dönemleriyle kesiklilikler gösteren bir tarihtir*" der Gould. Tedrici bir değişimden ziyade, "*modern çok hücreli hayvanların fosil kayıtlarında ilk belirişi yaklaşık 570 milyon yıl öncedir ve bu uzun bir kreşendoyla değil bir patlamayla kendisini gösterir. Bu «Kambriyen patlama», modern hayvanların neredeyse tüm büyük gruplarının ortaya çıkışını (en azından doğrudan kanıt olarak) müjdeler ve tüm bunlar, jeolojik olarak bakarsak, birkaç milyon yıllık küçücük bir zaman diliminde gerçekleşir.*"[2]

Gould aynı zamanda, jeolojik zaman dilimlerinin sınırlarının, canlıların evrimindeki dönüm noktalarıyla çakıştığına da işaret ediyor. Evrimin bu şekilde kavranılması Marksist görüşe çok yakındır. Evrim, aşağıdan yukarıya düzgün, tedrici bir hareket değildir. Evrim birikmiş değişikliklerin nitel bir değişiklik biçiminde patlaması sayesinde, devrimler ve dönüşümler sayesinde gerçekleşir. Neredeyse yüz yıl önce Marksist Georgi Plehanov, evrimin tedrici kavranılışına karşı polemik yürütmüştü:

> Alman idealist felsefesi, böylesine şekilsiz bir evrim anlayışına karşı kararlı biçimde başkaldırdı. Hegel onunla acımasızca alay et-

2 S. J. Gould, *Wonderful Life*, s. 54 ve 24.

> ti ve hem doğada hem insan toplumunda, bir evrim aşamasının oluşumunda, sıçramaların da tedrici nicel değişimler kadar özsel olduğunu çürütülmez biçimde gösterdi. "Varlıktaki değişimler" der, "yalnızca, bir niceliğin bir başka niceliğe geçişinden değil, aynı zamanda niteliğin de bir başka niteliğe geçişinden – ve tersi– oluşur. Bu sonuncu tipteki her geçiş, tedricilikteki bir kesikliği temsil eder ve olguya, bir öncekinden nitel olarak farklı yeni bir görünüm verir.[3]

"Evrim" ve "devrim" aynı sürecin iki yanıdır. Tedriciliği reddetmekle Gould ve Eldredge evrime alternatif bir açıklama getirme arayışına girdiler ve diyalektik materyalizmden etkilendiler. Gould'un "Kesintili denge"ye ilişkin makalesi, tarihin materyalist kavranılışıyla paralellikler sunar. Doğal seleksiyon teorisi, türlerin, yaptıkları şeyi nasıl daha iyi hale getirdiklerini iyi açıklamakla beraber, yeni türlerin oluşumu konusunda yetersiz bir açıklama getirir. Fosil kayıtları, altı büyük kitlesel tükenişi gösteriyor; ilk ikisi, Kambriyen zamanın başında ve sonunda (sırasıyla 600 milyon ve 500 milyon yıl önce), diğerleri de Devoniyen (345 milyon yıl önce), Permiyen (225 milyon yıl önce), Triyas (180 milyon yıl önce) ve Kretas (63 milyon yıl önce) zamanların sonunda. Bu olguyu açıklamak için nitel olarak yeni bir yaklaşıma ihtiyaç vardır.

Yeni bir türün evrimi, bu yeni türün üyelerinin, bir başka türün üyeleriyle değil de birbirleriyle üreyebileceği bir genetik bileşimin evrilmesiyle belirlenir. Yeni türler, soy kütüklerinden dallara ayrılarak ortaya çıkarlar. Yani Darwin'in açıkladığı gibi, bir tür diğer başka bir türden gelir. Hayat ağacı, soy kütüğünde birden çok türün kökeninin bulunabileceğini gösterir. İnsanlar ve şempanzeler farklı türlerdir, fakat nesli tükenmiş bir ortak ataya sahiptirler. Bir türün bir diğer türe dönüşümü, iki istikrarlı tür arasında hızla gerçekleşir. Ama bu dönüşüm, bir ya da iki kuşakta değil, muhtemelen yüzlerce ve binlerce yıl içerisinde gerçekleşir. Gould'un yorumladığı gibi: "*Bu süre, bizlerin yaşamları çerçevesinde çok uzun bir süre olarak görünebilir, ama aslında jeolojik açıdan yalnızca bir andır... Eğer türler yüzlerce ya da binlerce yılda ortaya çıkıyor ve ardından da birkaç milyon yıl büyük ölçüde değişmeksizin hayatta kalıyorlarsa, onların ortaya çıkış dönemi, toplam varoluş sürelerinin yüzde birlik küçük bir kısmı kadardır*."

---

[3] G. Plehanov, *The Development of the Monist View of History* (*Monist* [Tekçi] *Tarih Görüşünün Gelişimi*), s. 96-7.

Bu değişimin anahtarı coğrafi ayrılışta yatar, küçük bir topluluk kendi çevresindeki ana topluluktan ayrı düşer. Alopatrik* olarak adlandırılan bu türleşme biçimi, hızlı bir evrimin gerçekleşmesini mümkün kılar. Ata tür ayrılır ayrılmaz, gruplar arası üreme sona erer. Bütün genetik değişiklikler ayrı ayrı gelişir. Ne var ki, daha küçük olan toplulukta, genetik değişiklikler, atasal gruba kıyasla çok daha hızlı bir şekilde yayılabilir. Buna, değişen iklimsel ve coğrafi etkenlere yanıt olarak doğal seleksiyon neden olabilir. İki topluluk birbirinden uzaklaştıkça, sonunda iki farklı türün oluştuğu bir noktaya gelinir. Nicel değişimler nitel bir dönüşüme yol açmıştır. Gelecekte tekrar karşılaşsalar bile artık birbirlerinden genetik olarak o denli uzaklaşmıştırlar ki, başarılı olarak üreyemezler; doğuracakları döller ya hastalıklı ya da kısır olacaktır. Sonuçta, aynı yaşam yolundaki benzer türler birbirleriyle rekabet etme eğiliminde olacaklar ve bu da neticede bu rekabette daha başarısız olanın neslinin tükenmesine yol açacaktır.

Engels'in yorumladığı gibi: "*gerek bireylerin gerek türlerin farklılaşma yoluyla organik gelişme süreci, akılcı diyalektiğin en çarpıcı testidir*." Yine, Fizyoloji ne kadar gelişirse, bu ardı arkası kesilmeyen sonsuz küçük değişikliklerin ve dolayısıyla özdeşlik içindeki farklılığın öneminin hesaba katılması da o kadar önem kazanır ve organik bir varlığın kendi kendisiyle özdeş, değişmez bir şey olarak ele alınması gerektiğini savunan biçimsel özdeşliğin eski soyut bakış açısı gününü doldurur.

Engels daha sonra şu sonuca varır:

> Eğer orada uyum sağlamış bireyler hayatta kalıyorsa ve sürekli artan bir uyumla yeni bir türe doğru gelişiyorsa, öte yandan daha kararlı diğer bireyler ve onlarla birlikte kusurlu ara aşamalar giderek yok oluyor ve sonunda ortadan kalkıyorsa, o takdirde bu süreç Maltusçuluk olmaksızın da ilerleyebilir ve ilerler. Ve eğer Maltusçuluk olsa bile bu durum süreci değiştirmez, olsa olsa hızlandırabilir.[4]

Gould haklı olarak, kesintili denge teorisinin Darvinciliğin temel ilkesiyle, yani doğal seleksiyonla çelişki içinde olmadığını, tersine Darvinciliği zenginleştirmekte ve güçlendirmekte olduğunu belirtiyor. *Kör Saatçi* adlı kitabında Richard Dawkins, Gould ve Eldredge'nin doğadaki diyalektik değişimi tanımalarını kü-

---

* Alopatrik Teori: Yeni türlerin, atalarının yaşam alanının kıyısında, atasal gruplarından ayrılmış çok küçük topluluklarda doğduğunu savunan teori.

4 Engels, *The Dialectics of Nature*, s. 154, 162 ve 235, 1946 baskısı. [*Doğanın Diyalektiği*, s. 224, 235 ve 336]

çümsemeye kalkar. Dawkins, “gerçek” Darwinci tedricilik ile “kesintili denge” arasında çok az bir fark olduğunu söyler: “*Kesintili denge teorisi, her ne kadar göreli kısa tedrici evrim patlamalarının arasına giren uzun denge dönemlerini vurgulasa bile, yine de tedricilik yanlısı bir teoridir. Gould, retoriksel vurgularıyla kendi kendini yanıltmıştır…*” Ardından Dawkins şu sonuca varıyor: “*Aslında, hepsi «tedricilik yanlısı»dır.*”

Dawkins, kesintili dengecileri Darwin’e saldırmakla ve onu yanlış tanıtmakla eleştirir. Darwin’in tedriciliğini kendi bağlamı içinde –yaratılışçılığa bir saldırı olarak– görmemiz gerektiğini belirtir. “*Kesintili dengeciler, bu durumda, aslında Darwin ya da herhangi bir Darwinci kadar tedricilik yanlısıdırlar; yaptıkları tek şey tedrici evrimin hamleleri arasına uzun durgunluk dönemleri sokmaktır*.” Fakat bu tali bir farklılık değil, tersine meselenin özüdür. Darvinciliğin zayıflığını eleştirmek, onun eşsiz katkısını zayıflatmak değil, onu gerçek değişim anlayışıyla sentezlemektir. Doğal evrimin açıklanmasına Darwin’in yaptığı tarihi katkının bütünüyle tamamlanabilmesi ancak bu şekilde mümkün olur. Gould’un haklı olarak belirttiği gibi, “*Modern evrim teorisi tedrici değişimi gerektirmez. Aslında, Darwinci süreçlerin işleyişi fosil kayıtlarında gördüğümüz şeye boyun eğmek zorundadır. Reddetmemiz gereken şey tedriciliktir, Darwincilik değil*.”[5]

İlerleme Yok mu?

Gould’un argümanının temel dürtüsü kuşkusuz doğrudur. Asıl sorunlu olan nokta, evrimin içsel bir ilerleyiş üzerinden hareket etmediği düşüncesidir:

> Artan çeşitlilik ve çoklu geçişler, daha yüksek varlıklara yönelen kararlı ve karşı konulmaz bir ilerlemenin yansıması gibi görünebilir. Ancak fosil kayıtları böyle bir yorumu desteklemez.
>
> Organik tasarımın daha yüksek gelişiminde düzenli bir ilerleme yoktur. Bunun yerine, uzun süren değişmezlik ya da çok az değişme dönemleri, bir de bütün sistemi yaratan bir evrimsel patlama olmuştur. Yaşam tarihinin ilk üçte iki ilâ altıda beşlik kısmında, dünyada yalnızca moneralar yaşamıştır ve “daha düşük” prokaryotlardan “daha yüksek” prokaryotlara giden hiçbir düzenli ilerleme kaydına rastlanmaz. Benzer şekilde, Kambriyen patlama biyosferimizi doldurduğundan bu yana, temel tasarımlara hiçbir

5 S. J. Gould, *The Panda’s Thumb*, s. 151.

> ekleme olmamıştır (az sayıda tasarım içindeki –örneğin omurgalılar ve damarlı bitkiler gibi– sınırlı gelişmelerden bahsedebilsek bile).[6]

Gould, özellikle *Harika Yaşam* adlı kitabında, hayvan fila (temel vücut düzenleri) sayısının, “Kambriyen patlama”dan hemen sonra, günümüzdekinden daha çok olduğunu iddia eder. Çeşitliliğin artmadığını ve evrimde uzun dönemli eğilimler bulunmadığını, zeki yaşamın evriminin tesadüfi olduğunu söyler.

Bu noktada Eric Lerner’in Gould’a yönelttiği eleştiri bize doğru görünüyor:

> Yalnızca, özel bir türün evrimine yol açan beklenmedik olaylar ile evrimde uzun dönemli bir eğilim –daha yetkin bir uyuma ya da zekâya doğru ilerleme eğilimi gibi– arasında muazzam bir farkın bulunması değil, Gould’un kendi davasını dayandırdığı olgular da böylesi bir eğilimin örneğinden başka bir şey değildir! Zamanla, evrim, gelişmenin özgül tarzları üzerinde giderek daha fazla yoğunlaşmaya yöneldi. Neredeyse tüm kimyasal elementler on milyar yıl ya da daha uzun bir süre önce var oldular. Yaşam açısından hayati önem taşıyan bileşik tipleri –DNA, RNA, proteinler vesaire– dört milyar yıl kadar önce yeryüzünde mevcuttular. Temel yaşam âlemleri iki milyar yıldır varlıklarını sürdürüyorlar; bu süre içinde tek bir yeni âleme bile rastlanmaz. Gould’un gösterdiği gibi, ana fila, altı yüz milyon yıldır ve ana sınıflar (daha düşük bir gruplaşma) dört yüz milyon yıldır mevcuttur.
>
> Evrim hızlandıkça, giderek daha özgül hale geldi ve dünya tek bir türün, bizim türümüzün toplumsal evrimi tarafından dönüştürüldü. Evrimci teoriye büyük katkısına rağmen Gould’un ideolojik olarak kararlı bir şekilde gözardı ettiği uzun dönemli eğilim tipi tam da budur. Ama yine de, tıpkı zekâya doğru bir eğilimde olduğu gibi, böyle bir eğilim vardır.[7]

Evrimin, daha aşağı organizmalardan daha yüksek olanlara doğru, en karmaşık görevleri yerine getirebilen büyük beyinli insan varlığına yol açarak, daha büyük bir karmaşıklıkla sonuçlanması, onun ilerici karakterinin kanıtıdır. Gould’un haklı olarak iddia ettiği gibi, bu, evrimin lineer şekilde yükselen bir çizgi üzerinde gerçekleştiği anlamına gelmez; evrimin genel ilerleyişi içerisinde, kopuşlar, gerileme-

---

6 S. J. Gould, *Ever Since Darwin*, s. 118. [*Darwin ve Sonrası*, s. 117]

7 E. J. Lerner, *The Big Bang Never Happened*, s. 402.

ler ve duraklamalar vardır. Doğal seleksiyon, çevresel değişikliklere (yerel karakterde de olsa) yanıt olarak gerçekleşse bile, yine de daha büyük bir karmaşıklığa sahip yaşam formlarına yol açmıştır. Belli türler kendi çevrelerine uyum sağlamışlar ve bu biçimleriyle milyonlarca yıl var olagelmişlerdir. Diğer türlerse, daha gelişmiş örneklerle girdikleri rekabeti kaybetmiş ve soyları tükenmiştir. Geçen 3,5 milyar yıllık yaşamın evriminin kanıtıdır bu.

Evrimde ilerleme düşüncesini Gould'un ısrarlı bir biçimde reddetmesi, katı bilimsel nedenlerden çok, toplumsal ve politik nedenlerden ötürüdür. Gould bilmektedir ki, evrimci ilerleme ve "daha yüksek türler" düşüncesi, ırkçılık ve emperyalizmi haklı göstermek için geçmişte sistematik bir biçimde kötüye kullanılmıştır; beyaz adamın sözümona üstünlüğünün, Avrupa uluslarına, Afrika ve Asya'daki "kural tanımaz daha aşağı türlerin" topraklarına ve zenginliklerini ele geçirme hakkını verdiği varsayılıyordu. 1940'lar gibi geç bir tarihe kadar saygın bilim adamları hâlâ, beyaz adamın en üstte olduğu ve zenci ve diğer "ırkların" bundan ayrı ve daha aşağılardaki dallarda, goril ve şempanzelerin biraz üstünde yer aldığı "evrim ağaçları" yayınlıyorlardı. Evrimde ilerleme kavramını "zararlı" bularak reddetmesi konusunda kendisine soru sorulduğunda, Gould, haklılığını aşağıdaki şekilde kanıtlamaya çalışmıştı:

> "*İlerleme içsel olarak ve mantıksal olarak zararlı değildir*" diye yanıtladı. "*Batının kültürel gelenekleri bağlamında zararlıdır.*" On yedinci yüzyıla kadar uzanan kökleriyle, merkezi bir toplumsal etik olan ilerleme, sanayi devrimi ve Viktorya yayılmacılığıyla on dokuzuncu yüzyılda zirvesine ulaşmıştır, diye açıklıyor Steve. İster askeri cürümlerle olsun ister kirlilik nedeniyle olsun, son on yıllardaki kendi kendini yok etme korkusu, Viktorya ve Edward dönemlerinin ebedi iyimserliğini köreltmiştir. Bununla birlikte, bilimsel keşiflerin ve ekonomik büyümenin varsayılan amansız ilerleyişi, ilerlemenin tarihin iyi ve doğal bir parçası olduğu fikrini beslemeye devam ediyor. "*İlerleme, tarihsel ardışıklığın açıklanışında egemen öğreti olmuştur*" diyor ve sürdürüyor Steve, "*ve evrim tüm bunların en görkemli tarihi olduğundan, ilerleme kavramı derhal ona naklediliyor. Bu yaklaşımın bazı sonuçlarının farkındasınız.*"[8]

Böylesi cahil ve gerici saçmalıklara Gould'un gösterdiği tepkiye sempatiyle bakılabilir. "İlerleme" gibi terimlerin, evrime uygulandığında sağlam bir bilimsel

---

8 R. Lewin, a.g.e, s. 140.

bakış açısından ideal olmayabilecekleri de doğrudur. Teleolojik bir yaklaşımı içerme riski, yani doğanın bir Yaratıcı tarafından ayrıntılı olarak geliştirilen, önceden yapılmış bir plana göre işlediği anlayışına yol açma riski her zaman vardır. Ama alışıldığı üzere, gösterilen tepki öteki uca savrulmuştur. Eğer ilerleme sözcüğü yetersizse, yerine, örneğin karmaşıklık sözcüğü konulabilirdi. İlk tek hücreli hayvanlardan bugüne gelinceye dek, canlı organizmalarda gerçek bir gelişmenin olduğu yadsınabilir mi?

Geçen 3,5 milyar yıllık evrimin yalnızca değişim değil, aynı zamanda, basit formlardan daha karmaşık canlı sistemlere geçen gerçek bir gelişim anlamına geldiğini kabul etmek için, insanı evrimin en yüksek noktası olarak gören eski tek yanlı bakış açısına geri dönmek gerekmiyor. Fosil kayıtları bunun tanığıdır. Örneğin, yaklaşık olarak 230 milyon yıl önce, memelilerin sürüngenlerden evrilmesiyle birlikte ortalama beyin boyutlarındaki dramatik artış. Aynı şekilde, insanların ortaya çıkmasıyla beyin boyutlarında nitel bir sıçrama olmuştur ve bu da düzgün bir nicel süreç olarak değil, bir dizi sıçrama olarak gerçekleşmiştir; Homo habilis, Homo erectus, Homo neanderthalensis ve nihayet, belirleyici dönüm noktasını temsil eden Homo sapiens.

Evrimin kendi sınırlarına ulaştığını ya da insanoğlunun daha fazla gelişme göstermeyeceğini kabul etmek için hiçbir sebep yoktur. Evrim süreci, mutlaka geçmiştekiyle aynı biçimlere bürünmek zorunda olmasa da, devam edecektir. Genetik mühendislik de dâhil, toplumsal çevredeki esaslı değişiklikler, tarihte ilk kez insanoğluna kendi evrimini en azından belli ölçülerde belirleme olanağını sunarak, doğal seleksiyon sürecini değiştirebilir. Bu durum, insanın gelişiminde tümüyle yeni bir sayfa açacaktır, özellikle de piyasa güçlerinin kör dövüşünün ve hayatta kalmak için verilen hayvanca bir mücadelenin değil, insanların özgür ve bilinçli kararlarının kılavuzluk ettiği bir toplumda.

Marksizm ve Darwincilik

“Marksist öğretinin desteklediği değerler, günümüz şartlarına dönük bilimsel bir yaklaşımdan doğan değerlere neredeyse tamamen karşıttırlar.”

(Roger Sperry, 1981 Nobel Tıp Ödülünün sahibi)

“Kilise, kaosun açtığı gediklere, yirminci yüzyılın İlerleme tanrılarına ve materyalist bir dünya görüşüne karşı duru-

> **yor... Biyolojik kökenlerin evrimci açıklanışı ister benimsensin ister benimsenmesin, Yaratılış her zamankinden daha doğru görünüyor."**
>
> **(Blackmore ve Page, Evrim: Büyük Tartışma)**

Marx ve Engels, diyalektik materyalizm yöntemini kullanarak, tarihe ve genel olarak toplumların gelişimine hükmeden yasaları keşfedebilmişlerdi. Benzer bir yöntemi bilinçsiz olarak kullanan Charles Darwin de, bitkilerin ve hayvanların evrim yasalarının üstündeki örtüyü kaldırıp atabilmişti. "*Darwin kendi doğa yorumuna tutarlı bir materyalizm felsefesini uyguladı*" der paleontolog Stephen Jay Gould. "*Madde tüm varoluşun temelidir; akıl, ruh ve Tanrı da, aslında sinirsel karmaşıklığın harikulâde sonuçlarını ifade eden sözcüklerdir yalnızca*."

Charles Darwin'in evrim teorisi doğal dünyaya bakış açımızı devrimcileştirdi. Ondan önce bilimciler arasındaki egemen görüş, doğada kendine has birtakım işlevler üstlenmek üzere Tanrı tarafından yaratılmış bulunan türlerin değişmez olduğu şeklindeydi. Bazıları evrim fikrini mistik bir biçimde, yani Yüce Varlığın belirleyici müdahalesine açık kapı bırakan yaşamsal güçler tarafından yönlendirilen bir evrim biçiminde kabul etmişlerdi. Darwin, idealist bakış açısıyla kesin bir kopuş sergiler. İlk kez, tek başına olmasa da esasen doğal seleksiyon süreci sayesinde evrim, türlerin, milyarlarca yıl içerisinde, tek hücreli organizmalardan, bizimki de dâhil hayvan yaşamının en karmaşık formlarına nasıl değişip geliştiğinin bir açıklamasını sundu. Darwin'in devrimci katkısı, değişimi ortaya çıkaran mekanizmayı keşfetmesi ve böylelikle de evrimi sağlam bir bilimsel temele yerleştirmesi idi.

Bu noktada Marx ve Engels'in toplumsal bilimler alanında oynadığı rol ile kaba bir analoji kurulabilir. Onlardan çok önceleri, başkaları da sınıf mücadelesinin varlığını kavramışlardı. Ama Marx *Emek Değer Teorisini* çözümleyene ve tarihsel materyalizmi geliştirene kadar, bu olguyu bilimsel bir açıklamayla donatmak mümkün değildi. Marx ve Engels, doğaya uygulandığında kendi görüşlerinin doğrulanışını sunan Darwin'in teorisine coşkulu bir destek verdiler. 16 Ocak 1861'de Marx, Lassalle'a şunları yazmıştı:

> Darwin'in kitabı çok önemli ve tarihteki sınıf savaşımı açısından doğal bir bilimsel temel olarak işime yarıyor. İngilizlerin kaba tartışma yöntemine katlanılmalı kuşkusuz. Tüm eksikliklerine rağmen, kitap yalnızca doğa bilimlerindeki "teleolojiye" ilk kez ölümcül bir darbe indirmekle kalmıyor, aynı zamanda onun rasyonel anlamını da ampirik olarak açıklıyor.

Darwin'in Türlerin Kökeni adlı kitabı 1859'da çıktı, aynı yıl Marx, tarihin materyalist kavranılışının çerçevesini tam olarak çizdiği *Politik Ekonominin Eleştirisine Giriş*'i yayınladı. Darwin doğal seleksiyon teorisini yirmi yıl önce geliştirmişti, ama materyalist görüşlerine gelecek tepkiden koktuğu için kitabını yayınlamaktan kaçındı. Hatta daha sonra da, "*insanın kökenine ve tarihine ışık tutulacağı*" cümlesiyle yalnızca insanın kökenlerine atıfta bulunmuştu.

Düşüncelerini artık saklayamaz hale gelince, 1871'de *İnsanın Türeyişi* adlı kitabını yayınladı. Darwin, böyle kaygı verici fikirleri "*Paris göklerinin Komünün kışkırtıcı alevleriyle kızıla boyandığı bir sırada*" yayınlamasından ötürü azarlandı. Yaratılışçılığı açıkça reddetmiş olmasına rağmen, din sorunundan özenle kaçındı. 1880'de şunları yazmıştı:

> Bana (doğru ya da yanlış) öyle geliyor ki, Hıristiyanlığa ve Tanrıcılığa karşı yürütülen dolaysız tartışmaların halk üzerinde hemen hemen hiçbir etkisi olmuyor. Düşünce özgürlüğünün yaygınlaşmasının en etkili yolu, insan aklının bilimin ilerlemesini izleyerek adım adım aydınlanması olacaktır. Bu nedenle din hakkında yazmaktan her zaman kaçındım ve kendimi hep bilimle sınırladım.

Darwin'in materyalist doğa anlayışı, bilimsel bir evrim görüşü sunan devrimci bir kopuştu. Ne var ki, Marx hiçbir şekilde Darwin'i eleştirmemezlik etmedi. Özellikle onun "kaba İngiliz yöntemini" eleştirdi ve Darwin'in eksikliklerinin, Adam Smith ve Malthus'tan etkilenişine nasıl bağlı olduğunu gösterdi. Kesin bir felsefi bakış açısından yoksun olan Darwin kaçınılmaz olarak dönemin egemen ideolojisinin etkisi altına girmişti. Viktorya döneminin İngiliz orta sınıfı, çok para kazanma ve "hayatta ilerleme" yeteneğine sahip pratik insanlar olmakla övünürdü. Doğal seleksiyonun bir tanımı olarak "en uygun olanın hayatta kalması", ilk önce Darwin tarafından değil, 1864'te Herbert Spencer tarafından kullanılmıştı. Darwin, Spencer'ın kullandığı anlamda ilerlemeyle –"uygun olmayanın" elenmesine dayalı insan ilerleyişi– ilgilenmemişti ve bu ifadeyi benimsemek akılsızcaydı. Aynı şekilde, "hayatta kalma mücadelesi" ifadesi Darwin tarafından bir metafor olarak kullanılmıştı, ama bu ifade de Darwin'in teorilerini kendi çıkarları için kullanan muhafazakârlar tarafından çarpıtıldı. Toplumsal Darvinciler, "*en uygun olanın hayatta kalması*" ve "*hayatta kalma mücadelesi*" gibi en popüler Darvinci sloganların topluma uygulanması durumunda, doğanın rekabete dayalı bir ortamda en iyi rekabet edenlerin kazanmasını sağlayacağını ve bu sürecin sürekli bir ilerlemeye yol açacağını iddia ettiler. Bunu da, toplumsal süreçleri iyileştirmeye dönük tüm çabaların, düzelmezi düzeltme çabası olduğu ve doğanın hikmetine mü-

dahale edildikçe, bunun ancak yozlaşmaya yol açabileceği düşüncesi izledi. Dobzhansky'nin söylediği gibi:

> Doğanın "*dişi ve pençesi kanlı*" olduğundan, yoksula, zayıf olanlara ve genel olarak uygun olmayanlara, zenginler, güçlüler ve uygun olanlar kadar rahat içinde olacakları bir noktaya dek yardım ederek doğanın amaçlarına duygularımızın karışmasına izin vermek büyük bir hata olurdu. Doğanın egemenliğine izin vermek, sonuçta en büyük çıkarı beraberinde getirecektir. "*Tüm doğayı istilâ eden katı bir disiplinin işbaşında olduğunu görebiliriz, çok nazik olmaktan ziyade bir parça kaba bir disiplin*" diye yazıyordu Herbert Spencer.[9]

Darwin ve Malthus

"Nüfus, başıboş bırakıldığında, geometrik bir oranda artar. Geçim araçları ise ancak aritmetik oranda."

(Thomas Robert Malthus, Nüfus İlkesi)

Adam Smith'in laissez faire* ekonomisi, Darwin'e doğal seleksiyonun içyüzünü kavrama fırsatı vermiş olabilir, ama Engels'in dediği gibi: "*Darwin iktisatçıların en üstün tarihsel başarı olarak kutsadıkları serbest rekabetin, varoluş mücadelesinin, hayvanlar âleminin normal durumu olduğunu gösterdiğinde, insanlık hakkında ve özellikle de kendi yurttaşları hakkında ne acı bir hiciv kaleme aldığını bilmiyordu.*"[10] Darwin, Malthus'un 1798'de kaleme aldığı *Nüfus Üzerine Deneme*'den ilham almıştı. Bu teori, kıtlık, savaş, hastalık ya da zor aracılığıyla dizginlenmedikçe, nüfusun geometrik olarak, besin kaynaklarınınsa aritmetik olarak arttığını gösterme iddiasındadır. Bunun yanlış olduğu ortaya çıkmıştır.

Spencer'ın tersine Darwin, "uygunluğu" yalnızca verili bir çevreye göre kavramıştı, mutlak bir kusursuzluk ölçeği olarak değil. Aslında Darwin'in adıyla anılan her iki terim de, "evrim" ve "en uygun olanın hayatta kalması", *Kökenler*'in ilk baskılarında mevcuttur. Darwin bu eserinde kilit düşüncelerini "değişkenlik" ve "doğal seleksiyon" sözcükleriyle ifade etmişti. Marx, 18 Haziran 1862'de Engels'e şunları yazıyordu:

---

9 T. Dobzhansky, *Mankind Evolving* (*Evrilen İnsanlık*), s. 139-40.

* laissez faire: bırakınız yapsınlar. (ç.n.)

10 Engels, *The Dialectics of Nature*, s. 19, 1946 baskısı. [*Doğanın Diyalektiği*, s. 46-47]

> Yeniden gözden geçirdiğim Darwin, "Maltusçu" teoriyi hayvanlar ve bitkiler dünyasına da uyguladığını söyleyerek beni çok eğlendiriyor, sanki Bay Malthus'un tek sorunlu tarafı, teoriyi bitkiler ve hayvanlara değil de yalnızca insanlara –ve bitkilerle hayvanların tersine geometrik bir diziyle– uygulamasıymış gibi.

Engels de Darwin'in kaba tasvirini ya da jargonunu reddediyor ve şöyle diyordu:

> Darwin'in hatası, "doğal seleksiyon" ya da "en uygun olanın hayatta kalması"nda, mutlak olarak ayrı iki şeyi bir araya koymasında yatmaktadır.
>
> 1. Aşırı nüfus basıncıyla seleksiyon; ki burada başta belki en güçlü olanlar hayatta kalırlar, ama en güçsüz olanlar da birçok bakımdan hayatta kalabilirler.
>
> 2. Değişen koşullara daha büyük uyum yeteneğiyle seleksiyon; ki burada hayatta kalanlar bu koşullara daha iyi uyum sağlarlar, ama bu uyum bir bütün olarak ilerleme kadar gerileme anlamına da gelebilir (asalak bir yaşama uyum gösterme daima gerilemedir).
>
> Esas nokta: Organik evrimde her ilerleme, tek yönlü evrimi sabitleştirmek ve diğer birçok doğrultuda evrimi dışlamak suretiyle, aynı zamanda bir gerilemedir. Ne var ki bu temel bir yasadır.[11]

Açıktır ki, kıtlığın olduğu ya da yırtıcıların türün üyelerini tehdit ettiği doğada –Spencercı anlamda olmasa da– bir hayatta kalma mücadelesi vardır. Şöyle der Engels:

> Darwin'in Maltusçu teoriyi bu denli naifçe ve bu denli eleştirmeksizin kabul ederek yaptığı gaf ne denli büyük olursa olsun, yine de herkes daha ilk bakışta, doğada var olma mücadelesini –doğanın bu denli savurgan biçimde ürettiği tohumların sayısız çokluğu ile sonunda olgunluğa ulaşabilenlerin son derece küçük sayısı arasındaki çelişkiyi; gerçekten de büyük bölümü itibariyle, çözümünü bir var olma mücadelesinde ve genellikle de son derece acımasızca

---

11 Engels, *The Dialectics of Nature*, s. 236, 1946 baskısı. [*Doğanın Diyalektiği*, s. 336]

> bir mücadelede bulan bir çelişkiyi– fark etmek için Maltusçu gözlüklere ihtiyaç olmadığını görebilir.[12]

Birçok tür, hayatta kalma oranını azamiye çıkarmak için özellikle yaşamın ilk yıllarında muazzam sayıda tohum ya da yumurta üretir. Diğer taraftan insan türü, gelişimi çok yavaş ilerleyen ve oldukça geç olgunlaşan az sayıdaki dölünü yetiştirmek için büyük bir enerji ve çaba harcamasını gerektiren başka yollarla hayatta kalmıştır. Bizim avantajımız beynimizde ve bu beynin öğrenme ve genelleştirme yeteneğinde yatar. Nüfus artışımız döllerimizin büyük sayıda ölümleriyle kontrol edilmez ve bu nedenle de diğer türlerle kaba bir şekilde karşılaştırılamaz.

Tarihin kendisi Malthus'a nihai yanıtı vermektedir. A. N. Whitehead, 10. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar, Avrupa'daki sürekli nüfus artışına, genellikle yükselen yaşam standartlarının eşlik ettiğine işaret etmişti. "Kaçınılmaz sonucu geciktirmenin" bir aracı olan "tedbirler" sorunu işin içine katılsa bile, bu olgu Maltusçu teori tarafından açıklanamaz. Bin yıl, bir teorinin doğru mu yoksa yanlış mı olduğunu göstermek için yeterli olsa gerek. "*Bariz gerçek şudur ki*", der Whitehead, "*bu dönem boyunca bu bölgedeki (yani Avrupa'daki) sözde tedbirler, Maltusçu yasanın gerçekleşmeyen ve önemsiz bir olasılığı temsil ettiğini gösteriyordu*."[13]

Whitehead, tahmini "tedbirlerin" nüfus yoğunluğuyla bile orantılı olmadığına işaret eder. Örneğin veba, esas olarak nüfus büyüklüğünün değil, kötü sağlık koşulların ürünüydü. Doğum kontrolü değil, su, sabun ve adamakıllı bir kanalizasyon bu soruna çözüm oluşturabilirdi. Otuz Yıl Savaşları Almanya'nın nüfusunun yarısını alıp götürdü: nüfus artışı üzerinde çok sert bir "tedbir". Savaşın birçok sebebi vardı, ama aşırı nüfus asla bunlardan biri olarak anılmaz. Savaşlarla dolu Avrupa tarihindeki hiçbir savaşta da, bu faktör bildiğimiz kadarıyla dikkate değer bir rol oynamamıştır. Örneğin Ortaçağın sonlarında Fransa'daki, Almanya'daki ve İngiltere'deki köylü ayaklanmaları aşırı nüfustan kaynaklanmıyordu. İşin aslı, tüm bu ayaklanmalar nüfusun büyük bir kısmının Kara Ölüm [Veba] tarafından silinip süpürüldüğü bir dönemde gerçekleşmişti. 16. yüzyılın başlarında, Flanderler oldukça kalabalıklardı, ama yine de köylülerin insan öğüten yoksulluğunun Köylü Savaşlarına katkıda bulunduğu Almanya'dan daha yüksek yaşam standartlarına sahiptiler.

Malthus'un teorileri bilimsel açıdan hiçbir değer taşımamakla beraber, piyasa politikaları denen en insanlık dışı uygulamalar için mazeret olarak mütemadiyen hizmet görmektedirler. 1840'ların İrlanda'sındaki patates kıtlığında ki bunun

---

12 Engels, *Anti-Dühring*, s. 86. [*Anti-Dühring*, s. 142]

13 A. N. Whitehead, *Adventures in Ideas* (*Düşüncelerde Yolculuk*), s. 77.

sonucu olarak İrlanda'nın nüfusu 8 milyonlardan 4,5 milyona düşmüştür, İrlanda'daki İngiliz toprak beyleri, buğday ihraç etmeye devam etmişlerdi. Serbest piyasa ilkelerini güden Londra'daki "Liberal" hükümet, serbest ticarete ya da fiyatlara ters düşebilecek her türlü önlemi reddetmiş ve İrlandalılara ucuz mısır arzını iptal ederek milyonlarca insanı açlıktan ölmeye mahkûm etmişti. İngiliz hükümetinin Maltusçu ilkeleri, Danışma Meclisi sekreteri Charles Grenville tarafından şu şekilde savunulmuştu:

> ... İrlanda'nın durumu son derece içler acısı ve ümitsizliği teşvik etmek için yeterli. Genel bir düzensizlik ve moral bozukluğu hâkim, ender istisnalar dışında dik başlılığa ve tembelliğe, gözü karalığa ve vahşiliğe kendini kaptırmış bir halk; baştan sona hepsi olabildiğince az şey yapma ve olabildiğince fazla şey alma niyetinde, canlanmaya ve gayret göstermeye isteksiz, bu ülkeden yardım bekleyip aldıkları yardıma laf ediyorlar; kitleler zalim, hilekâr ve aylak, her şey çelişkili ve mantığa aykırı. Kıtlık tehdidi gelecek yıl da devam ederken, onlar toprağı sürmüyorlar ve toprak oracıkta bomboş duruyor. Bir bütün olarak insanların hiçbir zaman bu kıtlık yılındaki kadar tuzu-kuru olmadığına şüphe yoktur. Kimse kira ödemiyor ve yatırım bankaları dolup taşıyor.
>
> Yardım fonlarımızdan aldıkları paralarla yiyecek değil silah satın alıyorlar ve ardından da yardımları düzenlemeleri için gönderdiğimiz memurları vuruyorlar. Onlar iş talebiyle ustabaşılarının tepesine üşüşürken, toprak sahipleri çalıştıracak ırgat bulamıyor, kendilerini yoksul diye adlandıran güçlü kuvvetli dilenciler ceplerinde büyük miktarda paralarla yakalanıyorlar. 28 Kasım 1846."

Neredeyse normal boyutlarının iki katına kadar şişmiş kollarıyla yollarda çalışan adamları görmekten ürken Doktor Burritt ise meselenin aslını şöyle betimliyordu;

> On iki yaşındaki bir erkek çocuğun vücudu "alışıldık boyutlarının yaklaşık üç katına kadar çıkmış ve giydiği yırtık pırtık giysiyi parçalamıştı." Skull diye anılan bir yerin yakınlarında, "500 kişilik bir kalabalığın yanından geçtik, yarısı çıplak ve açtı. Dağıtılacak çorbayı bekliyorlardı. Dikkatimizi çektiler ve böylesi sefil bir manzaraya acıma ve hayretle bakakaldığımdan, Doğu Skull'da ikamet eden ve bir tıp adamı olan kılavuzum bana şunları söyledi: «Şu an gördüğün insanların bir teki bile üç haftaya sağ çıkamayacak,

> imkânsız.» … burada günde ortalama 40 ilâ 50 kişi ölüyor. Yirmi vücut gömülecek kadar şanslı. İnsanlar, çocuklarıyla birlikte ölebilsinler ve yoldan gelip geçenler onları görmesin diye kendilerini kulübelerine kapatıyorlar."[14]

Bu insanların açlıktan ölmelerinin nedeni, Avrupa Birliği'nde ve ABD'de besin yetiştirmemeleri için çiftçilere para verildiği bugünün dünyasında açlıktan kıvranan milyonlarca insan için geçerli olan nedenlerden daha farklı değildi. Onlar doğa kanunlarının değil, piyasa kanunlarının kurbanlarıdırlar.

Başından itibaren Marx ve Engels, Maltusçuluğun yanlış teorilerini teşhir ettiler. Lange'ye yazdığı 29 Mart 1865 tarihli bir mektubunda "*Papaz Malthus"un argümanlarını yanıtlarken Engels şunları yazmıştı: "Nüfus basıncı, geçim araçları üzerinde değil istihdam araçları üzerindedir; insanlık modern burjuva toplumunun talep ettiğinden çok daha hızlı çoğalabilirdi. Bize göre bu durum, bu burjuva toplumunu, gelişmenin önünde yıkılması gereken bir engel olarak ilân etmemizin bir başka nedenidir.*"

Makineleşmenin başlaması, yeni bilimsel teknikler ve gübreler, dünya besin üretiminin nüfus artışına kolaylıkla ayak uydurabileceğini göstermektedir. Tarımda yer alan nüfus oranı düşmeye devam ederken, tarımsal verimlilikte göz alıcı bir artış gerçekleşmektedir. Tarımsal verimdeki büyümenin, zaten ileri ülkelerde tüm çiftçilik dünyasına yayılmış olması, üretimde muazzam bir artışa yol açar. Okyanusların uçsuz bucaksız biyolojik üretkenliğinin bugün ancak çok küçük bir kısmı kullanılıyor. Açlık ve açlıktan ölmenin başlıca sebebi, besin fiyatlarını sabit tutmak için ve tarımsal tekellerin kâr düzeylerini korumak için, fazlalık teşkil eden besin maddelerinin imha edilmesidir.

Üçüncü Dünya denen ülkelerdeki yaygın açlık "doğal seleksiyonun" bir ürünü değil, tersine oldukça net bir biçimde insan yapımı bir sorundur. Milyonlarca insanı ümitsiz bir yoksulluk ve gerçek bir açlıktan ibaret bir yaşama mahkûm eden şey, "en uygun olanın hayatta kalması" değil, bir avuç büyük banka ve tekelin kâr hırsıdır. En yoksul ülkeler yalnızca birikmiş borçlarının faizlerini ödemek için, kendi halklarını beslemek için kullanabilecekleri pirinç, kakao ve diğer besinleri, ihracat amacıyla yetiştiriyorlar. 1989'da, Sudan kendi insanları açlıktan ölürken hâlâ besin ihraç ediyordu. Brezilya'da her yıl 400.000 çocuğun açlıktan öldüğü hesaplanmaktadır. Yine de Brezilya en büyük besin ihracatçılarından biridir. Üçüncü Dünyadaki kâbus koşullarının suçunu bir başkasının üstüne yıkmak için

---

14 P. Johnson, *Ireland, a Concise History* (*İrlanda, Kısa Bir Tarih*), s. 102 ve 103.

hâlâ aynı gözden düşmüş fikirler zaman zaman su yüzüne çıkartılıyor: “çok fazla insan var” (şüphesiz siyah, sarı ve esmer derili insanlar kastediliyor). Emeklilik hakkının olmadığı koşullarda, yoksul insanların, yaşlılıklarında kendilerine bakacak mümkün olduğunca fazla çocuğa (özellikle de erkek) sahip olma gereksinimi gerçeği rahatlıkla gözardı ediliyor. Yoksulluk ve cehalet “nüfus sorunu” denen şeye yol açıyor.

Yaşam standartları ve eğitim düzeyi arttıkça, nüfus artışı otomatik olarak düşme eğilimine giriyor. Artan besin üretimi potansiyeli çok büyüktür, ama Avrupa’daki, Japonya’daki ve ABD’deki birkaç varlıklı çiftçinin kârlarını patlama noktasına getirmek için, bu potansiyel yapay bir şekilde düşük düzeyde tutulmaktadır. 20. yüzyılın sonlarında kitlesel açlık skandallarının yaşanması çok daha tiksindiricidir, çünkü bu bir zorunluluk değildir.

Toplumsal Darwincilik

Marx ve Engels, Darwin’i çok takdir etseler bile hiçbir şekilde onun teorilerini eleştirmemezlik etmediler. Engels, Darwin’in fikirlerinin daha sonraları inceltileceğini ve geliştirileceğini anlamıştı ki genetiğin gelişmesiyle bu doğrulanmıştır. 1875 Kasımında Lavrov’a şunları yazmıştı:

> Darwinci öğretinin evrim teorisini kabul ediyorum, ama Darwin’in kanıtlama yöntemini (yaşam mücadelesi, doğal seleksiyon), yeni keşfedilmiş bir gerçeğin, yalnızca ilk, geçici ve kusursuz olmaktan uzak bir ifadesi olarak değerlendiriyorum.

Ve yine Anti-Dühring adlı kitabında:

> Evrim teorisinin kendisi, yine de hâlâ başlangıç aşamasındadır ve bu nedenle, daha ileri araştırmaların, türlerin evrim süreci gibi tam Darwinci fikirler de dahil bugünkü fikirlerimizi büyük ölçüde değiştireceğinden şüphe duyulamaz.

Engels, Darwin’in tek yanlılığı kadar onu izleyen Toplumsal Darvinciliği de sert bir biçimde eleştirmişti:

> Bu insanların her yerde mücadeleden başka bir şey görmemelerinden önce, Darwin güçlükle de olsa kabul görmüştü. Her iki görüş de dar sınırlar içerisinde doğrulanmıştır ama ikisi de aynı ölçüde tek taraflı ve önyargılıdır... Dolayısıyla, doğaya ilişkin olarak

> bile, insanın kendi bayrağı üzerine tek taraflı olarak yalnızca "mücadele" yazmasına izin verilemez. Fakat tarihsel evrim ve çaprasıklığın her türlü zenginliğini, yavan ve tek yanlı "yaşam mücadelesi" deyiminin içine tıkıştırma arzusu kesinlikle çocukluktur. Bu, hiçten biraz daha fazlasını söylemektir.[15]

Bu yanlışın kökenleriniyse şöyle açıklamıştı:

> Darwinci yaşam mücadelesi teorisinin tümü basitçe, Hobbes'un *Bellum Omnium Contra Omnes* (herkesin herkese karşı savaşı – y.n.) teorisinin ve burjuva ekonomik rekabet teorisinin ve bir o kadar da Maltusçu nüfus teorisinin toplumdan organik doğaya taşınmasıdır. Bu büyük ustalık bir kez başarıldığında (bunun koşulsuz doğrulanışı, hele ki Maltusçu teori söz konusu olduğunda, hâlâ oldukça şüphelidir), bu teorileri tekrar gerisin geriye doğa tarihinden toplum tarihine aktarmak çok kolaydır ve böylelikle bu iddiaların toplumun ölümsüz doğal yasaları olarak kanıtlanmış bulunduğunu savunmak hepten bönlüktür.[16]

Toplumsal Darvincilerin hayvanlar dünyasıyla kurdukları paralellikler, insan karakterini kafatası ölçümlerine dayandıran egemen ırkçı argümanlarla uyum içindeydi. D. G. Brinton'a göre "*Avrupalı ya da beyaz ırk listenin başında yer alır, Afrikalı olanlar ya da zenciler ise sonunda*" (1890). Bir İtalyan hekimi olan Cesare Lombroso 1876'da, doğuştan suçluların aslında maymun olduklarını, evrimde bir geri gidiş olduklarını iddia etmişti. İnsan davranışlarını kalıtım biyolojisiyle açıklama arzusunun bir parçası olan bu eğilim bugün bile gözlenebilmektedir. "*Hayatta kalma mücadelesi*" insanlar da dâhil tüm hayvanlarda kalıtımsal olarak görülüyordu ve kapitalizmin sınıfsal yapısı kadar, savaşları, fetihleri, vurgunculuğu, emperyalizmi ve ırkçılığı da mazur göstermeye hizmet ediyordu. Sosyobiyolojinin en kaba çeşitlemelerinin ve *Çıplak Maymun* teorilerinin ön habercisidir bunlar. Her şey bir tarafa, hicivli bir şekilde şunları ilân eden W. S. Gilbert değil miydi:?

"*Darwin Adamı, olsa da pek kibar, Yine de maymun, bir tek tıraşı var!*"

Darwin şu noktayı vurgulamıştı; "*Doğal seleksiyon, modifikasyon yollarından en yaygın olanıdır, ama tek değildir*." Bir parçadaki uyum sağlayıcı değişimlerin, hayatta kalmayla bir ilgisi olmayan diğer özelliklerin modifikasyonuna yol açabileceğini izah etmişti. Ne var ki, Yaratılışçıların özetledikleri idealist yaşam anlayı-

15 Engels, *Anti-Dühring*, s. 92 [*Anti-Dühring*, s. 149-150]
16 Engels, *The Dialectics of Nature*, s. 208-9. [*Doğanın Diyalektiği*, s. 337]

şına karşıt olarak Darvinciler, gezegenimizde yaşamın nasıl evrildiğini bilimsel olarak açıkladılar. Biyoloji kanunları ve organizmaların kendi çevreleriyle etkileşimleriyle açıklanabilen doğal bir süreçti bu. Darwin'den bağımsız olarak, başka bir naturalist olan Alfred Russel Wallace da, doğal seleksiyon teorisini inşa etmişti. Darwin'i yirmi yıllık bir gecikmeyle çalışmalarını yayınlamaya zorlayan şey de buydu. Ne var ki, Darwin ve Wallace arasında temel bir fark vardı, Wallace, tüm evrimsel değişimin ya da modifikasyonun yalnızca doğal seleksiyon tarafından belirlendiğine inanıyordu. Fakat katı aşırı-seleksiyoncu Wallace, beyin ve zekâ konusuna geldiğinde doğal seleksiyonu reddediyordu, Tanrı bu eşsiz mahlûku inşa etmek için araya girmişti!

Darwin, zengin ve çeşitlenmiş formlarıyla yaşamın evriminin, bizzat yaşamın üremesinin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu açıklamıştı. İlk olarak benzer türler küçük farklılıklarla da olsa benzer döller verir. Ama ikinci olarak, tüm organizmalar hayatta kalıp üreyenlerden daha fazla döl üretme eğilimindedir. Bu döllerden hayatta kalma şansı en fazla olanlar, kendi çevrelerine uyum sağlamak üzere daha iyi donatılmış olanlardır ve sırası geldiğinde onların dölleri de giderek daha fazla onlar gibi olma eğiliminde olacaklardır. Bu popülasyonların özellikleri, zamanla, giderek artan bir biçimde kendi çevrelerine uyum sağlayacaktır. Başka bir deyişle, "en uygun olan" hayatta kalır ve kendisinin lehte özelliklerini popülasyon içerisinde yaygınlaştırır.

Doğada, Darwinci evrim değişen çevre koşullarına verilen bir yanıttır. Doğa, çevresine en iyi uyum sağlama yeteneğindeki özelliklere sahip organizmaları "seçer". "*Doğal seleksiyon aracılığıyla evrim*" der Gould, "*bu değişen çevre koşullarının, bu koşullar içinde yaşamak için kendini daha iyi tasarlamış organizmaların ayrılıp korunmasıyla izinin sürülmesinden fazla bir şey değildir*."

Böylece, doğal seleksiyon evrimsel değişimin gidişatını yönlendirir. Darwin'in bu keşfi, Lev Troçki tarafından "tüm organik madde alanında diyalektiğin en büyük zaferi" diye değerlendirilmişti.

dızın işe karışması, güneşin yörüngesindeki bir sapma, veya başka bir kozmik kaza dünyanın dönüşünü aksatmaya, mevsimlerin düzenini bozmaya, atmosferi değiştirmeye ve insan soyunu yok etmeye yeterli olacaktır. Modern insan, en küçük atomun, serbest bırakılırsa bütün dünyayı anında yangın yerine çevirebilecek güçler içerdiğini de bilir. Modern bilimin bakış açısından, 'sonsuz derecede küçük' olanından 'sonsuz derecede büyük' olanına kadar hepsi, akıl almaz karmaşıklıktaki bir mekanizma oluşturur; bu mekanizmanın işleyişi ise sadece rastlantısal güçlere bağlıdır.

Buna karşın, günümüz insanı, doğanın normal ve alışılmış ritmiyle işleyeceği kesinmiş gibi yaşar ve davranır. Pratikte, ne yıldız sisteminin uçurumlarını ne de bütün madde partiküllerinin içinde gizli olan korkunç güçleri aklına getirir. Yukarıdaki gökyüzüne, güneşe ve yıldızlara bir çocuğun baktığı gibi bakar, ancak astronomi kuramlarını hatırlaması bunlardaki ilâhî işaretleri farketmesini önler. Artık onun için gökyüzü dünyayı kucaklayan ve aydınlatan Ruh'un doğal yansıması değildir. Bilimsel bilgi bu 'naif' ama derinlikli görüşün yerini almak ister; ama daha engin bir kozmik düzene, insanın da ait olduğu düzene ilişkin yeni bir bilinç olarak değil, bir yabancılaşma olarak, artık insanla hiçbir ortak ölçütü olmayan uçurumların karşısında tamiri mümkün olmayan bir düzensizlik olarak. İnsanla artık hiçbir ortak ölçütü yoktur, çünkü artık hiçbir şey insana, gerçekte bütün evrenin kendi içinde olduğunu hatırlatmaz; elbette kendi bireysel varlığı içinde değil, kendisinde bulunan ve hem kendisinden hem de bütün olgular evreninden daha büyük olan ruhun veya zekanın içinde.

(IV) EVRİMCİLİK

En küçük olgu (fenomen) bile, birbiriyle kıyaslanamayan bazı sürekliliklere veya kozmik boyutlara iştirak eder; bu yüzden buz özünde sudur —ve bu bakımdan sıvı sudan veya su buharından farklı değildir— ancak durumuna bakıldığında, katı cisimler sınıfına dahildir. Aynı şekilde, bir şey farklı elementlerden oluştuğunda, tek tek bunlardan farklı olmakla birlikte doğalarını iştirak eder. Söz gelimi zincifre, sül-

für ve civanın bir sentezidir; bu yüzden, bir anlamda hem bu iki elementin toplamıdır, hem de bu iki maddede de bulunmayan özelliklere sahiptir. Nicelikler birbirine eklenebilir, ancak bir nitelik asla başka niteliklerin toplamı olamaz. Mavi ve sarı renkler birleştiğinde yeşil olur; yani bu üçüncü renk diğer ikisinin bir sentezidir, ancak basit bir toplama işleminin ürünü değildir, çünkü aynı zamanda yeni ve kendine özgü bir renk niteliğidir.

Burada 'süreksiz süreklilik' gibi bir şeyler karşı karşıyayız; bu, bir organizmanın niteliksel birliğinin maddesel bileşiminden tamamiyle farklı olduğu biyolojik düzende daha da belirgindir. Yumurtadan çıkan bir kuş, yumurtayla aynı elementlerden yapılmıştır, ancak yumurta değildir. Aynı şekilde, önce krizalit olan bir kelebek artık ne krizalit ne de onu meydana getiren tırtıldır. Bu farklı organizmalar arasında bir akrabalık, genetik bir süreklilik bulunur, ancak niteliksel bir süreksizlik de sergilerler, çünkü tırtılla kelebek arasında bir düzlem kesintisi yer alır.

Bu yüzden, kozmik ağın her noktasında birbiriyle kesişen bir atkı ve bir çözgü bulunur ve bu benzetme geleneksel dokuma simgeciliğinde de yer alır: buna göre, ilkel dokuma tezgahı üzerinde dikine uzanan atkı iplikleri şeylerin kalıcı özlerini —ve bu yüzden özsel niteliklerini ve biçimlerini— temsil eder; atkı ipliklerini yatay olarak birbirine bağlayan ve aralarından geçerek üzerlerini örten çözgü ise dünyanın tözsel veya 'maddî' sürekliliğine karşılık gelir.[11]

Aynı kanun, bir şeyin ya da varlığın 'biçim'ini —özsel birliğinin mühürünü— 'madde'sinden, yani bu mührü taşıyan ve onu somut ve sınırlı bir varoluşla donatan plastik (şekil alabilen) cevherden ayıran klasik hilomorfizmde de (maddebiçimcilik) vardır. Bu eski kuramın yerini hiçbir modern kuram alamamıştır, çünkü gerçeğin bütün zenginliğini şu ya da bu 'boyutuna' indirgemek gerçeği pek açıklayamaz. Modern bilim, hepsinden öte eski Yunanlıların 'biçim' sözcüğüyle ne anlatmak istediklerini kavrayamamıştır; bunun nedeni tam da şeylerin

[11]René Guénon, *The Symbolism of the Cross*, dokuma simgesini konu alan bölüm.

niceliksel özelliklerinin burada söz konusu olmasıdır ve modern bilimin bu sözcüğü kavrayamaması, bir fenomenin güzelliğinde veya çirkinliğinde hiçbir ölçüt görememesiyle de bağlantısız değildir: Bir şeyin güzelliği iç birliğinin, bölünmez bir özle ve bu nedenle de sayılması veya ölçülmesi mümkün olmayan bir gerçeklikle uyum içinde olduğunun göstergesidir.

Burada 'biçim' nosyonunun mutlaka ikili bir anlam taşıdığını belirtmek gerekir: Birincisi, bir şeyin sınırlaması anlamını taşır; ve bu da en bilinen anlamıdır; bu bağlamda, biçim maddenin yanında veya daha genel anlamda, gerçeklikleri sınırlayan ve ayıran plastik tözün yanında yer alır.[12] İkincisi, Yunan felsefecilerinin ve onların peşinden Skolastiklerin anladığı anlamda 'biçim', bir varlığa veya bir şeye ait olan niteliklerin toplamıdır ve bu yüzden değişmez özünün dışavurumu veya belirtisidir.

Bireysel *(individual)* dünya 'biçimsel' dünyadır, çünkü ister lâtif (soyut) ister kesif (somut) olsun, bir 'biçim' ve bir 'madde'nin kesişiminin meydana getirdiği gerçekliklerin alanıdır. 'Biçim' sadece bir 'madde' ile, plastik bir töz ile bağlantılı olarak bir tekillik ilkesi görevi görür; kendi içinde, ontolojik temeli açısından tekil bir gerçeklik değil, bir ilkörnektir (arketip) ve bu yüzden de sınırların ve değişimin ötesindedir. Bu nedenle, bir tür aynı zamanda bir ilkörnektir ve eğer sadece ona ait olan bireyler bu türün varlığını ortaya koyuyorsa bile, bu bireyler kadar hatta onlarla kıyaslanamayacak kadar daha fazla gerçektir. Zihnî nosyonların çoğulluğunun ilkörneklerin çoğulluğunu da gerektireceğini —bunun da, fikrin fikrinin fikri diye devam eden bir diziye yol açacağını— ileri sürerek ilkörnekler doktrininin saçmalığını kanıtlamaya çalışan rasyonalist muhalefet ise, meselenin özünü kavrayamamıştır, çünkü çoğulluk hiçbir şekilde ilkörneksel kökenlerin seviyesinde ele alınamaz. İlkörneksel kökenler ilkesel bir biçimde, varlığın içinde ve Varlık sayesinde ayırdedilirler; bu bağlamda, Varlık, bütün

[12] Hindu terminolojisinde, *nâma-rupa,* 'isim ve biçim' ayırımı, söz konusu nosyonun bu yönüyle ilişkilidir; burada 'isim' ile bir varlığın veya şeyin özü, 'biçim' ile sınırlı ve haricî varoluşu anlatılmak istenir.

olası kristalize biçimleri potansiyel olarak içeren benzersiz ve homojen bir kristal olarak tasavvur edilebilir.[13] Bu yüzden, kesret ve nicelik sadece ilkörneklerin 'maddî' yansımaları düzeyinde varolur.

Buradan da, bir türün kendi içinde sabit bir 'biçim' olduğu ortaya çıkar; değişkenler içerse bile (bu değişkenler, nasıl bir ağacın dalları gövdesinden ayrı değilse, benzersiz bir özsel biçimin kendisinden ayrı düşünülemeyecek çeşitli 'izdüşümleri'dir), evrim geçirip başka bir türe dönüşemez.

Yakın zamanlarda belirtildiği gibi,[14] Darwin'in öncülük ettiği türlerin evrimi tezinin tümünde tür ile basit çeşitleme birbirine karıştırılmıştır. Bu tezin savunucuları, gerçekte, belirli, özgül bir cinsin çatısı altında bir değişkenden başka bir şey olmayan bir özelliği, yeni bir türün 'tomurcuğu' veya başlangıcı olarak görmüştür. Ancak bu yanlış benzetme, türlerin paleontolojik gelişiminde açığa çıkan sayısız uçurumu doldurmaya yeterli değildir; akraba türler derin uçurumlarla ayrıldığı gibi, balıklar, sürüngenler, kuşlar ve memeliler gibi farklı takımlar arasında herhangi olası bir bağlantının varlığını kanıtlayacak biçimler de yoktur. Şüphesiz yüzgeçlerini karada sürünmek için kullanan balıklar vardır, ancak bu yüzgeçlerde bir kolun veya bir pençenin oluşmasını mümkün kılacak bir eklemin en ufak belirtisini bile aramak boşuna olacaktır. Aynı şekilde, sürüngenlerle kuşlar arasında bazı benzerlikler varsa bile, iskeletleri temelde farklı yapılara sahiptir. Bu yüzden, söz gelimi bir kuşun çok karmaşık çene eklemleri ve buna bağlı olarak işitme sistemi, sürüngenlerdekinden tamamiyle farklı bir yapıdadır; birinin diğerinden nasıl geldiğini anlamak güçtür.[15] Meselâ ünlü fosil kuş *Archaeopteryx*, kanatlarının ucunda pençeleri olmasına, dişleri ve uzun bir kuyruğu bulunmasına rağmen kesinkes bir kuştu.[16]

[13]Varlık'ın içerdiği imkânların ayırıcı olmayan farklılığına ilişkin olarak sunulabilecek bütün imgelerin eksik ve paradoksal olduğu açıkça bellidir.

[14]Douglas Dewar, *The Transformist Illusion* (Dehoff Publications, Murfreesboro, Tennessee, 1957). Ayrıca bkz. Louis Bounoure, *Déterminisme et Finalité* (Collection Philosophie, Flammarion, Paris).

[15]Dewar, *The Transformist Illusion.*

[16]*age.*

Dönüşümcülük taraftarları bazen ara biçimlerin yokluğunu açıklamak için bu biçimlerin kusurlu ve rizikolu olduğu için yok olmuş olabileceklerini ileri sürmüşlerdir, ancak bu görüş, türlerin evrimini sağlayan faktör olduğu varsayılan doğal ayıklama ilkesiyle çelişir: Ara biçimlerin sayısının, çoktan bir biçim kazanmış olan ataların sayısıyla kıyaslanamayacak denli çok olması gerekirdi.

Ayrıca, türlerin evrimi, belirtildiği gibi kademeli ve sürekli bir süreci temsil ediyorsa, zincirdeki bütün gerçek halkalar —ve tabiî peşine başka halkalar eklenecek olanlar— hem uçta hem ortada yer almış olacaktır; bu durumda bazılarının neden diğerlerinden çok daha rizikolu olması gerektiğini anlamak zordur.[17]

Modern biyologlar arasında daha insaflı olanları, türlerin yaradılışının (tekvininin) nasıl tamamiyle fiziksel ve zamansal bir oluşumun 'yatay çizgisi' üzerinde yer alamayacağını kavrayamadıkları için, ya dönüşüm kuramını reddederler, ya da bunun 'işleyen bir hipotez' olduğunu ileri sürerler. Jean Rostand'a göre,

> dönüşümcülüğün ileri sürdüğü dünya, her tarafı aynı olan, hayalî, gerçeküstü bir dünyadır. Her zaman dönüp dolaşıp gelinecek en önemli konu, en küçük olasılıkla bile evrimin tek bir sahici fenomeninde (olgusunda) hiç yer almamış olduğumuzdur... Doğanın günümüzde, dönüşüm tezinde kastedilen gerçek organik başkalaşım karşısındaki hayretimizi azaltabilecek hiçbir şey sunmadığı izlenimini taşıyoruz. Hayatın yaradılışı konusunda olduğu gibi, türlerin yaradılışı konusunda da doğa-

[17]Teilhard de Chardin (*The Human Phenomenon*, s. 120) bu konuda şöyle yazar: 'Doğal olarak hiçbir şey bir başlangıç kadar narin ve geçici değildir. Bir zoolojik grup ne kadar yeniyse, özellikleri de o kadar oturmamış olur. Boyutları zayıftır. Bu grubu oluşturan bireyler nispeten az sayıdadır ve bunlar da hızla değişmektedir. Hem mekân hem zaman içinde, canlı bir dalın çiçek sapı (veya tomurcuğu, aynı şey) minimum farklılaşma, büyüme ve direnç gösterir. Öyleyse zamanın bu zayıf kuşak üzerindeki etkisi ne olur? Zamanın bu kuşağı izi bile kalmayacak şekilde yok etmesi kaçınılmazdır.' Bir şecere 'ağacıyla' gerçek bir bitki arasındaki tümüyle harici ve klasik benzerliği kendi amaçları doğrultusunda sömüren bu akıl yürütme tarzı, bu yazarın düşünüş biçimini karakterize eden 'hayalî soyutlama'nın bir örneğidir.

yı oluşturan güçlerin artık doğada bulunmadığı izlenimini taşıyoruz...[18]

Buna rağmen, bu biyolog dönüşüm kuramından da vazgeçmez.

> Memelilerin kertenkelelerden, kertenkelelerin de balıklardan geldiğini kesinlikle inanıyorum —çünkü tersine inanmak için hiçbir sebep göremiyorum— ancak böyle bir şeyi söylerken ve düşünürken, bu fikrin hazmedilmezliğini de gözardı etmemeye çalışıyorum ve gülünç bir yorumla bunun imkânsızlığını bir kez daha kanıtlamaktansa, bu rezilce başkalaşımların kökeninin belirsiz olduğunu söylemeyi tercih ediyorum.[19]

Paleontolojinin kanıtlayabildiği tek şey, birbirini izleyen yeryüzü katmanlarında bulunan fosillerden anlaşıldığı gibi, çeşitli hayvan biçimlerinin nispeten farklılaşmış —ancak basit olmayan[20]— organizmalardan çok daha karmaşık biçimlere doğru belirsiz bir biçimde yükselen bir sıra içinde ortaya çıktığıdır. Ancak bu yükseliş, belirgin ve sürekli bir çizgi halinde değildir, sıçramalarla ilerlediği anlaşılmaktadır; diğer bir deyişle, bütün hayvan kategorileri aynı anda, gerçek ataları olmadan ortaya çıkmıştır. Bu düzen ne anlam ifade eder? Sadece şunu: Maddî düzlemde, basit veya nispeten farklılaşmamış olan, daima farklılaşmış ve karmaşık olandan öncedir. Bunlar, özlerin faaliyetini yansıtırken bir yandan da tersine çeviren bir aynayı çağrıştırır; ilkesel düzende mükemmel 'biçimler' önceden varolurken, ağaçtan önce tohumun, çiçekten önce tomurcuğun gelmesinin nedeni budur. Bu yüzden, hayvan biçimlerinin yükselen bir hiyerarşiye göre birbirini izlemesi, sürekli ve toplu bir biçimde yaratıldıklarını hiçbir şekilde kanıtlamaz.[21]

[18] *Le Figaro Littéraire*, 20 Nisan 1957.

[19] *age.*

[20] Elektron mikroskopu tek hücreli bir varlıktaki fonksiyonların şaşırtıcı bir karmaşıklığa sahip olduğunu ortaya koymuştur.

[21] Dönüşüm kuramını desteklemek için en yaygın biçimde değinilen örnek, *Equidae*'nin varsayılan soy ağacıdır. Charles Depéret bunu şöyle eleştirir: 'Jeolojik gözlemler,

Tam aksine, çeşitli hayvan biçimlerini bir diğerine bağlayan şey, *kendini az çok bu hayvanların yapılarıyla* ele veren ve bu hayvanlar, kuşlar ve memelilerde olduğu gibi daha üstün bir bilince sahipseler daha belirgin olan ortak bir modeldir. Bu model, özellikle vücudun simetrisiyle, ellerin, ayakların ve duyu organlarının sayısıyla ve belli başlı iç organların biçimiyle kendini belli eder. Bazı organların, özellikle duyu organlarının tasarımının ve sayısının sadece dünyevî ortamlara uygun olduğu ileri sürülebilir; ancak, bunun tersi de söylenebilir, çünkü bu ortamları tam da duyu organları kavrayıp sınırlar. Aslında, bütün hayvan biçimlerinin temelini oluşturan model, mikrokozmosla makrokozmos arasındaki benzerliği doğrular. Bu ortak kozmik kalıbın karşısında, türler arasındaki farklılıklar ve onları ayıran uçurumlar daha da belirginleşir.

Doğa, dönüşümcülük taraftarlarının boşuna aradığı 'kayıp halkalar' yerine, sanki alay edercesine, bir türün önceden beri kurulmuş olan çatısını bozmadan, onlara yabancı bir türün veya takımın görünüş ve huylarını taklit eden çok çeşitli hayvan biçimleri sunar. Bu yüzden, söz gelimi balinalar memelidir, ancak balıkların görünüş ve davranışına sahiptirler; sinekkuşlarının görünüşleri, alacalı bulacalı renkleri, uçuşları ve beslenme biçimleri kelebeklerinkine benzer; armadillo bir memeli olmasına karşın, bir sürüngen gibi pulları vardır v.s. Taklit biçimlere sahip olan bu hayvanların çoğu, nispeten geri kalmış türlerin biçimlerini almış olan ileri türlerdir; bu gerçek, bir evrimde ara halka olarak görülmeleri olasılığını *a priori* yok eder. Belirli ortam şartlarına adapte olmaları sonucu bu biçimi aldıkları yorumu ise hiç de güvenilir değildir: Örneğin, herhangi bir kara memelisi ile yunus arasındaki ara biçimler ne olabilir?[22] Bu kadar çok uç örnek oluşturan

bu cinsler arasında hiçbir kademeli geçişin olmadığını açık bir biçimde ortaya koyar; ilk *Architerium* ortaya çıktığında, son *Palaetherium*'un soyu kendini dönüştürmeden tükenmişti bile. *Architerium'un* soyu değişiklik göstermeden tükendiğinde ise, birden bire yerini *Hipparion* aldı.' (*Les Transformations du Monde animal*, s. 107). Ayrıca şunlar da eklenebilir: genelde türlerin yaradılışının bir özeti olarak görülmesine rağmen, at embriyolojisinde atın varsayılan ilkel biçimleri pek gözlenmez.

22Bir kara hayvanının balinaya dönüşebileceği varsayımı konusunda Douglas Dewar

bu 'taklit' biçimlere yukarıda belirttiğimiz fosil kuş Archaiopteryx'i de eklemek gerekir.

Her bir hayvan takımı, karşılık gelen türlerin ilk örneklerini içeren bir ilkörneği temsil ettiği için, kendi kendimize 'taklit' hayvan biçimlerinin varlığının, özsel biçimlerin değişmezliğiyle çelişip çelişmediğini sorabiliriz; ancak mesele bu değildir, çünkü tam aksine bu biçimlerin varlığı, belirli bir tür veya özsel biçime özgü bütün olasılıkları mantıksal olarak tüketerek bu değişmezliği kanıtlar. Sanki doğa balıkları, sürüngenleri, kuşları ve memelileri bütün ayırdedici özellikleriyle birlikte meydana getirdikten sonra bile, gerçek bir memeli olmasına rağmen bir balığın hemen hemen bütün özelliklerine de sahip olan yunus gibi, veya etle kaplı bir iskelete sahip olsa da, zamanla, yumuşakçalardakine benzer bir dış kabuk geliştiren kaplumbağa[23] gibi bir hayvan üretebildiğini göstermek istemiştir. Doğa böylece bir yandan, aslında hiç muğlak olmayan özsel biçimlere bağlı kalırken, çok yönlü gücünü, tükenmez üretme kapasitesini de sergiler.

Her özsel biçim —veya her ilkörnek— bir şekilde, ancak şaşmaz bir biçimde diğer bütün ilkörnekleri de içerir; diğer aynaları yansıtan bir ayna gibidir; bu aynalar da kendisini yansıtır.[24] Türlerin karşılıklı olarak birbirini yansıtması, en derin anlamıyla Varoluş'un veya Varlık'ın birliğinin metafizik homojenliğinin bir ifadesidir.

Bazı biyologlar, türlerin paleontolojik ilerleyişinde kesintilerle karşılaştıklarında, sıçramalı bir evrim kuramı ortaya atarlar ve bu kuramı akla yatkın bir hale getirmek için, bazı yaşayan türlerde görülen ani mutasyonları örnek verirler. Ancak bu mutasyonlar bir anomaliden veya bir çöküşten öteye gitmez; örneğin, albinoların, cücelerin ve-

şöyle yazar: 'Dönüşümcülere sık sık meydan okuyarak, bu sözde dönüşümün ara safhalarında bulunduğunu iddia ettikleri ataları akla yatkın bir biçimde tanımlamalarını istiyorum': *(What the Animal Fossils Tell Us,* Çev. Vict. Enst., cilt LXXIV).

23Kaplumbağanın iskelet yapısı 'zırhlı' bir hayvanın bir uç örneğini andırmasına karşın, aynı zamanda evrime uğramamış biçiminin fosiller arasında da bulunması anlamlıdır. Aynı şekilde, örümcek, avıyla eşzamanlı olarak ve ağ örme yeteneği de gelişmiş bir halde ortaya çıkmıştı.

24Bu imge Sufi 'Abdulkerîm el-Cilî'nin *İnsanü'l-Kamil* adlı kitabında, 'İlahî Birlik' konulu bölümde kullanılmaktadır.

ya devlerin aniden ortaya çıkışı gibi. Bu özellikler kalıtsal olduğunda bile, anomali olmaya devam etmiş ve asla yeni, özgül biçimler oluşturmamıştır.[25] Bunun olması için, mevcut bir türün yaşamsal tözünün, yeni ortaya çıkan özgül bir biçime 'plastik malzeme' olarak hizmet etmesi gerekirdi; yani pratikte, bu mevcut türün bir veya birkaç dişisinin aniden yeni bir türün yavrularını doğurması gerekirdi. Simyacı İngiliz Richard şöyle yazar:

> Hiçbir şey, bunu kendi içinde barındırmayan bir şeyden üretilemez; bu yüzden, her tür, her cins ve her doğal takım kendine özgü sınırlar içinde gelişir ve özünde farklı bir takıma göre değil, kendi türüne göre ürer; bir canlının döllenebilmesi için aynı dölden olması gerekir.[26]

Aslında evrim tezinin, sadece 'yaradılış mucizesinin' değil, Kutsal Kitap'ta simgeleştirilerek anlatılan —ve büyük ölçüde duyum ötesi olan— kozmogonik sürecin (evrenin yaradılışı sürecinin) yerini de alması hedeflenmiştir; daha gelişmiş olanın saçma bir biçimde daha az gelişmiş olandan türediğinin ileri sürüldüğü evrimcilik, bu sürecin veya bu 'sudûr'un (oluşun) tam tersidir. (Bu sözcüğün oluşçu delalet ile hiçbir ilgisi yoktur, çünkü burada ontolojik ilkenin aşkınlığından ve değişmezliğinden hiçbir şekilde şüphe edilmez.) Evrimcilik tek kelimeyle, gerçekliğin tamamen fiziksel olanlar dışındaki 'boyutlarını' kavrayamama yeteneksizliğinden —bu modern bilime özgüdür— kaynaklanmaktadır; türlerin 'dikey' yaradılışını anlamak için, Guénon'un çeşitli paleontolojik devirler boyunca maddî (kesif) durumun giderek katılaşması hakkında söylediklerini hatırlamak yerinde olacaktır.[27] Katılaşma terimiyle ilk çağlarda taşların yumuşak olduğunun anlaşılmaması gerektiği açıktır, çünkü bu, o zamanlar bazı fiziksel niteliklerin —özellikle de sertlik ve yoğunluğun— eksik olduğu anlamına çekilebilir; zamanla sertleşen ve sabitleşen şey, bir bütün olarak mad-

25 Bounoure, Déterminisme et Finalité.
26 *Golden Treatise, Museum Hermeticum*'dan alındı (Frankfurt, 1678).
27 Guénon, *The Reign of Quantity and the Signs of the Times.*

desel durumdur. Sonuçta da, bu maddesel durum artık lâtif *(subtle—maddesel olmayan)* biçimlerin damgasını doğrudan doğruya taşımaz. Şüphesiz maddî durum, kendi ontolojik kökeni olan ve tümüyle ona hükmeden lâtif durumdan kopuk olamaz, ancak iki varoluş durumu arasındaki ilişki artık başlangıçta sahip olduğu yaratıcılığa sahip değildir; bir meyvenin olgunlaşınca daha sert bir kabukla kaplanması ve artık ağacın özsuyuyla beslenmemesi gibi. Maddî varoluşun henüz bu katılaşma derecesine ulaşmadığı döngüsel bir safhada, yeni, özgül bir biçim, doğrudan doğruya, lâtif veya *animik* (cansal) durum içindeki ilk 'yoğunlaşma'sının başlangıç noktasından itibaren kendini ortaya koymaya başlayabilirdi;[28] yani, farklı hayvan türleri, mekânsal olmayan biçimler olarak, ancak yine de belirli bir 'madde', lâtif bir dünyaya ait bir madde görüntüsünde maddî dünyanın hemen üstündeki bir düzeyde önceden beri vardı. Bu biçimler, maddesel durumun onları kabul etmeye hazır olduğu her seferde bu düzeyden maddî duruma 'indiler'; bu 'iniş' ani bir pıhtılaşmaya benziyordu ve bu yüzden başlangıçtaki animik (cansal) biçimin sınırlanmış ve parçalanmış halini andırıyordu.

Hint–Tibet kozmolojisi, insanlar söz konusu olduğunda bu inişi —ki aynı zamanda bir düşüştür— *devalar*la *asûralar* arasındaki mitolojik bir savaş olarak anlatır; *devalar* insanı sıvı, değişken ve saydam bir bedenle —diğer bir deyişle, lâtif bir biçimde— yaratmıştır. *Asûralar* ise onu adım adım ilerleyen bir taşlaşmayla yok etmeye çalışır; insan bedeni şeffaflığını yitirir, değişmez bir yapıya bürünür ve iskeleti taşlayarak hareketsiz hale gelir. Bunun karşılığında *devalar*, kötülükleri iyiliklere çevirerek, kemikleri kırıp eklemleri oluşturur ve zihni hapseden kafatasını delerek duyu organların bulunacağı oyukları açarlar. Bu şekilde, taşlaşma süreci en uç sınırına varmadan kesilir ve

[28]Türlerin, lâtif —bir küreye benzeyen çift eşeyli biçimlerini hâlâ koruduklan— bir 'ilk-madde' olarak yaradılmaları ve peşine duyumsanabilir (ağır, şeffaf olmayan, ve fani) maddeler halinde 'kristalleşerek' somutlaşmaları konusunda bkz. Frithjof Schuon, *Light on the Ancient Worlds* (World Wisdom Books, Bloomington, Indiana, 1984), Böl. 2, 'Düşüşün İzinde' ve *Dimensions of Islam* (Fernhill House, New York, 1970), böl. 2, 'Beş İlâhî Kat'.

insanın göz gibi bazı organları maddî olmayan durumlarını bir ölçüde korurlar.[29]

Bu hikayede tasvir edilen lâtif dünya yanlış anlaşılmamalıdır. Ancak duyum ötesi olandan duyumsanabilir olana uzanan maddeleşme sürecinin bizzat maddî veya somut varoluş durumu içinde düşünülmesi gerektiği kesindir; böylece yeni bir türün ilk nesillerinin yeryüzü katmanlarında hiçbir iz bırakmadığı tereddüt etmeden söylenebilir. Bu yüzden, bir türün, özellikle de insanın atalarının duyumsanabilir madde içinde araştırılması boşuna olur.

Dönüşüm kuramı gerçek kanıtlara dayanmadığı için, gerekçe ve çıkarsamaları, yani insanın alt–insan kökenli olduğu yolundaki kuram havada kalır. Bu tezi savunmak için ileri sürülen olgular kronolojik sırası birbiriyle tutarlı olmayan bir grup iskeletle sınırlı kalır: 'Steinheim insanı' gibi bazı iskelet türlerinin, "Neanderthal insanı' gibi görünüşte daha ilkel olan türlerden daha önce geldiği ileri sürülür; ayrıca 'neanderthal insanı' şüphesiz bu taraflı kuramda savunulduğu kadar maymunsu değildi.[30]

İnsan türünün hangi noktada başladığını, ön–insan olarak kabul edilen türün ne derece evrim geçirdiğini sormak yerine, maymunun gelişiminin nereye kadar vardığını sorarsak, her şey daha farklı bir açıdan görülebilir, çünkü anatomileriz çok insana benzeyen birçok antropoid (insanımsı) maymun türünün bulunması mümkün olsa bile, bir iskelet parçası, her ne kadar insanla bağlantılı olursa olsun, insandaki en önemli özelliğin, yani aklın bu canlıda da bulunduğunu kanıtlamaz.

Her ne kadar paradoksal görünürse görünsün, insanla antropoid maymunlar arasındaki benzerlik tam da insanı diğer bütün hayvanlardan ayıran farklılıkla —kademeli değil özsel farklılıkla— açıklanabilir. Antropoid biçim, insanı karakterize eden 'temel' unsur olmadan açıklanabildiği için, —bu 'temel' unsur, her şeyden çok, insanın anatomik

[29]bkz. Krasinsky, *Tibetische Medizin–Philosophie*.

[30]Genelde, bütün bilim taraflı kuramlarla, aldatmacalarla ve düşüncesizce popülerleştirilmiş keşiflerle neredeyse tıka basa doludur. bkz. Dewar, *The Transformist Illusion*.

açıdan dik durabilmesidir— antropoid biçimin varlığı kabul edilebilir; diğer bir deyişle, salt hayvanlar düzeyinde, insan anatomisinin planını kendine özgü bir biçimde —yani kendi düzeyinin kanunlarına göre— tekrarlayan bir biçim bulunabilir; maymun insanın öncülüdür, ancak evrimsel bir safha nedeniyle değil, varoluşun her düzeyinde benzer canlıların bulunabileceğini gösteren bir kanun olduğu için.

İlkel insana ait olduğu ileri sürülen fosillerle ilgili olarak da şu soru sorulabilir: Bu iskeletler günümüz insanının ataları olarak görebileceğimiz insanlara mı aitti, yoksa paleontolojik bir devrin sonundaki bir afetten kurtulan, ancak şu anki insanlığın başlangıcında önce yok olmaktan kurtulamayan birkaç grubun varlığını kanıtlamaya mı yarar? Bunlar ilkel insan değildir büyük olasılıkla; gerçek atalarımızın zamanında yaşayıp yaşamadıkları şüpheli olan, nesli bozulmuş insanlar olabilirler. Birçok halkın folklorunda uzun zaman önce, uzak ülkelerde yaşıyan devlerden veya cücelerden bahsedildiğini biliyoruz; bu iskeletler arasında da bazı devlik vakaları görülür.[31]

Sonuçta, çoğu eski insanın, ya henüz bedenlerinin maddeleşmemiş veya 'katılaşmamış' olması ya da zamanın kozmik koşulları doğrultusunda manevî durumlarını korumuş olmaları nedeniyle mutlaka somut izler bırakmalarının gerekmediği bir kez daha hatırlanacak olursa, ölüm anında fiziksel bedenin yeniden lâtif (maddesel olmayan) 'beden' içine emilmesinin mümkün olabileceği düşünülebilir.[32]

Şimdi de, günümüzde hayli moda olan, paleontolojinin manevî bütünleşmesi gibi bir şey olma iddiasındaki, ancak gerçekte insanlığın belirsiz bir biçimde ilerlediği inancından tekdüze ve totaliter bir kolektivizme varana kadar bütün önyargıları içeren, bütün bunların merkezine de makina kültürü koymayı unutmayan ve en kaba maddeciliğin tamamiyle zihinsel bir biçimde yüceltilmesinden başka bir şey olmayan bir tez hakkında birkaç söz söyleyelim: burada Teilhard ev-

31 Java'daki Megantrop ve Çin'deki *Gigantopithecus* gibi.

32 Bazı çok istisnai örneklerde de görüleceği üzere —Yunus Peygamber, İlyas Peygamber ve Bakire Meryem gibi— bu paleontolojik devirde de fiziksel bedenin yeniden ruhsal 'beden' içine emildiği bilinmektedir.

rimciliğini kastettiğimiz açıktır.[33] Evrimci sistemdeki gedikleri hiç dert etmeyen, ve büyük ölçüde vaktinden önce popülerleşen dönüşüm tezinin yarattığı ortamdan güç alan Teilhard de Chardin'e göre, bizzat insan, tek hücreli organizmalarla başlayan ve Tanrı'yla bütünleşmiş, bir tür global, kozmik varlıkla sona eren bir evrim içinde sadece bir ara varoluş durumunu temsil eder. Burada bir çılgınlığa dönüşen, her şeyi tek anlamlı ve kesintisiz tek bir genetik çizgiye geri götürme çabası, maddî düzlemi aşar ve yazarın sanki somut gerçeklerle uğraşıyormuş gibi harfi harfine kabul ettiği, yapay imgelerle donatılmış bir soyutlama ile kendini belli eden sorumsuz ve hırslı bir 'zihinselleştirme'ye dönüşür. Sözde birlik içinde olduğu iddiası bir tuzaktan başka bir şey olmayan, ilişkisiz birçok unsurun varsayılan birleşiminden oluşan hayalî soyağacından daha önce söz etmiştik. Teilhard, bu soyağacını kendi keyfince, tamamen çizelge halinde, dallarını —veya kendi deyişiyle 'kademelerini'— tamamlayarak ve insan türünün bulunduğu varsayılan yerin en yüksek kademeyi oluşturduğunu ileri sürerek genişletmiştir. Benzer bir biçimde, düşünce tarzı soyuttan somuta, metaforik olandan sözde gerçek olana kayan Teilhard, tek bir sahtebilim patlaması içinde mekanik kanunları, yaşamsal güçler, psişik unsurlar ve manevî varlıklar gibi çok farklı gerçeklikleri aynı potada eriterek birleştirir. Şu karakteristik pasajı aktarmadan geçmeyelim:

> İnsanın ortaya çıkışıyla başlayan biyolojik devrimi açıklayan şey bir bilinç patlamasıdır; bu bilinç patlamasını açıklayan şey ise,

[33] 'Kolektif beyinselleşme'yi hızlandırmak için cerrahi yöntemlerin kullanılmasını savunan Teilhard'ın maddeciliği bütün açıklığı ve sapkınlığı ile ortadadır. *Man's Place in Nature* (Harper ve Row, New York, 1966). Yazarın kendini daha çok eleveren şu sözlerini de aktaralım: 'Nihayet günümüzün bölünmüş insanlığı gözleri kamaştıran İlerleme nosyonu ve İlerleme'ye duyulan inanç sayesinde yeniden kurulabilir... I. Perde Bitti! Atomun çekirdiğine ulaştık! Sırada süpermoleküller meydana getirilerek maddeye hayat verilmesi, insan organizmasının modelinin hormonlarla oluşturulması, genler ve kromozomlarla oynayarak kalıtımın ve cinsiyetlerin denetlenmesi, psikanalizin açtığı yolda düşüncelerin düzenlenmesi ve özgürleştirilmesi, insan kitlesi içinde hâlâ uyumakta olan düşünsel ve duygusal güçlerin uyandırılması ve kontrol altına alınması var!' *(Planète III,* 1944), s. 30. Doğal olarak Teilhard insan türünün evrensel, bilimsel bir yönetimle idare edilmesini önerir —kısacası bütün gereken Deccal'ın saltanatının gelmesidir.

şimdiye kadar geçirmez olan ve dolaysız Psişizm kuşağını yansıtıcı Psişizm kuşağından ayıran yüzey üzerinden geçen ayrıcalıklı bir (hücresel oluşumun' diğer bir deyişle, zoolojik bir kolun çapının sağladığı geçittir sadece. İşte bu çağı izleyerek kritik bir düzenleme (veya buradaki anlamıyla kaydetme) noktasına ulaşılınca, öngörü ve icat etme yetenekleri gelişinceye kadar Hayat kendi merkezi üstünde odaklanır...[34]

Bu yüzden, (fiziksel bir süreç olan) 'hücresel oluşum'un etkisi, (bir tasvirden başka bir şey olmayan) 'zoolojik bir kol'un iki psişik kuşağı ayıran (tamamiyle varsayımsal) yüzey üzerinden geçmesini sağlar... Ancak Teilhard'ın *distinguos*'u (başkalaşmayı) hesaba katmaması bizi şaşırtmamalı, çünkü kendi kuramına göre, zihin başkalaşmış maddeden başka bir şey değildir!

Tanrı'nın maddeyle birlikte evrim geçirdiğini ileri süren bu yazarın garip dinbilimini tartışmaya ara vermeden, ancak Antikite peygamberleri ve alimleri ve bu türden başka 'az gelişmiş' varlıklar hakkında düşündüklerini de ağzımıza almadan şunları söyleyeceğiz: İnsan, hem fiziksel hem manevî doğası açısından amipten süpermene uzanan evrimin bir aşamasından başka bir şey değilse, bütün bu evrimin içinde yerinin neresi olduğunu nesnel olarak nasıl bilebiliriz? Bu sözde evrimin bir eğri veya bir helezon oluşturduğunu varsayalım. Bu evrimin bir parçasından başka bir şey olmayan insan —ki, bir hareketin bir 'parçasının' o hareketin bir safhası olduğu unutulmamalıdır— bu evrimden dışarı çıkıp kendisine, 'Ben şu şekilde gelişen bir helezonun bir parçasıyım' diyebilir mi? Artık insanın kendi durumu hakkında yargıya varabileceği kesindir —dahası, Teilhard de Chardin de bunun farkındadır. Aslında insan diğer dünya yaratıkları içindeki yerini bilir, hatta hem kendisini hem de dünyayı nesnel olarak bilen tek kişidir. İnsan, kesin olmayan bir evrimin sadece bir safhası olmak bir yana, temelde merkezi bir olasılığı temsil eder ve bu yüzden de eşsiz, yeri doldurulmaz ve kesindir. İnsan türünün daha mükemmel ve daha

[34]*Man's Place in Nature*, s. 62–63.

'manevî' bir biçime doğru evrim geçirmesi gerekseydi, zaten İlâhî Ruh ile dünya düzleminin 'kesişme noktası' olmazdı; ne selamete erişebilirdi ne de düşünsel olarak oluş (sudûr) akıntısının üstesinden gelebilirdi. Bu düşünceleri Yeni Ahit'in bakış açısından ifade edersek: insan biçimi gerçekte 'dünya üzerindeki tanrı' olmasaydı, diğer bir deyişle kendi kozmik düzeyi açısından niteliksel olarak merkezde ve kesin olmasaydı, Tanrı insan olur muydu?

Teilhardçılık, zamanımıza özgü bir alamet olarak, akıl kabuğunun (kafatasının) sertleşmesi sırasında oluşan[35] ve yukarıya, gerçek ve aşkın birliğin göğüne doğru değil de, aşağıya, psişizm dünyasının alt katlarına doğru açılan çatlaklara benzetilebilir. Kendi süreksiz dünya görüşünden bıkan maddeci zihniyet ister istemez yanlış bir sürekliliğe veya birliği, zehirli, sahte bir maneviyatçılığa doğru kayar. Bu yanılgı ve maddîleşmiş inanç —veya bu yüceltilmiş maddecilik— bu noktada özel bir önem taşıyan bir safhayı belirler.

(V) MODERN PSİKOLOJİ

'Psikolojinin nesnesi psişiktir; ne yazık ki öznesi de öyle.' Günümüzün ünlü psikologlarından biri böyle der.[36] Bu görüşe göre, her psikolojik yargı kaçınılmaz olarak nesnesinin, temelinde öznel hatta ihtiraslı ve taraflı doğasına katkıda bulunur; çünkü bu mantığa göre ruh ancak ve ancak kişinin kendi ruhu aracılığıyla anlaşılabilir. Kişinin kendi ruhu ise psikologlara göre tümüyle psişiktir. Bu yüzden, her ne kadar nesnellik iddiasında olursa olsun, hiçbir psikolog bu ikilemden kaçamaz ve bu alandaki olumlamaları ne kadar kategorik ve genelse o kadar şüpheli olur; modern psikoloji kendine karşı dürüstçe yaklaşırsa kendisi de bu yargıya varır. Ancak dürüst olsa da olmasa da, yukarıda aktardığımız sözlerde görülen görecelik modern psikolojinin doğasında hep vardır. Bu görecilik, psişik unsurun insana ait en önemli gerçek olduğu savındaki bir tür Prometeciliktir aynı zamanda. Bu öğretinin

35 Guénon, *The Reign of Quantity*, Böl. 15, "'Sıradan Hayat' Yangılgısı."
36 C.G. Jung, *Psychology and Religion* (New Haven, Yale, 1938) s. 62.

maz olan dinî aksiyomların temel/aşkın nitelikleri (gerçekliğe, akla ve adalete uygunluk gibi) fark edilmekte, hem de her bir teorinin sunduğu farklı bakış açıları ve yorum imkânları kullanılarak, inanç ifadelerini yeniden anlama ve açıklama imkânı doğmakta, böylece her iki alanın (doğa ve kelâm/nass) kendilerine mahsus anlam katmanları zenginleşmektedir. Bilim-din ilişkisi tartışmalarının güncel örneği olan Evrim Teorisi bu bakış açısıyla analiz edildiğinde vurgulamak istediğimiz hususlar biraz daha iyi anlaşılacaktır.

Ya Evrim Teorisi Doğruysa?[130]

Evrim fikri Greklerden Hind'e ve İslam düşüncesine kadar birçok gelenekte izleri bulunan kadîm bir mesele olmasına rağmen 19. yüzyılda Charles Darwin tarafından uzun ve dikkatli bir gözlem süreci eşliğinde yeniden ele alınmış, zamanla canlılığın ve türeyişin mahiyetine ilişkin sistematik bir açıklama hüviyetine kavuşmuştur. Kendisi de evrim sürecine tâbi olan Evrim Teorisi, özellikle doğanın biyolojik/canlı katmanını açıklamak üzere ortaya atılan, çok sayıda bilim adamı ve düşünürün katkılarıyla gelişen, geliştikçe karmaşıklaşan, dolayısıyla farklı yorum ve alternatifleri içeren, nihayet her bilimsel teori gibi ciddi eleştirilere[131] de maruz kalan bir bilimsel yoğunlaşma örneğidir. Karl R. Popper'in *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*'nda açıklıkla ifade ettiği üzere "Bilimsel teoriler yanlışlanabilirler ama asla tam olarak doğrulanamazlar". Popper'in varsayımını kolaylıkla karşılamasına rağmen bilimsel teorilerin tekrar edilebilirlik ve sınanabilirlik gibi temel özelliklerinden kısmen mahrum olan Evrim Teorisi şimdiki hâliyle bir yasa veya prensipten çok 'bilimsel senaryo' vasfına layıktır. Her bilimsel teori gibi kendine mahsus sınırlar içinde kaldığı ve ideolojik amaçlara aracı kılınmadığı sürece evrim fikrinin de teistik inançlara zarar vermeksizin insanlığın ufkunu genişletecek, doğaya ilişkin kavrayışımızı zenginleştirecek, gerçekliğe yeni pencereler açılmasını sağlayacak imkânlar barındırması mümkündür. Kâdir-i mutlak bir Tanrı'nın evreni def'aten yaratması ile milyonlarca yıl süren evrimsel bir süreç içinde yaratması arasında 'niteliksel' bir fark olmadığı gibi, fizik dünyada olan biteni belirli bir uzay-zaman diliminde ardışık bir zamansal süreç içinde kavramak da insan zihni ve algısının zorunlu bir sonucudur.

130 Bu bölüm kısmi değişikliklerle *Anlayış* dergisinin 2009 Nisan sayısında aynı başlıkla yayımlanmıştır.

131 *İndirgenemez karmaşıklık* nosyonundan hareketle Standart Evrim Teorisini çürütmeye çalışan Michael J. Behe'nin ünlü kitabı bu tür eleştirilere örnek olarak gösterilebilir. Bkz. M.J. Behe, *Darwin's Black Box: The Biochemical Challange to Evolution*, The Free Press, New York, 1998.

Bilimle ilişkisi bakımından dinler arasında gözetilmesi gerektiğine işaret ettiğimiz yukardaki ayrım, Evrim Teorisi örneği için de aynen geçerlidir. Çünkü kaba bilim-din çatışması esas itibarıyla pozitivist bilim anlayışı (bilimcilik) ile genelde Hristiyanlık, özelde Katoliklik arasında vuku bulmuştur. Son örneğini canlı türlerinin ve insanın gelişimiyle ilgili Darwinci yorumla Kitab-ı Mukaddes arasındaki bariz karşıtlıkta gördüğümüz bu çatışma, çoğunlukla Kilise kurumunun mağlubiyetiyle sonuçlandığı için Kilise'nin tarihi de özürlerle doludur. İslam düşüncesi geleneğinde ise bu türden bir özür dileme örneği yoktur, çünkü özür dilenmesini gerektirecek hiçbir yanlışlığa kurumsal imza atılması mümkün olmamıştır. İslam düşüncesinde Kilise'nin hüküm koyuculuğu ile mukayese edilebilecek tek unsur *icmâ*dır ki, İslam düşünce geleneğinde icma ile yasaklanan, baskı altına alınan hiçbir teori, düşünce veya eser mevcut değildir. Şu hâlde çatışma, evrensel anlamda bilim-din uyumsuzluğundan çok, Evrim Teorisi üzerinden bilim adına bağnazlık yapanlar ile Hristiyanlığın *tekvin*le ilgili literal ifadelerini savunma adına bağnazlık yapanların sürdürdüğü sonuçsuz ve yıpratıcı tartışmadan kaynaklanmaktadır. Nasıl İzafiyet Teorisi evreni yaratan ve düzenleyen üstün bir gücü ne ispatlıyor ne de çürütüyorsa, bilimsel yasa niteliği her zaman tartışmaya açık olan evrim fikrinin de mutlak vahiy ifadelerini doğrulaması veya yanlışlaması söz konusu değildir. İslam dünyasında evrim fikrine karşı çıkanların düştüğü hata, evrim fikriyle çelişecek teolojik kabulleri bulunmadığı hâlde bulunuyormuş gibi davranmaları, gereksiz bir savunmacı tavır geliştirmeleridir. Evrim fikrini dinleştiren fanatiklerin yanılgısı ise, Hristiyanlık-bilim arasında yaşanan Avrupa merkezli çatışmayı evrenselleştirerek İslam'ın da dâhil olduğu bütün din ve geleneklere teşmil etmeleridir.

İster savunmak adına, ister saldırmak adına olsun evrim ve benzeri teoriler üzerinden din adına kesin hüküm vermenin önündeki en büyük engel İslam düşüncesinin kendisidir. Örneğin İbn Miskeveyh (ö. 1030), İzmirli İsmail Hakkı'nın ifadelerine göre, sudûr teorisini kapsamlı bir evrim fikrini de içine alacak şekilde genişleten, "değişim ve dönüşüm kuramını bilimsel bir üslupla açıklayan" ilk İslam filozoflarından biridir. Doğal cisimler arasındaki *merâtib*i (hiyerarşi) evrimsel bir süreçle açıklayan İbn Miskeveyh'e göre "hayvan mertebelerinin sonunda insanı andıran, insana benzeyen bir hayvan bulunmaktadır. Maymun ve maymuna benzeyen hayvanlar bu hayvanın örneğidir. (...) Hayvanın son mertebesi ile insanın ilk mertebesi arasında bir bitişme görülür."[132]

132 İzmirli İsmail Hakkı, *İslamda Felsefe Akımları*, Kitabevi, İstanbul 1997, s. 108, 109.

Modernite sonrası İslam dünyasında bilim-din ilişkisinde yaşanan travma, Batı düşünce geleneğinde Aydınlanma sonrası ortaya çıkan bilim-din ilişkisi problematiğinin diğer siyasî, iktisadî ve zihinsel soru(n)larla birlikte aynen devralınmasıyla ilgilidir. İslam dünyasında özellikle modern teknolojinin görece üstünlüğünden kaynaklanan psikolojik çöküntü ortamında ilk kez geleneksel epistemolojik çerçevenin dışına çıkılarak tartışılmaya başlanan sorun zamanla ontoloji alanına kadar uzanmıştır. O hâlde, siyasî ve askerî mağlubiyetler sonrası bilim/teknoloji-din ilişkisi düzleminde yaşanan hesaplaşmanın belli ve kesin bir sonuca ulaşılmaksızın yarım bırakılmasının, dolayısıyla hâlâ sarahate kavuşturulamamasının temel nedeni, Batı düşünce geleneği ile Hristiyanlık ilişkisine mahsus bir tezadın ('mutlak bilimin sonuçları' ile 'dogmatik dinî ifadelerin' birbirini dışarlayacak biçimde karşı karşıya gelmesi) İslam dünyasına doğru tercüme edilememesiyle ilgilidir.

Özetlemek gerekirse bu tartışmanın sıhhatli bir çerçeveye taşınmasının yolu, önceki kısımda işaret edildiği şekliyle bilim-din ilişkisinin hassas dengesini sağlayan temel dayanakların yeniden tesis edilmesinden geçmektedir. Bu çerçevede hesaba katılması gereken temel kriterlerden birisi, bilimsel bir teorinin herhangi bir dinî ifadeyi yanlışlamasının veya doğrulamasının mümkün olamayacağı; ikincisi ise, hiçbir teorinin veya kişisel/tarihsel yorumun Tanrısal ifadeleri (*murâd-ı ilâhî*) tam olarak karşılayamayacağı, onun gerçek ve nihaî anlamını kuşatamayacağı gerçeğidir. O hâlde herhangi bir bilimsel teorinin dinî yorumlardan biriyle uyuştuğu gerekçesiyle 'kutsallaştırılması' da, dinî ifadelerle çeliştiği iddiasıyla bazı bilimsel teorilerin reddedilip yasaklanması da mümkün değildir. Geriye, tartışmaya yol açan çeşitli bilimsel teori ve yaklaşımların siyasî gerekçeler, toplumsal talepler ya da mutabakatlar sonucu yaygınlaştırılması veya engellenmesi seçeneği kalmaktadır ki, bilim tarihi bu seçeneğe nasıl, kim tarafından ve niçin başvurulduğunun örnekleriyle doludur.

3.2.2 'Dinin Geleceği' Tartışmaları

Bilim-din ilişkisinin günümüzde aldığı biçim, bir adım sonrasında bu ikisinin gelecekteki durumunun ne olacağı, özellikle geleceğin dininin geleceğin bilimi karşısında nasıl bir yer tutacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Aydınlanma çağında kaybettiği itibarını çağdaş felsefe-bilimin nispeten çoğulcu zemininde tekrar kazanan dinî tecrübe; dil felsefesi, yorum-bilim ve kognitif bilimlerin -özellikle bilinç ve beyin araştırmalarının- giderek önemini artıracağı geleceğin dünyasında nasıl bir konumda bulunacaktır?

Çağdaş doğa düşüncesi ışığında 'dinin geleceği' üzerinde duracağımız bu bölümde Santiago Zabala'nın, Richard Rorty ve Gianni Vattimo'nun düşüncelerinden derlediği *The Future of Religion*[133] başlıklı küçük ve önemli kitabı uygun bir kalkış noktası olarak seçilmiştir. Çağdaş felsefede Richard Rorty (1931-2007), Kuzey Amerika'nın ampirizm sonrası pragmatizmini, Gianni Vattimo (d. 1936) ise Latin Avrupa'nın postmodern yönelimini temsil etmekte, her iki düşünürün metafiziği aşmayı amaçlayan ortak yönelimleri *zayıf düşünce* (*weak thought*) olarak ifade edilmektedir.[134] Gadamerci hermenötik perspektiften dinin geleceğini yorumlayan Rorty ve Vattimo'ya göre, büyük anlatıların sona erdiği içinde bulunduğumuz yorum çağında felsefe ve bilim gibi din de köklü bir dönüşüm geçirmekte, geleceğin dini âdeta yeniden doğmaktadır.

Üçüncü bin yılda kutsalın sekülerleşmesi temelinde dinin yeniden doğuşunu yorumlayan Santiago Zabala, geleceğin dinini "teistleri ve ateistleri olmayan bir din" olarak tanımlıyor ve gerekçesini de şöyle izah ediyor: "Modernite sonrasında dini reddeden bir ateist olmakla, bilimi reddeden bir teist olmak arasında seçim yapmayı gerektiren güçlü felsefî nedenler artık kalmamıştır. Metafiziğin yapısökümü Batılı geleneğimizi karakterize etmiş bu düalitelerin olmadığı bir kültürün zeminini hazırlamıştır." Üçüncü binyılda dinin yeniden doğuşu terörizm veya ekolojik felaketler gibi küresel tehditler üzerinden değil, Tanrı'nın ölümü, diğer bir ifadeyle Batı medeniyetinin merkezinde yer alan kutsalın sekülerleşmesi üzerinden gerçekleşmektedir. Artık Batı dünyası Tanrı'nın ölümüne dayalı post-Hristiyan zamana geçmiştir.[135] Bu yazarlar için nesnellik (*objectivity*) insan üstü bir hakikatin doğru temsili değil, "öznelerarası lingüistik konsensüs" sorunudur. 'Metafiziğin sonu'nun gelmesiyle birlikte felsefî soruşturmanın nihaî hedefi artık insandan bağımsız bir Varlıkla ilişki kurmak değil, daha çok *Bildung*'dur, yani bireyin sonsuz oluşumudur. Rorty ve Vattimo'nun başını çektiği bu yeni diyalog kültürü bir yandan mevcut metafiziğe yönelik şiddetli yapısökümü çabaları nedeniyle Nietzsche, Heidegger ve Derrida'ya, diğer yandan bu metafiziği aşma çabaları nedeniyle Dewey, Croce ve Gadamer'e dayanmaktadır.[136] Nietzsche'nin *nihilizm*, Heidegger'in *metafiziğin sonu* olarak nitelendirdiği bu durum

133 Richard Rorty&Gianni Vattimo, *The Future of Religion*, ed. Santiago Zabala, Columbia University Press, New York, 2005. (Tercümelerde eserin Türkçesinden yararlanılmıştır. Bkz. *Dinin Geleceği*, çev. Rahmi G. Öğdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2009).

134 Richard Rorty&Gianni Vattimo, *The Future of Religion*, s. 11.

135 Richard Rorty&Gianni Vattimo, *The Future of Religion*, giriş bölümü, s. 2.

136 Richard Rorty&Gianni Vattimo, *The Future of Religion*, s. 4.

aynı zamanda Avrupamerkezciliğin, ideolojinin ve Hristiyanlığın da bir eleştirisi (verili bilinç durumunun psikanaliz aracılığı ile feshedilmesi), nihayet Lyotard'ın *meta-anlatıların sonu* olarak nitelendirdiği şeydir. Özetle Rorty ve Vattimo'nun temsil ettiği 'zayıf düşünce' insanî deneyimin herhangi bir yöntemle ulaşabileceği insan-üstü bir "hakikatin" bulunmadığı, dolayısıyla varoluşsal gerçekliğin tarihsel-dilsel sınırları aşamayacağı varsayımına dayanmaktadır. Bu durumda hakikatin ne olduğu ve nasıl ortaya çıktığı soruları da tekrar gündeme gelmektedir. Buna göre hakikat, keşfedilmeyi bekleyen nesnel ve aşkın bir yapı değil, bir dilin paylaşılması esnasında ortaya çıkan kişilerarası diyalogdan (*dil oyunu*) ibarettir. Dolayısıyla bir dili paylaşmak nesnellikleri paylaşmak değil, çeşitli tercihler üzerinde mutabakata varmaktır.[137] "Metafiziğin sonuyla birlikte, entelektüel faaliyetin amacı artık hakikatin bilgisi değil, bütün argümanların hiçbir otoriteye başvurmaksızın mutabakata varma hakkının bulunduğu bir *diyalog*dur. Metafizikten boşalan yer ise 'diyalogun' dışında aşkın bir temele işaret eden yeni felsefelerle doldurulmamalıdır. Çağdaş kültürde bu tutum sadece hermenötikçiler tarafından değil Thomas Kuhn ve Arthur Fine gibi bilim adamları, Robert Brandom ve Bas van Fraassen gibi filozoflar ile Jack Miles ve Carmelo Dotolo gibi teologlar tarafından da temsil edilmektedir. Öyle ki bu kişiler savundukları tutumun kanıtlanabilirliğini tamamen açık bırakmaktadırlar çünkü bu tutumlar pragmatik ve hermenötik olarak bilgiyi değil gelişimi/tekamülü (*edification*) amaçlamaktadır."[138]

Rorty ve Vattimo'nun 'zayıf düşünce'sine göre dinin geleceği işte bu kaygan zemin üzerinde yani Batı ontolojisinin yapısökümü ile başlayan metafizik/Hristiyanlık sonrasının 'yorum çağı'nda[139] şekillenecektir. Ezelî ile muvakkat, gerçek ile görünüş, varlık ile oluş arasındaki Platonik ayrımları aşmayı amaçlayan bu yaklaşım kadîm Avrupa'nın *varlık* ve bizatihi *ontolojik statü* kavramlarını zayıflatmayı ve feshetmeyi amaçlamaktadır. Geleneksel insan-Tanrı ilişkisini de yeniden kurgulayan 'zayıf düşünce'ye göre artık Kadir-i mutlak Tanrı-aciz kul ilişkisi, yerini

137 Richard Rorty&Gianni Vattimo, *The Future of Religion*, s. 8.
138 Richard Rorty&Gianni Vattimo, *The Future of Religion*, s. 11.
139 Zayıf düşüncenin *yorum* tanımına göre "Yorumsal olmayan bir hakikat deneyimi olamaz. Beni ilgilendirmeyen hiçbir şeyi bilemem. İlgilendiğim, incelediğim her şey, zorunlu olarak öncel bir merakın, bir perspektifin sonucudur. Dolayısıyla bilgi, gerçeğin perspektiften/ilgiden arınmış, pür yansıması değildir, dünyaya tarihsel ve kültürel olarak belirlenmiş perspektifli bir yönelimdir." (J. Caputo&G. Vattimo, *After the Death of God*, ed. Jeffrey W. Robbins, Columbia University Press, New York, 2007, s. 31).

Tanrı'nın bütün gücünü insana devrettiği daha yumuşak bir ilişki tarzına bırakmıştır.[140] Vattimo'ya göre, kutsal kitapların bir hakikat temeline dayanma zorunluluğunun ortadan kalkması, bir yanda teizm için otorite karşıtı, özgürlükçü ve demokratik bir düşünme tarzını mümkün kılarken, öte yandan da dinin laik düşünceyle ortak bir zeminde buluşmasını kolaylaştırmıştır. Rorty ise insanlığın demokrasi ve özgürleşme yolunda adım atması için inancı ya da laik düşünceyi aforoz etmeye meyyal 'özcü' yaklaşımlar yerine iletişime ve dilin pragmatik kullanımlarına dayalı bir felsefî bakışın daha elverişli olduğunu ileri sürmektedir. Hristiyanlığın en eski yazılı metinlerinin bile şifahî geleneğin yazılı tutanaklarına dayanması, dolayısıyla yoruma açık oluşu da bu yaklaşımı destekler. Şu hâlde, geleneksel formundan arındırılan Hristiyan vahyinin özü iyilikseverlik (*charity*) kavramına indirgenebilir ki geri kalan hususlar tarihseldir.[141] Ancak din karşıtlığı veya ateizmden farklı olarak zayıf düşünce için Hristiyanlık, silinmesi ve inkâr edilmesi mümkün olmayan tarihsel tecrübedir ve bu yönüyle Avrupalı kimliğinin aslî unsurudur. *İncil* olmaksızın Dante ve Shakespeare anlaşılamayacağı gibi, Hristiyanlık olmaksızın bir Avrupalı da 'kendisi' olamaz.

Dinin özü ve hakikati kültürel bir geçmişe ve iyilikseverliğe indirgendiğine göre gelecekte dinin rolü ne olacaktır? Geleneksel formundan ve hakikat merkezli iddialarından vazgeçmesi kaydıyla dine (Hristiyanlığa) modern dünyada varlığını sürdürme ve hatta evrensel bir kabule mazhar olma ihtimali bağışlanmaktadır.

> ... din dogmatizmden uzak ve maskesiz olarak rolünü devam ettirebilir, artık mutlak olanı talep etmeksizin bilim ve siyasetle birlikte modern dünyada bir kez daha kendi yerini alabilir. Bu tarzda din evrensel bir *ethos* hâline gelecek, hermenötiğin ve demokrasinin de ön şartı olan dogma-karşıtı bir tutuma dönüşecek, böylece Hristiyanlık kendi laik kabiliyetiyle (*vocation*) evrensel bir dine dönüşebilecektir.[142]

Zayıf düşüncenin 'mutlak'ı terk etmesi kaydıyla dine bahşettiği yeni pozisyonun önemli bir avantajı da bilim-din ilişkisinde ortaya çıkmaktadır. Metafiziğin aşılması, hakikat araştırmasından da vazgeçmek anlamına geldiğine göre doğa-insan bilimleri, analitik-kıta felsefesi, ateizm-teizm vb. kutuplaşmalar Yeniçağ'da dil zemininde yeniden bir araya gelme

140 Richard Rorty&Gianni Vattimo, *The Future of Religion*, s. 3.
141 Gianni Vattimo, *Belief*, çev. Luca D'Isanto and David Webb, Polity Press, Oxford, 1999, s. 77.
142 Richard Rorty&Gianni Vattimo, *The Future of Religion*, s. 7.

imkânı bulmaktadır. Bu karşılaşmadan bilim ve din de ortaklaşa nasibini almakta, bilim-din arasındaki geleneksel tartışmanın ortadan kalkmaya başlaması da aynı nedene dayanmaktadır: Hermenötik sayesinde her eleştirel düşünce kendi tarihsel koşullarını fark etmekte, ister dinî ister bilimsel olsun 'bilginin tarihselliği'nin anlaşılmasıyla bilimsel ve hümanistik kültür arasındaki ayrım anlamını kaybetmektedir. R. Rorty, 20. yüzyıl felsefesinin hâkim karakteri olan özcülük karşıtlığının klasik dönemde Platon ve Aristoteles'in, modern dönemde pozitivizm ve fenomenolojinin ortaklaşa başarmaya çalıştığı 'değişenin/görünenin arkasındaki görünmez sabiti bulma' çabasıyla alay ettiğini vurgular ki, bu tavır Derrida, Dewey, Heidegger ve Wittgenstein'da görülmektedir. Çağdaş felsefenin bu tavrı şüphesiz bilim ve dine de yansır. Dinî inançların, bilimsel kabullerin sahip olduğu rasyonel temellerden yoksun olduğu varsayımını reddeden bu tavır bilim ve teoloji arasındaki geleneksel çatışmaya yönelik kayıtsızlıkta da kendini gösterir. Geleneksel bilim-din çatışması artık önemsizleştiği için *ateist* sözcüğünün popülaritesi de azalmıştır.[143] Bu bağlamda Vattimo ve Rorty'nin bilim-din ilişkisiyle ilgili ortak düşünceleri şöyle özetlenebilir:

> Bilim ve din arasında 18. ve 19. yüzyılda sürdürülen savaş her ikisinin de kültürel üstünlük iddiasında bulunduğu kurumlar arası bir mücadeleydi. Savaşı bilimin kazanması hem din hem de bilim için hayırlı oldu. Hakikat ve bilgi toplumsal işbirliği meselesi olduğu için bilim bize eskisinden daha kooperatif sosyal projeler sağlayabilir. Eğer istediğiniz toplumsal işbirliği ise, ihtiyaç duyacağınız yegâne şey bilim ve çağınızın sağduyusudur. Fakat eğer daha başka bir şey istiyorsanız o zaman epistemik arenadan çekilen bir din, teizm-ateizm karşıtlığındaki soruları ilginç bulmayan bir din tam da sizin yalnızlığınıza uyabilir.[144]

Bilim-din arasındaki bu ateşkes ve ardından gelen diyalog *Tanrı* kavramı için de yeni açılımlar sağlar. Ortaçağ skolastisizminin savunduğu Tanrı da, mutlakçı metafiziklerin saldırdığı Tanrı da ölmüştür. Vattimo'ya göre Tanrı öldüğüne göre onun inkârına, yani felsefî ateizme de artık gerek kalmamıştır. "Bizim postmodern deneyimimizde bunun anlamı şudur: Tanrı nihaî bir temel olarak gerçeğin mutlak metafizik yapısı olarak korunamayacağı için bir kez daha Tanrı'ya inanmak mümkündür. Doğru, o metafiziğin veya Ortaçağ skolastisizminin Tanrısı değildir. Fakat o İncil'in, modern rasyonalistlerin ve mutlakçı metafiziklerin feshedip yol

143 Caputo&Vattimo, *After the Death of God*, s. 30.
144 Richard Rorty&Gianni Vattimo, *The Future of Religion*, s. 39.

verdiği Kitap'ın Tanrısıdır."[145] Vattimo İsa'nın kendini kurban etmesini bugün "Tanrı'nın tüm erkini ve otoritesini feda etmesi" olarak, Tanrı'nın her şeyi insana devretmesi anlamında *kenosis* olarak yorumlamaktadır. *Tanrı* kavramının bu tarzda yorumlanmasından sonra geriye hâlâ bir biçimde kurumsal olarak gücünü devam ettiren Kilise kalmaktadır. Zayıf düşünce savunucularına göre Hristiyanların gündelik yaşamlarıyla Kilise öğretisi arasındaki mesafe giderek açılmaktadır. Zabala'nın vurguladığı üzere "eğer kilise kendisini otoritenin gücüyle sunmaya devam ederse marjinalleşmeyi göze alacak ve dolaylı olarak kendi inananlarını, inançlarını kişiselleştirmeye zorlayacaktır".[146] Katolik Kilisesi kurum olarak 21. yüzyılda bir geleceğe sahip olmak istiyorsa dünya üzerinde Kilise'nin başı olmak yerine, Tanrının hizmetçilerinin hizmetçisi (*servant of the servants of God*) olarak Kilise içinde bir papalığa dönüşmelidir. Katolik Kilisesi'nin artık onur ve hukuk üstünlüğüne ihtiyacı yoktur. Kilise artık Avrupa merkezli patriarkal bir kilise olmaktan vazgeçmeli ve Hans Küng'ün önerdiği tarzda ulusal, bölgesel ve yerel kiliselerin özerkliğinin garantörü olan, evrensel ve hoşgörülü bir kuruma dönüşmelidir. Gelecekteki görev, Kilise'yi disiplinin yerini iyilikseverliğin alması gerektiğine ikna etmek olacaktır.[147] Bu çıkarımlar ışığında kişisel tavrını belirleyen Rorty kendisini, *ateizm*i Tanrı karşıtlığı yerine "ruhban sınıfı karşıtlığı" (*anticlericalism*) anlamında yorumlayan felsefeciler arasına yerleştiriyor. Çünkü "Ruhban sınıfı karşıtlığı metafizik değil politik bir görüştür". Postyapısalcı ve relativist biri olarak Kilise kurumunu ve ruhban sınıfını toplum ve dünya için zararlı gören (çünkü kendisine göre bunlar ahiret düşüncesi nedeniyle toplumsal dinamizmi ortadan kaldırıyor) Rorty, böylece dinsel inancı geleneksel ateizmin tercih ettiği rasyonel-irrasyonel tartışma ekseninden çıkartıp dünya için faydalı mı, zararlı mı olduğuyla yetinen pragmatik bir eksene taşımış oluyor.[148] Bu sınırlanmış yeni çerçeve içinde geleceğin Hristiyanı, daha doğrusu geleceğin insanı iki olasılıkla baş başadır: "Ya kör inancın fanatizmi (*creado quia absurdum*) ya da köksüz ve dünyaya etkinlikle tutunamayan aklın şüpheciliği." Vattimo, dine ve Tanrıya ilişkin bu eski bakış açısına karşı üçüncü bir yol önermektedir: Ona göre dinler arasında veya dinlerin kendi içinde tarih boyunca var olan çatışmalar aslında kendini inanç ve kültür kılığına sokmuş ekonomi, eşitsizlik ve sömürü gerekçeleridir ki, dindarın görevi de bu sahte gerekçeleri ortadan

145 Richard Rorty&Gianni Vattimo, *The Future of Religion*, 24; Caputo&Vattimo, *After Christianity*, s. 5, 6.
146 Richard Rorty&Gianni Vattimo, *The Future of Religion*, s. 15, 16.
147 Richard Rorty&Gianni Vattimo, *The Future of Religion*, s. 16.
148 Caputo&Vattimo, *After Christianity*, s. 33.

kaldırmaktır. Sonucundan şüphe duymakla birlikte Yahudileri ve Müslümanları da aynı postmodern deneyime çağırıyor: "Bir inancın diğeri üzerindeki zaferini aramak yerine -mutlakçılığın 'metafizik' çağından ve doğruluk ve otorite arasındaki özdeşlikten sonra- hepimizin yüzleştiği görev, kutsalla ilişkinin artık korku, şiddet ve hurafe ile yozlaştırılmadığı postmodern dinî deneyimin imkânını yeniden keşfetmektir."[149] Farklı geleneklerin buluşabileceği ortak bir nokta olarak Korintoslulara 1. Mektup, 13'e[150] atıfta bulunan Rorty'ye göre evrensel hakikat varsayımı ile Tanrı araştırmasının kültürelliğinin kabul edilmesi durumunda Vattimo'da örneği görülen dinin özelleşmesi gerçekleşmiş olacaktır. Rorty'nin buradan ulaşmayı amaçladığı nokta şudur:

> Vattimo gibi insanlar benim dinî duyuştan mahrum oluşumun bir bayağılık (*vulgarity*) olduğunu düşünmeyi terk edecek, benim gibi insanlar ise Vattimo'nun dinî duyuşlara sahip olmasını korkaklık işareti olarak düşünmeyi terk edeceklerdir.[151]

Vattimo'nun düşüncesine göre günümüzde Hristiyanlık, söyledikleri dikkate alınmayan ama yine de evden kovulmayıp kendisine saygı gösterilen, ölümü çok yakın bir yaşlıya benzer. Çağdaş insan artık ne teslise inanabilir, ne Baba-Tanrı'nın erkek egemen konumunu kabul edebilir ve ne de mucizelere inanabilir. Peki, çağdaş insan dua edebilir mi? Evet edebilir, ama dua ettiğinde kullandığı sözcüklerin literal hakikati temsil etmediğini bilir ve bu duaları mitik bir gerçeklik çerçevesinde değil, sevgi geleneği içinde anlamlandırır. Dinî hakikatin yerini ise yardımseverlik alır (... *in the place of truth we have put charity*).[152]

Sonuçta Rorty dindışı sol gelenekten, Vattimo ise dindar muhafazakâr gelenekten kalkarak aynı noktaya varıyor: Kurumsuz, sınıfsız, ritüelsiz, salt kültürel bir din; yetkisiz, otoritesiz, yaptırımsız, salt sevgiye dönüşen sembolik bir Tanrı. Bu sonuca göre *kutsal* da anlamını kaybetmektedir: Dindar biri olarak Vattimo'da kutsal ve aşkın olan şey, 'insandaki güven/

149 G. Vattimo, *Vero e falso Universalismo cristiano*, akt. Zabala, *The Future of Religion*, s. 26.

150 Korintoslulara 1. Mektup, 13. bab, 8. ve 13. ayetler: "İyilikseverlik (*charity*) asla zeval bulmaz. Fakat Peygamberlikler mi; onlar zayıflayacak, diller mi; onlar sukut edecek, bilgi mi; o, ortadan kalkacaktır. Ve şimdi ebedî olan iman, ümit ve iyilikseverlik; bu üçüdür. Fakat bunlardan en üstün olanı iyilikseverliktir." (I Corinthians, 13: *The Holy Bible, The Great Light in Masonry, Containing the Old and New Testaments*, A.J. Holman Company, Philedelphia, PA., U.S.A, 1957).

151 Richard Rorty&Gianni Vattimo, *The Future of Religion*, s. 39.

152 Richard Rorty&Gianni Vattimo, *The Future of Religion*, s. 43.

bağımlılık duygusu' iken, dindar olmayan Rorty'de aşkın olan biricik şey, 'daha iyi bir insanî gelecek umudu'ndan ibarettir. Yukarıdaki özetten açıkça anlaşıldığı üzere *zayıf düşünce* taraftarları Ortaçağ Hristiyanlığının ve pozitivizmin düştüğü tarihsel hatayı çağımızda tersi istikamette tekrarlıyor gibidirler. Bu sakıncalı tutum, Hristiyanlığa yöneltilen eleştiri ve tekliflerin evrenselleştirilmesi, özelde Hristiyanlık geleneğini içeriksizleştiren bu çabanın bütün diğer gelenek ve inançlardan da -temellendirilmemiş gerekçelerle ve buyurgan bir tavırla- talep edilmesidir. Bu çerçevede Hristiyanlığın terk etmeye başladığı evrensel hakikati temsil iddiasından diğer dinlerin de vazgeçmesi istenmekte, bütün inananlardan kendi dinlerine salt kültürel bir geçmiş, tarihsel bir deneyim nazarıyla bakması talep edilmektedir ki, bu talep en azından savundukları zayıf düşüncenin ya da genel anlamda postmodern söylemin ılımlı yaklaşımıyla bağdaşmayan otoriter bir tutumdur.

Bilim-din ilişkisi bölümünün sonuç kısmında vurgulandığı üzere bilimin yapısı gereği nisbî oluşu, eşzamanlı olarak dinin de nisbîleşmesini gerektirmez, tersine nisbî bilim, mutlak dinî inançların ve sabit değerlerin varlığı ile anlam kazanır. Mutlak dinî ilkelerin felsefî sistemler gibi salt yoruma dönüştüğü, izafîleştiği bir dünya, aşkın ve küllî kavramlara konu olamayan, öznel, tarihsel, kutsalını kaybetmiş, dolayısıyla 'anlamsız' bir dünya olacaktır. Vattimo, Hristiyanlığı doğa bilimlerinden gelen eleştirilerin ve epistemolojik tartışmaların dışında kalan korunaklı alana taşıyarak kurtarmaya çalışırken, bunun bedeli olarak dini salt kültürel bir çıktıya, geride kalmış bir deneyime indirgemek zorunda kalmaktadır.

İnsanlık tarihi boyunca varlığını muhafaza etmiş en kadîm kurumlardan olan din kurumunun, yeni gelişmeler karşısında bazı sarsıntılar yaşaması, geleneksel kalıplarını ya da ritüellerini süreç içinde kısmen veya tamamen değiştirmesi doğal ve anlaşılır bir durumdur. Ancak bu noktadan hareketle dinin gelecekte işlevini ve anlamını tamamen kaybedeceği yargısına ulaşmak makul olmadığı gibi tarihi tecrübeyle de bağdaşmaz. Tarihî tecrübeye ve sağduyuya daha uygun bir öngörü ise belki şöyle ifade edilebilir: Tarih boyunca var olagelen mitolojik unsurların, metafizik varsayımların ve dinî inançların bu gün olduğu gibi gelecekte de (insan-gözlemci niteliksel olarak değişmediği sürece) tümüyle devre dışı bırakılması mümkün değildir. Tek tek bütün insanlar ve bütün düşünsel çabalar peşini bırakacak olsa da 'evrensel ve üstün bir hakikatin varlığını' temsil ve talep iddiasından vazgeçmeyecek, buna karşın doğa bilimlerinin sürekli değişip gelişen sonuçlarıyla doğrudan çelişmeyecek, geçici tarihsel koşullar karşısında temel insanî değerlerden, adalet ve ahlak anlayışı ile sorumluluk duygusundan asla taviz vermeyecek din(ler) ve inanç(lar) geçmişte olduğu gibi gelecekte de işlevini sürdürecektir.

3.2.3 Tanrı, İnsan ve Doğa İlişkisi

İzafiyet ve Kuantum teorilerinin felsefî ve dinî sonuçları göz önüne alındığında 20. yüzyıl doğa düşüncesi Tanrı, insan ve evren arasında nasıl bir ilişki önermektedir? Yeni fizik, pozitivist-mekanist yaklaşımların denklemin dışına itmeye çalıştığı 'Tanrı'yı bugün nereye koymakta ve nasıl yorumlamaktadır?

Bu tür sorulara cevap vermeye çalışan Aydınlanma öncesinin teolog, doğa bilimcisi ve filozoflarının temel gayesi Tanrı-evren ilişkisini tutarlı olarak açıklamak, Tanrı'yı her akıl sahibinin zorunlu olarak kabul edeceği biçimde kesin olarak ispatlamaktı. Hedeflerinin dinden bağımsız bir bilim geliştirme çabası olduğu ileri sürülen 17. yüzyıl filozoflarının temel sorusu şuydu: "Tanrı mekanik bir evrenle nasıl ilişki kurar?" Hareketin nihaî kaynağının doğanın kendi içinde, doğal süreçlere her an müdahil Tanrısal bir iradede veya nedensellik zinciriyle kendisine ulaşılan zorunlu bir 'ilk muharrik'te aranmasına göre cevaplar değişse de bu tartışmaların merkezinde yine 'Tanrı' bulunuyordu.

Aristoteles-Batlamyus sisteminde '*physis*in -Tanrısal gücün- evrene içkin mi, aşkın mı olduğu' sorusu Bilim Devrimi sonrasında yerini 'mekanik yasaların işlediği bir evrenle kâdir-i mutlak bir Tanrı'nın nasıl ilişki kurduğu' sorusuna bıraktı. Çünkü Aristoteles fiziğinde, anlaşılması için özel bir açıklamaya gerek duyulmayan 'doğal hareket', mekanistik yaklaşım için ciddi bir problem hâline gelmişti. Mekanik bir evren modeli, bir yandan Tanrı ile ilişkisi bakımından çeşitli açılımlar getirirken, diğer yandan 'kendi kendine hareket eden' bir evrene, dolayısıyla bu yapıya müdahalesi gereksiz hâle gelen atıl bir Tanrı anlayışına yol açıyordu. Bu nedenle, örneğin Gassendi gibi din adamı-filozoflar, Aristoteles'in organik fiziğini bir yana bırakarak, mekanik evrende Tanrı-hareket ilişkisinin açıklanabilmesine yönelik daha tutarlı bir zemin sağlayan Grek atomculuğunu yeniden canlandırmaya girişti. Epikürcü atomizmi Hristiyanlığın temel kabulleri doğrultusunda rehabilite eden Gassendi, içsel hareket prensibinin yaratılış esnasında maddeye Tanrı tarafından bahşedildiğini varsaydı.[153]

Bu şartlar altında Tanrı-evren ilişkisinin 17. yüzyıl ve sonrasında Descartes, Newton ve Leibniz'le temsil edilen üç ana eğilim etrafında şekillendiği söylenebilir. Osmanlıca tabirlerle sırasıyla vesilecilik (*occasionalism*),[154]

153 John Henry, *The Scientific Revolution and The Origins of Modern Science*, s. 87.
154 *Occasionalism* (Vesilecilik): Bütün nedenlerin Tanrısal iradeyi yansıtan 'ara-nedenler' olduğunu savunan felsefî görüş. Descartes'tan sonra bu görüş Kartezyen okulun takipçilerinden Johannes Clauberg, Claude Clerselier, Gerauld

iradiyecilik (*voluntarism*)[155] ve zihniyecilik (*intellektualism*)[156] olarak adlandırabileceğimiz bu yaklaşımları şöyle özetleyebiliriz:

1. Eğer mekanistik yasalara göre işleyen, ezelî ve ebedî bir evrenin varlığı kabul edilirse, sonuç itibarıyla Tanrı varsayımını gerektirmeyen bir dünya kurmak gayet kolaydı. Sistemin zorunlu bir başlangıcı yoksa Tanrı varsayımı da devre dışı bırakılabilirdi. Hıristiyanlık açısından tehlike arz edecek bu olasılığı önceden sezen Descartes ve bir kısım izleyicileri, insana 'neden' gibi görünen bütün şeylerin aslında Tanrı'nın iradesini yansıtan ara nedenler olduğunu savunan *occassionalizm* düşüncesine yöneldiler. Hareketi spritüal güçlerden ve okkült niteliklerden arındırmaya çalışan mekanistik model Tanrıyı ispatlamakta başarıyla kullanılsa bile sonuçta atıl bir Tanrıya yol açıyordu. Bu sonucu öngören Descartes, hem Tanrı'nın müdahalesine açık hem de mekanik yasalara göre işleyen düalist bir evren anlayışı geliştirmeye çalışırken korunum yasalarına başvurmayı denedi. Buna göre hareketin miktarı sürekli korunmalıdır ve sürekli korunum yasalarına göre transfer edilmelidir ki, böylece evrende Tanrı'nın mükemmeliyeti ve sübutiyeti sağlanmış olsun. Bu nedenle Descartes'e göre, Tanrı, yaratılış anında maddeye sadece hareketi koymakla kalmıyor, fakat ayrıca hareketin miktarını da korumaya devam ediyordu. Kendi koyduğu yasalara yine kendisi uymak zorunda kalmasına rağmen hareketin korunumu sayesinde Tanrı evrende sürekli aktif hâle geliyordu.
2. Evreni açıklarken başta *yerçekimi* olmak üzere, *mutlak uzay* ve *mutlak zaman* kavramlarına dayanan Newton ise, niteliği ne olursa olsun dünyaya içkin olan matematiksel ideal bir yapının Tanrı'nın özgür iradesini engelleyeceğini düşünerek *voluntarizm*e (iradecilik) yönelmiştir. Gassendi'nin canlandırdığı, Boyle ve Newton'un da

de Cordemoy, Louis de La Forge, François Lamy ve özellikle Malebranche ile temsil edilmiştir. İslam düşüncesinde ise özellikle Gazzali'nin nedensellik anlayışı bir tür *occasionalism* olarak yorumlanmıştır.

155 *Voluntarism* (İradiye): İntellektüalizme karşıt olarak evrendeki tek ve asıl belirleyici gücün özgür irade, (Tanrı'nın iradesi) olduğunu kabul eden felsefî görüş. İntellektüalizm evreni açıklarken matematiği, voluntarizm ise fiziği esas almaktadır.

156 *İntellektualizm* (Zihniye): Doğa'ya içkin olarak Tanrı'nın bile uymak zorunda olduğu matematiksel bir yapının (*structure*) varolduğunu, dolayısıyla gerçek bilginin kaynağının sadece söz konusu matematiksel yapılar olduğunu savunan felsefî görüş. (Kavramların açıklanmasında John Henry'nin *The Scientific Revolution and the Origins of Modern Science* adlı eseri ile Bedia Akarsu'nun *Felsefe Terimleri Sözlüğü*'nden yararlanılmıştır. İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1998).

başvurduğu voluntarist yöntem, Descartes'in tüm evreni dolduran geometrik mekân anlayışı yerine 'bölünemeyen en temel yapıtaşlarından (atom/korpüskül)' oluşan modern *madde* kavramını esas aldı. Atomcu madde kavramı ile 'eylemsizlik prensibi'nin birlikte düşünülmesi durumunda nedenselliğin ve Tanrı-hareket ilişkisinin daha tutarlı bir biçimde açıklanabileceğini varsayan bu yaklaşıma göre, "Zorunlu olarak uzamlı olan madde aynı zamanda aktif olmak zorunda değildi. Eğer eylemsiz ve pasif madde aynı zamanda hareket hâlindeyse -ki gravitasyonel çekim öyle olduğunu ispatlıyor- bu durumda hareket (başlangıçta) maddeye Tanrı tarafından konmuş olmalıydı. Maddenin ezelî hareketi ise ancak Tanrı'nın yaratıcı gücüyle açıklanabilirdi."[157]

3. Taşıdığı *intellektualist* eğilimin sonucu olarak her iki filozofu da eleştiren Leibniz ise, özellikle *occassionalist* yaklaşımın, bütün fiziğin sürekli bir mucize olduğu şeklindeki imasına ve Tanrı'yı kötülük problemine karıştırmasına karşı çıkmıştır. Ona göre her şeye sürekli müdahil bir Tanrı anlayışı, aynı zamanda mümkün olan en iyi evrenin kusurlu oluşu sonucuna yol açacak, kusurlu bir evren ise ustası olarak tamir için ona sık sık müdahalede bulunmak zorunda kalan 'saatçi' Tanrı'yı gerektirecektir. Evrendeki kurulu düzenin sürekli ve aktif kılınması ihtiyacı, yaratıcının zaman zaman gökcisimlerinin yörüngelerinin hareket miktarını ve düzenini ikmal edebileceği bir mekanizmayı gerektiriyor, Newton kuyrukluyıldızların bu tür bir mekanizma olduğuna inanıyordu.[158] Nitekim Newton'un müzmin muhalifi Leibniz şöyle yazdı:

> Sir Isaac Newton ve izleyicilerinin ayrıca Tanrının İşi konusunda da çok tuhaf görüşleri vardır. Öğretilerine göre, her şeye gücü yeten Tanrı saatini zaman zaman kurmayı ister: Yoksa saat işlemeye son verecektir. Öyle görünür ki, Tanrı ona sürekli bir devim vermeye yetecek bir öngörüden yoksundur. Hayır, Tanrı yapımı makine bu beyefendilere göre öylesine eksiktir ki, Tanrı onu olağandışı bir işbirliği yoluyla arada bir temizleme ve giderek bir saat yapımcısının işini onarması gibi onarma yükümlülüğü altında durur ve öylesine sık sık yaptığını onarmak ve düzeltmek zorunda kalacak denli beceriksiz bir zanaatçı olmalıdır. Benim görüşüme göre, dünyada her zaman aynı kuvvet ve dinçlik sürer ve yalnızca Doğa Yasaları ile ve önceden kurulmuş güzel düzen ile anlaşma içinde maddenin bir bölümünden bir başkasına geçer.[159]

157 John Henry, *The Scientific Revolution and the Origins of Modern Science*, s. 87.
158 Rossi, *Modern Bilimin Doğuşu*, s. 258.
159 A. Koyré, *Kapalı Dünyadan Sonsuz Evrene*, s. 179, 180.

Tanrı ve evren ilişkisinde keyfî müdahale ve kötülük sorunundan kaçınmak isteyen Leibniz, Descartes ve Newton'un 'yanlışlarına' düşmemek için evrende 'önceden kurulmuş ahenk' (*Pre-established Harmony*) olarak isimlendirdiği alternatif bir sistem önerdi. Bu sisteme göre "cisimler sanki hiç ruhlar yokmuş gibi, ruhlar da sanki hiç cisimler yokmuş gibi davranmakta, yine de ruhlar ve cisimler birbirini etkiliyorlarmış gibi hareket etmektedirler."[160] Leibniz için gözetilmesi gereken en temel unsur Tanrı'nın aşkınlığıydı. Tanrı'nın aşkınlığının yolu da nesnelerin davranışlarının bir tür otomasyona dönüştürülmesinden geçiyordu. Böylece Leibniz, "canlı bir varlığın her organik parçasının bir tür kutsal makine (*divine machine*) ya da bütün yapay otomatlara sonsuza kadar üstün gelen doğal bir otomat" olduğunu düşündü. İnsan ürünü makinelerden farklı olarak ilahî makinenin (evren) sonsuza kadar bölünebilen her bir parçası bütünün özelliklerine, dolayısıyla bireysel hareket kabiliyetine sahipti.[161] Olgu ve olaylar dünyasını Tanrısal aşkınlığa hâlel getirmeksizin tutarlı bir bütün içinde açıklama çabasında olan Leibniz böylece metafiziğinin temel birimi olan *monad* kavramına yöneldi. Leibniz'in 'intellektualizm'inin temel vurgusuna göre aslî özelliği akıl olan Tanrı, zorunlu olarak iyi olanı dilemektedir. Dolayısıyla Tanrı'nın dışında ve varlığın öncesinde, Tanrı'yı belirli tarzda eylemeye sevk eden *a priori* bir yapı mevcuttur. Bu rasyonel yapı aynı zamanda aklî olarak anlaşılabilecek şekilde düzenlenmiştir (matematik).[162]

Özetle vurgulamak gerekirse *voluntarist* eğilim Tanrı'nın özgürlüğünü, *intellektualist* eğilim Tanrı'nın aşkınlığını esas almış, *occassionalist* eğilim ise bu ikisi arasında orta yolu bulmaya çalışmıştır. Kendi iç tartışmaları bir kenara bırakıldığında 17. yüzyılın mekanik, saat gibi işleyen evreni ve bu yapıyı kurup işleten usta Tanrı anlayışı, -Grek düşüncesine nispetle- Hıristiyanlıkla daha kolay entegre olmuştur. Özellikle Descartesçi anlamda mekanizm sayesinde, ruhun varlığı daha kolay ispatlanmış, mekanik bir evrenle nasıl ilişki kurduğu sorusu cevapsız kalsa da ayrı bir töz olarak kabul edilen ruhun ölümsüzlüğünü savunma imkânı artmıştır. Tanrı ise, en azından mekanik düzenin kurucusu ve tamircisi olarak merkezî rolünü sürdürmüştür. Tanrı-Evren ilişkisinde bu ve benzeri avantajlara yol açan mekanistik evren anlayışının uzun vadede (18. ve 19. yüzyıl) yol açtığı çelişkiler giderilememiş, atıl Tanrı anlayışı, kötülük probleminin

160 Leibniz, *Monadology*, 80, 81, *Discourse on Metaphysics Correspondence with Arnauld Monadology* içinde, çev. George Montgomery, Open Court Publishing Company, La Salle, Illinois, 1908, s. 268.
161 Leibniz, *Monadology*, 64, 65; *a.g.e.*, s. 266.
162 John Henry, *The Scientific Revolution and The Origins of Modern Science*, s. 89, 90.

çözümsüz kalması, bir türlü aşılamayan ruh-madde düalizmi ve ahlakın temellendirilememesi gibi kalıcı sorunlar günümüze kadar ulaşmıştır.

17. yüzyılda mekanik bir evren modeli ve *düzen* kavramı üzerinden ispatlanmaya çalışılan, 18. yüzyıl Aydınlanma düşüncesinde doğadan ayrıştırılarak 'ahlak' ve 'değer' alanlarına hasredilen, 19. yüzyılda 'mutlak bilim'in henüz açıklayamadığı boşluklara sıkıştırılan 'Tanrı' nosyonu, 20. yüzyılda keşfedilen yeni kozmolojik ve fiziksel argümanlar aracılığıyla çağdaş doğa düşüncesine geri dönmüştür. Özellikle Aydınlanma düşüncesinin Kant sonrası şekillenen statik evren algısı ve bu algıya uygun olarak geliştirilen mantıksal/kavramsal şema ile nihayet doğanın anlaşılması ve yorumlanmasında izlenen bilimsel yöntem günümüzde köklü bir değişime uğramış durumdadır. Kanıtlarını çağdaş kozmoloji (sürekli genişleyen açık evren), yeni fizik (uzay ile zamanı birleştiren İzafiyet Teorisi ve maddenin salt harekete irca edildiği Kuantum Teorisi) ve evrimci biyolojide (canlı türlerinin ortak bir atadan doğal seçilim yoluyla geliştiğine inanan Evrim Teorisi) bulan yeni evren anlayışı doğal olarak Tanrı tasavvurunu da etkilemiştir. Özellikle Hegel, Bergson ve Whitehead çizgisinin temsil ettiği evrimci/süreççi düşüncenin Tanrı-evren ilişkisinde bu değişimin izlerini görmek mümkündür. Alexander ise bu değişim, daha çok panteist bir tarzda yorumlamaktadır:

> Eğer Tanrı'nın ne olduğunu bana sorarsanız verebileceğim tek yanıt, bedeni kâinatın tamamı olan varlık olduğu olur. Fakat bu dünya gerçekten Tanrısallığa sahip olarak tasavvur edilmiştir ve dolayısıyla varolan (*existent*) olarak aktüel değil fakat bir tasavvur olarak aktiftir. Şimdiye kadar, onun ayırt edici vasfı aktüel dünyada var olmaya doğru meyleden yegâne var olan olmasıdır. Din bu yolla kendini bilime karşı doğrulamıştır. Dinî duyuşun objesi olarak Tanrı, bir çeşit cezbe hâli içinde hayalî bir cisimleştirme değildir, tersine onun temelleri sağlam dayanaklar üzerinde ve şeylerin genel doğası içinde temellenmiştir.[163]

Tanrı kavramını yeniden ele alan çağdaş yorumculara göre evrenin aşkın bir Tanrı tarafından bir kerede ve yoktan var edildiği (*creatio ex nihilo*) inancı, kapalı ve statik evren varsayımı üzerine inşa edilen geleneksel teolojilerin ürünüdür.[164] Oysa çağdaş teolojilerin esas almak durumunda kaldığı yeni kozmoloji genişleyen, açık, sonsuz ve dinamik bir evren anlayışına sahiptir. Öte yandan mikro seviyede varoluşun kökenine inildikçe

163 Alexander, *Science and Religion*, s. 137.

164 Çağdaş fiziğin verileri ışığında farklı yaratılış modellerinin mukayeseli bir incelemesi için bkz. Mark William Worthing, *God, Creation and Contemporary Physics*, Fortress Press, Minneapolis, 1996, s. 95-120.

ilk bakışta sabit ve tözsel olması beklenen bir başlangıç noktası yerine, sonsuz bir kaynaktan sürekli yayıldığı hissini veren salt hareketle karşılaşılmaktadır. Hareketin ritim ve ahengine göre farklılaşan-belirginleşen temel parçacıklar, (dolayısıyla bu parçacıkların üst seviyelerde oluşturduğu atomlar, hücreler, organlar, bireyler, topluluklar ve nihayet bütün evren-) belirsizlik ilkesiyle malul, indeterminist, kaotik bir süreçte her an yenilenmekte, Talbot'un ifadesiyle "hiçlikteki bu şiddetli büyük kaynama içinde, yeni parçacıklar sürekli yaratılmakta ve yok edilmektedir. Bu parçacıkların büyük çoğunluğu o kadar kısa bir hayat süresine sahiptir ki, onlar neredeyse var olmamış gibidirler ve bu nedenle *yarı gerçek* (*virtual*) *parçacıklar* olarak değerlendirilirler. Birçok fizikçi evrende gerçek olarak bildiğimiz her şeyin en nihayet bu boş fakat kaynayan vakumdan sıçradığına inanmaktadır."[165] O hâlde denilebilir ki sağduyu seviyesinde sabit ve katı görünen maddi evren, sonsuz küçük (mikrokozmoz) ve sonsuz büyük (makrokozmoz) iki belirsizlik alanı arasında salınan itibarî bir belirliliktir. Mikro ölçekte yüzlerce parçacığın ve daha alt parçacıkların çok küçük zaman aralıklarında birbirine dönüşüp kaybolduğu, makro ölçekte milyarlarca ışık yılıyla hesaplanan büyük mesafelerde sürekli genişleyen bu çok-katmanlı yapıyı, -fiziksel ifadesiyle *gerçekliki*, metafizik ifadesiyle *varlıkı*- anlamaya çalışan insan zihni veya bilincin kendisi de belirsizlikle malul üçüncü bir muammadır. Düşünce tarihi boyunca Tanrı, evren ve insana ilişkin temel problemlerden hiçbirinin mutlak ve kesin bir sonuca ulaştırılamaması da bu varsayımı destekler niteliktedir. Aynı nedenledir ki, bilimsel teoriler, ister Newtoncu anlamda mutlak bilimin, ister gerçekliği tasvire yarayan 'geçici modeller' anlamında nisbî bilimin konusu edilsinler, tek başlarına bir Tanrı varsayımını ispatlama ya da nefyetme fonksiyonunu taşıyamazlar. Öyleyse bilimsel teorilerden hareketle bir Tanrı fikrine ulaşılması ya da reddedilmesi çabası bilimsel dürtü ve taleplerden çok siyasî, toplumsal ve ideolojik ihtiyaçlarla ilgilidir. Bu açıdan düşünüldüğünde çağdaş doğa düşüncesinin, 18. ve 19. yüzyıllara nispetle genelde teist yaklaşımlar, özelde sürekli yaratılış teolojisi için daha uygun bir zemin oluşturduğunu söylemek mümkündür. M.W. Worthing'in ifadesiyle "Yeni fiziğin gelişmesi Tanrı'nın sürekli yaratılış aracılığıyla daimî içkinliğini kabul eden teolojinin özgürce kullanabileceği zengin bir modeller ve metaforlar kaynağı ortaya çıkarmıştır. Newtoncu determinizmi çürüten, doğanın ve fiziksel yasanın karakteri hakkında önemli sorulara yol açan çağdaş fizik, bir biçimde geçen yüzyılın fiziğine ve doğa bilimlerine göre sürekli yaratma çabasına, içkin Yaratıcı anlayışına daha yakın duran evrimsel (*emerging*) bir dünya görüşü doğurmuştur".[166]

165 Michael Talbot, *Beyond The Quantum*, s. 156.
166 M.W. Worthing, *God, Creation and Contemporary Physics*, s. 158.

Doğadan ve bilimsel teorilerden hareketle Tanrısal varlığın ispat edilmesi veya çağdaş fiziğin bulgularıyla mistisizm arasında paralellikler kurma çabasının bir nedeni de modern dönemde kaybedilen *anlamın* ve *kutsalın* yeniden keşfedilmesi ihtiyacıdır.[167] S. Hüseyin Nasr'a göre, "Erwin Schrödinger, Carl Friedrich von Weisacker, Wigner ve Bohm gibi öncü fizikçiler arasında bile Doğulu öğretilerin önem kazanması"[168] kutsala olan yönelişle açıklanabilir ki, kutsala olan bu ilgi, çağımızın 'çevrebilim' ve 'doğanın korunması' konularındaki popüler ilgisinde açık bir tarzda görünür hâle gelmiştir. Ancak Nasr'a göre "kozmos düzeninde temel unsur olan manevî unsur ihmal edildiğinden birçok ekolojik ilgi sonuç almakta başarısız kalmıştır. Şimdi agnostik bilim adamlarınca bile vurgulanmakta olan yaşayan tüm canlılar arasında ilişki olduğunu fark ediş, gerekli doğa metafiziği genellikle ulaşılmaz ya da ihmal edilmiş olsa da kutsalın yeniden keşfini bir kez daha zorunlu kılmaktadır."[169] Bu açıdan ele alındığında İslam düşüncesi, içinde barındırdığı çok sayıda farklı düşünce ve alternatife rağmen tevhid ve tenzih ilkelerini zedelemeksizin özgün bir çözümleme geliştirmiştir. Ahmet Davutoğlu'na bu göre bu çözümleme İslami paradigmanın temel unsurudur:

> Tabiat, bu insan-Allah ilişkisinin gerçekleştiği maddî çerçevedir. Bunun içindir ki, varlık sebebi insanın varlık sebebine bağlıdır. Dolayısıyla insanoğlu tabiat ile ontolojik kaynak anlamında yaratılmışlar olarak aynı düzlemi paylaşmakta iken varlığının şuurunda olma anlamında Allah'ın halifesi olarak tabiata hâkim konumdadır. Allah-insan-kâinat arasındaki bu ontolojik hiyerarşi İslami paradigmanın tarihî oluşumundaki temel unsurdur. İnsanın varlığını tabiatın varlığına bağımlı kılan materyalist geleneğin karşısında İslami hümanizmin temelleri de bu varlık şuuru çerçevesinde şekillenmektedir.[170]

Tanrı, alem ve insan düzlemleri arasındaki ilişkileri kendine mahsus bir yöntemle tesis etmeye çalışan bu miras, kutsalını kaybeden ve anlam arayışında olan insanî çabalar için canlı bir başvuru kaynağı olma özelliğini sürdürmektedir.

167 Kuantum fiziği ile Doğu mistisizmi arasında kurulan paralellikler için bkz. Fritjof Capra, *The Tao of Physics*, Berkeley, Shambhala, 1975; "Bootstrap and Buddhism", *American Journal of Physics*, Ocak 1974; ayrıca bkz. Ken Wilber, *No Boundary: Eastern and Western Approaches to Personal Growth*, London, Shambhala, 1981.

168 Seyyid Hüseyin Nasr, *Bilgi ve Kutsal*, çev. Yusuf Yazar, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 132.

169 Nasr, *Bilgi ve Kutsal*, s. 133.

170 Ahmet Davutoğlu, "İslam Düşünce Geleneğinin Temelleri, Oluşum Süreci ve Yeniden Yorumlanması", *Dîvân İlmî Araştırmalar*, 1996/1, s. 12.